

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

**DIŞ TİCARETİN FİYAT-MALİYET EKİ ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE
İMALAT SANAYİİ İÇİN BİR UYGULAMA**

Demet YAMAN SONGUR

Doktora Tezi

Ankara, 2019

DIŞ TİCARETİN FİYAT-MALİYET EKİ ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE İMALAT
SANAYİİ İÇİN BİR UYGULAMA

Demet YAMAN SONGUR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2019

KABUL VE ONAY

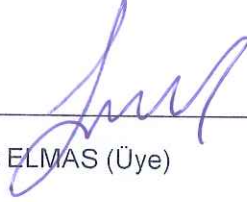
Demet YAMAN SONGUR tarafından hazırlanan "Dış Ticaretin Fiyat-Maliyet Eki Üzerine Etkileri: Türkiye İmalat Sanayii İçin Bir Uygulama" başlıklı bu çalışma, 11.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Burak GÜNALP (Başkan)

Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY (Danışman)

Prof. Dr. Filiz ELMAS (Üye)

Doç. Dr. Nasip BOLATOĞLU (Üye)

Doç. Dr. Selcen ÖZTÜRK (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

24/06/2019

Demet YAMAN SONGUR

"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın**ın önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tez in erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın**ın önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tez in erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlere ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanın**ın önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Demet YAMAN SONGUR

TEŞEKKÜR

Tezimin hazırlanması süresince akademik bilgi birikimi ve tecrübesiyle bana yol gösteren, yanımda olan ve motivasyon sağlayan, tüm bunların yanında bir akademisyenin nasıl olması gerektiği konusunda her zaman örnek alacağım ve danışmanım olmasından onur duyduğum değerli hocam Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY'e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Tez jürimde yer alan Prof. Dr. Burak GÜNALP, Prof. Dr. Filiz ELMAS, Doç. Dr. Nasip BOLATOĞLU ve Doç. Dr. Selcen ÖZTÜRK hocalarıma değerli katkıları ve önerileri için teşekkür ederim.

Değerli arkadaşım Doç. Dr. Başak DALGIÇ'a verilerin oluşturulması ile ilgili yardımları ve sağladığı diğer tüm katkılar için özel bir teşekkür borçluyum. Ayrıca aileme ve arkadaşlarıma bu süreçte verdikleri destekler için teşekkür ederim.

Son olarak, bu zorlu süreçte her zaman yanımda olan ve varlıklarıyla bana güç veren, sevgili eşim Mehmet'e ve kızım Defne'ye sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET

YAMAN SONGUR, Demet. *Dış Ticaretin Fiyat-Maliyet Eki Üzerine Etkisi: Türkiye İmalat Sanayii İçin Bir Uygulama*, Doktora Tezi, Ankara, 2019.

Bu çalışma, Türkiye İmalat Sanayii'nin 189 alt sektöründe dış ticaretin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisini, 2004-2015 yılları için panel veri analiz yöntemi kullanarak tahmin etmektedir. Çalışmanın diğer bir amacı, ihracat rekabet gücü yüksek ve yüksek olmayan sektörler ayrımı yapılarak, ithalat ve ihracat artışının fiyat-maliyet eki üzerindeki etkilerini tahmin etmektir. Sonuçlar, toplam imalat sanayii ve ihracat rekabet gücü yüksek sektörlerde fiyat-maliyet eki ile ithalat penetrasyon oranı arasında pozitif, fiyat maliyet eki ve ihracat yoğunluğu arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Rekabet gücü yüksek ve düşük sektörlerde, dış ticaret değişkenlerinin fiyat-maliyet ekini farklı kanallardan etkilediği görülmektedir. Buna göre, rekabet gücü düşük sektörlerde ise fiyat-maliyet eki ile ithalat penetrasyon oranı arasında pozitif bir ilişki olmasına rağmen, ihracat yoğunluğu ile fiyat-maliyet eki arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Ayrıca tüm imalat sanayi alt sektörleri ve ihracat rekabet gücü yüksek ve rekabet gücü düşük sektörlerde, sektörel reel döviz kuru, yoğunlaşma oranı ve toplam istihdam değişkenlerinin de fiyat-maliyet eki üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Anahtar Sözcükler

Fiyat-Maliyet Eki, Dış Ticaret, Sektörel Reel Döviz Kuru, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

YAMAN SONGUR, Demet. *The Impacts of Foreign Trade on Mark-Up: An Application for Turkish Manufacturing Industry*, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2019.

This study examines the impacts of foreign trade on mark-ups for 189 sub-sectors of Turkish manufacturing industry by using panel data analysis during the 2004-2015 period. Another aim of the study is to estimate the effects of the increase in imports and exports on mark-ups by distinguishing the competitive and non-competitive sectors. The results show that there is a positive relationship between mark-up and import penetration rate in total and competitive manufacturing sectors, and a negative relationship between mark-ups and export intensity. Therefore, our study shows that foreign trade variables affect mark-up through different channels in competitive and non-competitive sectors. Our study also indicates that although there is a positive relationship between mark-up and import penetration rate in sectors with low competitiveness, there is no statistically significant relationship between export intensity and mark-ups. Additionally, sectoral real exchange rate, concentration ratio and total employment variables also have a positive effect on mark-ups in all manufacturing industry sub-sectors and in competitive and non-competitive sectors.

Keywords

Mark-Up, Foreign Trade, Sectoral Real Exchange Rate, Panel Data Analysis.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYINLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYANI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: DIŞ TİCARET SERBESTİSİNİN FİYAT-MALİYET EKİ	
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TEORİK ÇERÇEVE	7
1.1. GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİ	8
1.2. YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ	11
1.2.1. Tekelci Rekabete Dayanan Yeni Dış Ticaret Modelleri	13
1.2.1.1. Krugman Modeli	13
1.2.1.2. Lancaster Modeli	15
1.2.1.3. Helpman Modeli	16
1.2.2. Oligopolcü Yeni Dış Ticaret Modelleri	17
1.2.2.1. Eaton ve Kierzkowski Modeli	17
1.2.2.2. Shaked-Sutton Modeli	18
1.2.2.3. Brander ve Brander-Krugman Modelleri.....	19
1.2.3. Yeni Dış Ticaret Teorilerine Göre Ticaret Serbestisinin Fiyat-Maliyet	
Eki Üzerindeki Etkisi	20
1.3. YENİ YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ	22
1.3.1. Yeni Yeni Dış Ticaret Teorilerine göre Ticaret Serbestisinin Fiyat-	
Maliyet Eki Üzerindeki Etkisi	29

2. BÖLÜM: YAPI, DAVRANIŞ VE PERFORMANS PARADİGMASI.....	33
2.1. PİYASA YAPISI, DAVRANIŞI VE PERFORMANSI	33
2.2. PİYASA YAPISI VE BELİRLEYİCİLERİ	36
2.3. PİYASA DAVRANIŞI	40
2.4. PİYASA PERFORMANSI.....	42
2.5. YDP PARADİGMASI ÇERÇEVESİNDE TİCARET SERBESTİSİNİN FİYAT-MALİYET EKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	44
3. BÖLÜM: DIŞ TİCARETİN VE FİYAT MALİYET EKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: NİCEL YAZIN	47
3.1. TÜRKİYE İÇİN DIŞ TİCARETİN VE FİYAT-MALİYET EKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR	56
4. BÖLÜM: TÜRKİYE İMALAT SANAYİİ' NİN GENEL YAPISI VE DIŞ TİCARETİ	60
5. BÖLÜM: TÜRKİYE İMALAT SANAYİİ SEKTÖRLERİ'NDE DIŞ TİCARETİN FİYAT-MALİYET EKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	68
5.1. ÇALIŞMANIN MODELLERİ	68
5.1.1. Sektörel Reel Döviz Kurunun Hesaplanması	71
5.2. VERİ SETİ	73
5.3. TAHMİN YÖNTEMİ	75
5.3.1. Statik Panel Veri Analizi	75
5.3.2. Dinamik Panel Veri Analizi.....	79
5.4. TAHMİN SONUÇLARI	81
5.4.1. Model 1 Tahmin Sonuçları	82
5.4.1.1. Türkiye İmalat Sanayii.....	82
5.4.1.2. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler.....	86
5.4.1.3. Rekabet Gücü Düşük Sektörler.....	89
5.4.2. Model 2 Tahmin Sonuçları	91
5.4.2.1. Türkiye İmalat Sanayii.....	91

5.4.2.2. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler.....	94
5.4.2.3. Rekabet Gücü Düşük Sektörler.....	96
5.4.3. Sağlamlık (Robustness) Analizleri	97
5.4.3.1. Türkiye İmalat Sanayii İçin Sağlamlık Bulguları	97
5.4.3.1.1. Model 1'in Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini	97
5.4.3.1.2. Model 2'nin Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini ...	98
5.4.3.2. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Sağlamlık Bulguları	100
5.4.3.2.1. Model 1'in Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini ...	100
5.4.3.2.2. Model 2'nin Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini .	100
5.4.3.3. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Sağlamlık Bulguları	102
5.4.3.3.1. Model 1'in Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini ...	102
5.4.3.3.2. Model 2'nin Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini .	103
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	110
EK 1. SEKTÖREL DÖVİZ KURUNUN HESAPLANMASINDA	
YARARLANILAN ÜLKELER	122
EK 2. SEKTÖREL İHRACAT PAYLARI (2015)	123
EK 3. ÇALIŞMADA KULLANILAN SEKTÖRLER	124
EK 4. ORJİNALLİK RAPORU	129
EK 5. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU	131

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Dış Ticaret Teorilerinin Temel Özellikleri	7
Tablo 2. Dış Ticaretin Fiyat-Maliyet Eki Üzerindeki Etkilerini İnceleyen Çalışmalar ..	54
Tablo 3. Türkiye İmalat Sanayii için Yapılmış Çalışmalar.....	58
Tablo 4. Türkiye İmalat Sanayii Dış Ticareti (1989-2003) (Milyar Dolar).....	61
Tablo 5. Türkiye İmalat Sanayii Dış Ticareti (2004-2015) (Milyar Dolar).....	65
Tablo 6. Değişkenlerin Tanımı	69
Tablo 7. Bağımsız Değişkenlerin Beklenen İşaretleri	69
Tablo 8. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler	74
Tablo 9. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 1 Statik Tahmin Sonuçları.....	83
Tablo 10. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 1 Dinamik Tahmin Sonuçları	84
Tablo 11. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 1 Statik Tahmin Sonuçları	87
Tablo 12. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 1 Dinamik Tahmin Sonuçları ..	88
Tablo 13. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 1 Statik Tahmin Sonuçları	89
Tablo 14. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 1 Dinamik Tahmin Sonuçları ...	90
Tablo 15. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 2 Statik Tahmin Sonuçları	92
Tablo 16. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 2 Dinamik Tahmin Sonuçları	93
Tablo 17. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 2 Statik Tahmin Sonuçları	94
Tablo 18. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 2 Dinamik Tahmin Sonuçları ..	95
Tablo 19. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 2 Statik Tahmin Sonuçları	96
Tablo 20. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 2 Dinamik Tahmin Sonuçları ...	96
Tablo 21. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 1 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları.	98
Tablo 22. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 2 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları.	99

Tablo 23. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 1 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları	100
Tablo 24. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 2 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları	101
Tablo 25. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 1 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları	102
Tablo 26. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 2 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları	103

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil 1. YDP Paradigmasının Bileşenleri	35
Şekil 2. YDP Paradigmasında İlişkiler.....	36
Şekil 3. İmalat Sanayiinin GSMH İçindeki Payı (1980-2001) (1987=100)	61
Şekil 4. İmalat Sanayii Üretim Endeksi (2015=100) ve Kapasite Kullanım Oranı (%)	63
Şekil 5. İktisadi Faaliyet Kollarına (A10) Göre Cari Fiyatlarla hesaplanmış GSYH	64

GİRİŞ

Ülkeler arasındaki ticaretin temellerini ve nedenlerini açıklamayı hedefleyen dış ticaret teorileri, küresel düzeydeki serbestleşme politikaları ile birlikte hızlı bir gelişim göstermiştir. Özellikle 1990'lı yıllardan bu yana dış ticaret teorilerinde köklü bir değişim meydana gelmekte ve bu değişimde, dış ticaretin neden ve sonuçlarının incelenmesinde mikro temelli yaklaşımların ön plana çıktığı görülmektedir.

Geleneksel dış ticaret teorileri, dünya ticaretini ülkeler arası kaynak donanım farklarına dayandırmış ve ticaretin farklı üretim faktörü yoğunluğuna sahip endüstriler arasında gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Ancak zamanla ülkelerin ekonomideki rolü ve dış ticaretin yapısının değişmiş olması ile geleneksel dış ticaret teorileri dünya ticaretini açıklamada yetersiz kalmıştır.

Bu bağlamda, yeni dış ticaret teorileri uluslararası ticaretin değerlendirilmesine yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Yeni dış ticaret teorileri, artan getiri ve eksik rekabet koşulları altında benzer faktör donanımı ve teknolojiye sahip ülkeler arasındaki endüstri içi ticareti konu almaktadır. Dış ticaretin tam rekabet koşulları altında gerçekleşmeyebileceğini, ülkelerin teknoloji ve faktör donanımları bakımından benzer oldukları bir durumda da ölçek ekonomileri ve piyasa yapısı nedeniyle ticaret yapabileceklerini ve ticaretten kazançlı çıkabileceklerini göstermiştir.

Yeni dış ticaret teorileri, geleneksel dış ticaret teorilerinin eksikliklerini gidermede başarı sağlamış olsa da, 1990'lı yıllarda dış ticarete firma olgusunun öne çıkmasıyla birlikte, piyasada faaliyet gösteren firmaların benzer olduğu varsayımına dayanan bu teoriler, heterojen firmaların ticaret modellerini açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu teorilerdeki nihai mal ve firmaların homojen olduğu varsayımları yerini farklılaşmış mallar ve firma heterojenliğini varsayımlarına bırakmıştır.

Yeni yeni dış ticaret teorileri olarak adlandırılan bu teorinin öncül çalışmalarından birisi olan Melitz (2003) artan getiriler ve monopolcü rekabet koşulları altında, firma heterojenliğini de dahil ederek Krugman (1980)'in dış ticaret modelini geliştirmiştir (Melitz, 2003: 1696). Yeni yeni ticaret teorilerinde temel olarak firma heterojenliği firmalar arasındaki verimlilik farkına dayandırılarak açıklanmıştır.

Fiyat-maliyet eki (mark-up), bir firmanın piyasa gücünün bir göstergesi olması nedeniyle bir piyasadaki rekabet derecesinin ve serbestleşme politikalarının piyasa gücü üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi için çok önemli bir göstergedir (Tamminen, 2014: 22).

Bu nedenle, ticaret serbestisinin/dış ticaretin karlılık ve fiyat maliyet-eki üzerindeki etkileri hem teorik hem de uygulamalı uluslararası iktisat teorisi yazınının önemli ilgi alanlarından birisidir. Bu konuda aynı zamanda endüstriyel organizasyon teorisi çerçevesinde de gerçekleştirilmiş zengin bir yazın mevcuttur. Bu nedenle ticaret serbestisinin karlılık ve fiyat-maliyet eki üzerindeki etkileri dış ticaret teorileri ve endüstriyel organizasyon teorilerinin kesiştiği önemli bir çalışma alanıdır.

Yeni dış ticaret teorilerinin gelişimi ile birlikte uluslararası ticaret teorisi çerçevesinde, dış ticaret serbestisinin fiyat-maliyet eki üzerindeki ilişkisi incelenmeye başlamıştır. Yeni dış ticaret teorilerine göre, ticaret serbestisi tekelci rekabet özellikle de oligopolistik piyasa yapısı altında fiyat-maliyet ekinin azalmasına, firmaların ölçeklerinin artmasına ve fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır. Yani yeni dış ticaret teorileri tekelci rekabet ve oligopolistik piyasa yapısı altında serbest ticaretin rekabet yolu ile kaynak dağılımındaki etkinliği arttırarak refah artışı sağlayacağını savunmaktadır. Literatürde bu etki serbest ticaretin *rekabet yanlı etkisi* olarak adlandırılmaktadır (Baldwin ve Venables; 1995: 1610). Ticaretin serbestleşmesiyle birlikte ithalat nedeniyle rekabetin artması, tekelci firmaların yurtiçi piyasada hakimiyetlerinin azalmasına ve yurtiçi toplam satışlar içindeki paylarının düşmesine neden olmaktadır. Yeni dış ticaret teorileri rekabet taraftarı etki çerçevesinde daha çok ithalat artışının üzerine yoğunlaşmakla birlikte dış ticaretin serbestleşmesi sonucu firmaların yurt içindeki satışlarının azaltıp, ihracatlarını arttırmaları sonucu piyasa paylarındaki farklılıkların ihracat piyasası lehine azalmasının, ortalama fiyat-maliyet ekinde azalmaya neden olacağı da belirtilmektedir (Baldwin ve Venables; 1995: 1611).

Yeni yeni ticaret teorisi ile son yıllarda güçlü bir şekilde gelişen Heterojen Firma Teorisi ile birlikte fiyat-maliyet eki daha sistematik olarak tartışılmaya başlamıştır. Bu konudaki teorik literatürün ortak özelliği, farklı talep ve piyasa yapılarını değiştirip yeniden oluşturmak için, rekabetçi fiyat mekanizması altında fiyat-maliyet ekinin endojen değişken olarak alınmasıdır. Yeni yeni dış ticaret teorisinin öncül modellerinden olan Melitz (2003) modeli firmalar arasındaki fiyat-maliyet eki farklılıklarını modele dahil

etmemiştir. Bununla birlikte heterojen firma modeline fiyat-maliyet ekini de dahil eden bir model geliştiren Melitz ve Ottoviano (2008) ile birlikte fiyat-maliyet ekinin firma düzeyinde belirleyenlerinin tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Melitz ve Ottoviano (2008)'de ihracat artışının daha büyük piyasalarda daha fazla rekabet ile karşılaşılması nedeniyle fiyat-maliyet ekinde azalmaya neden olacağını göstermektedir (Melitz ve Ottoviano, 2008: 296). İhracatçı firmaların yüksek verimliliğe sahip olması nedeniyle daha yüksek ihracat ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki olmasına rağmen ihracat yapılan piyasalardaki artan rekabet bu etkiyi baskılayabilmektedir. Diğer bir ifadeyle ticaret serbestleşmesi olumlu verimlilik etkileri ortaya çıkarmakla birlikte ihracatçı firmalar daha büyük piyasalara ulaştığında ortalama fiyat-maliyet eki düşecek ve tüketicilere fayda sağlayacaktır (Lapham, 2015: 17).

Daha önce belirtildiği gibi, fiyat-maliyet ekinin belirleyenleri ile birlikte ticaret serbestisinin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkileri dış ticaret teorileri ile birlikte endüstriyel organizasyon teorilerinin de önemli bir ilgi alanı olmuştur. Yapı-Davranış-Performans (YDP) Paradigması çerçevesinde hem dış ticaret serbestisinin piyasa yapısı üzerindeki etkilerini hem de dış ticaret serbestisinin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar ihracat artışı ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişki konusunda karmaşık bir çerçeveye sunmakla birlikte çalışmaların çoğu ithalat artışının rekabet artışı yoluyla fiyat-maliyet ekinde azalmaya yol açacağı sonucuna ulaşmaktadır.

Dış ticaret ve fiyat-maliyet eki arasındaki ilişki Türkiye için de araştırma konusu olmuştur. Türkiye üzerine yapılan sınırlı sayıdaki çalışmaların sektörel düzeyde dış ticaretin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalardan oluştuğu görülmüştür. Bizim ulaşabildiğimiz kadarıyla, Türkiye’de dış ticaret ve fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar, tahminlerde kullanılan veri seti itibariyle sektörel boyutta hazırlanmış verilerden oluşmuş ve inceleme dönemi itibariyle 2001 yılı sonrası için bu ilişki inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu nedenle, çalışmamızın iki temel amacı bulunmaktadır. Çalışmanın birinci amacı, dış ticaretin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisini Türkiye İmalat Sanayii’nde faaliyet gösteren firmaların verilerden toplulaştırılmış, sektörel düzeyde veri seti kullanarak incelemektir. Bu amaca yönelik olarak dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişki, Türkiye İmalat

Sanayii içerisinde yer alan 189 alt sektör ve 2004-2015 dönemi için, panel veri analizi teknikleri ile tahmin edilmektedir.

Bu çalışmada kullanılan veri seti, firma verilerinin toplulaştırılmasıyla sektör boyutuna getirilmiş bir veri seti olması nedeniyle ve hem çalışma döneminin daha güncel olması hem de incelenen sektör sayısı itibariyle Türkiye için yapılan diğer çalışmalardan farklılaşmakta ve Türkiye ile ilgili yazına bu yönleriyle katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Ayrıca incelenen dönem itibariyle Türkiye imalat sanayiinin dinamikleri ile ilgili olarak daha güncel bir değerlendirme yapma olanağı sağlaması amaçlanmaktadır.

2000-2011 yılları arasında Türkiye imalat sanayii ihracatında düşük teknoloji geleneksel sektörlerinin payında azalma, buna karşılık orta teknoloji sektörlerin payında artış olmuştur. 2000 yılı ile karşılaştırıldığında, 2011 yılında tekstil, giyim, deri ve ayakkabı ve gıda, içecek ve tütün sektörleri dışındaki tüm sektörler için ihracatın ithal ara malı kullanımında artış meydana gelmiştir. İthal ara malı kullanımının en fazla artış gösterdiği sektörler, ihracat rekabet gücü yüksek olan ana metal sanayi ve ulaşım araçları sektörleridir (Akkoyunlu Wigley, Mıhçı ve Ataç, 2018: 230-231). Rekabet gücü yüksek olan sektörlerde ithal ara malı kullanımının artması özellikle ithalat artışının, rekabet gücü yüksek olan sektörlerin fiyat maliyet eki üzerindeki etkisinin daha kuvvetli olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Bu nedenle çalışmanın bir diğer araştırma sorusu, dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkinin “ihracat rekabet gücü yüksek” ve “yüksek olmayan” sektörler arasında farklılık gösterip göstermediğidir.

Bu amaca yönelik olarak, yeni yeni dış ticaret teorilerinde ihracatçı ve ihracatçı olmayan sektörlerin farklılaşabileceği önermesi de göz önünde bulundurularak, tüm imalat sanayii sektörleri ile birlikte ihracat rekabet gücü yüksek ve yüksek olmayan sektörler ayrımı yapılarak, ithalat ve ihracat artışının fiyat-maliyet eki üzerindeki etkileri tahmin edilmektedir. Bildiğimiz kadarıyla, Türkiye için yapılan çalışmalarda bu ayrımı dikkate alan bir çalışma bulunmamaktadır.

Çalışmanın Türkiye için yapılmış çalışmalardan bir diğer farkı, dış ticaret ve fiyat-maliyet eki ilişkisinin tahmininde kullanılan değişkenlerden kaynaklanmaktadır. Bizim çalışmamızda fiyat-maliyet ekinin tahmininde, yazındaki diğer çalışmalardan farklı olarak, 2004-2015 döneminde, her bir yıl ve sektör için sektörel reel döviz kuru

hesaplanmış ve fiyat-maliyet ekini etkilemesi olası bir başka değişken olarak modele dahil edilmiştir. Türkiye’de fiyat-maliyet ekinin dış ticaret ile olan ilişkisi inceleyen çalışmalarda, sektörel reel döviz kuru değişkenini kullanan başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmanın bu yönüyle de Türkiye ile ilgili yazına katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde, dış ticareti açıklayan teorik yaklaşımlar, tarihsel gelişimlerine göre açıklanmaktadır. Bu çerçevede, dış ticareti açıklayan geleneksel modellerden, mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlükler ve Heckscher-Ohlin (HO) teorilerine yer verilmekte ve daha sonra ise Yeni ve Yeni yeni dış ticaret teorilerinin genel özellikleri üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde ayrıca ticaret serbestisi/dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkinin teorik temelleri açıklanmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, dış ticaret teorilerinin, endüstriyel organizasyon teorisi ile olan bağlantısı da dikkate alınarak, , Yapı-Davranış-Performans Paradigması ana hatlarıyla tanıttıldıktan sonra, YDP Paradigması çerçevesinde dış ticaret serbestisinin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, dış ticaretin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkilerine odaklanan nicel çalışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bölümde konu ile ilgili çalışmalar özellikle kullandıkları yöntemler ve elde ettikleri sonuçlar açısından değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ilk olarak dış ticaret ve fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkiyi nicel olarak inceleyen çalışmalara yer verilecektir. Daha sonra konu ile ilgili Türkiye üzerine yapılmış çalışmalara yer verilecektir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Türkiye’de büyümenin öncü sektörü olarak görülen imalat sanayii sektörünün, 1980 sonrası dönemdeki genel durumu ana hatlarıyla değerlendirilerek, özellikle çalışmanın inceleme dönemi olan 2004-2015 dönemi imalat sanayiinin değerlendirmesi ve dış ticareti üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın beşinci bölümü kapsamlı bir uygulama bölümü içermektedir. Bu bölümün temel amacı, dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkiyi, Türkiye İmalat Sanayii içerisinde yer alan 189 alt sektörün tamamı ile birlikte ihracat rekabet gücü yüksek (100 alt sektör) ve yüksek olmayan sektörler (89 alt sektör) ayrımı yapılarak, 2004-2015

dönemi için, panel veri analizi teknikleri ile tahmin etmektedir. Bu amaç doğrultusunda iki temel model oluşturulmuş ve bu modeller hem statik hem de dinamik tahminciler kullanılarak tahmin edilmektedir. Ayrıca bölüm kapsamında sağlık analizleri gerçekleştirilerek, yapılan tahminlerin geçerliliği sınanacaktır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın bulguları özetlenerek genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

1. BÖLÜM

DIŞ TİCARET SERBESTİSİNİN FİYAT-MALİYET EKİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TEORİK ÇERÇEVE

Bu bölümün amacı farklı uluslararası ticaret teorileri çerçevesinde ticaret serbestisi ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu çerçevede literatürde uluslararası ticaretin temellerini ve nedenlerini açıklamayı hedefleyen Geleneksel Dış Ticaret Teorileri, Yeni Dış Ticaret Teorileri ve Yeni Yeni Dış Ticaret Teorileri olmak üzere 3 temel teori yer almaktadır. Bu teorik yaklaşımlar, tarihsel gelişimlerine göre ülke temelli, sektör temelli ve firma temelli olarak üç gruba ayrılabilir. Her bir grubun ana unsurları Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1. Dış Ticaret Teorilerinin Temel Özellikleri

	<i>Ülke Temelli 1800-1970 (Geleneksel Dış Ticaret Teorileri)</i>	<i>Sektör Temelli 1980-2000 (Yeni Dış Ticaret Teorileri)</i>	<i>Firma Temelli 2000-Halen (Yeni Yeni Dış Ticaret Teorileri)</i>
<i>Üretim Teknolojisi</i>	Ölçeğe göre sabit getiri	Ölçeğe göre artan getiri	Ölçeğe göre azalan getiri
<i>Teknoloji Farklılıkları</i>	Ülkeler arasında Sektörler arasında	Fark yok	Firmalar arasında
<i>Piyasa Yapısı</i>	Tam rekabet	Tekelci rekabet	Tekelci rekabet
<i>Üretim Faktörü Tercihleri</i>	Emek-sermaye	Emek-Sermaye Çeşit Sevgisi (love of variety)	Emek-Sermaye Çeşit Sevgisi (love of variety)
<i>Ticaret Şekli</i>	Endüstriler arası	Endüstri içi	Endüstri içi
<i>Ticaretten Kazançlar</i>	Kaynakların sektörler arası dağılımı	Üretimde büyük ölçek Ürün çeşitliliğinin artması Düşük fiyat-maliyet eki	Üretimde büyük ölçek Ürün çeşitliliğinin artması Kaynakların endüstriler arası dağılımı

Kaynak: Lapham (2015: 3)'dan yararlanılmıştır.

Geleneksel dış ticaret teorisine göre ülkeler arasındaki ticaretin temel nedeni teknoloji ve faktör donatımındaki farklılıklardır. Yeni dış ticaret teorileri, eksik rekabet koşulları altında benzer faktör donanımı ve teknolojiye sahip ülkeler arasındaki sektör içi ticareti konu almaktadır. Yeni yeni dış ticaret teorileri ise tekeli rekabet ve ölçeğe göre artan getiri koşulları altında, firmalar arasındaki farklılaştırılmış ürünlerin dış ticaretini açıklamaya çalışmaktadır.

Bu çerçevede, uluslararası ticareti açıklayan geleneksel modellerden, mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlükler ve Heckscher-Ohlin (HO) teorilerine yer verilecektir. Daha sonra dış ticareti açıklayan yeni teoriler kısaca incelenerek, bu çerçevede ticaret serbestisi ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkiye yoğunlaşılacaktır.

1.1. GELENEKSEL DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Geleneksel dış ticaret teorisi, ülkeler arasındaki dış ticareti hangi faktörlerin belirlediği sorusuna cevap aramaktadır. Geleneksel teorilerde dünya ticareti ülkeler arası kaynak donanım farklarına dayandırılmakta ve ticaret farklı üretim faktörü yoğunluğuna sahip endüstriler arasında gerçekleşmektedir.

Klasik dış ticaret teorisinin temelleri Adam Smith tarafından atılmıştır. Smith farklı ülkelerin belirli malların üretiminde mutlak avantaja sahip olduklarını ileri sürmüştür. Ülkelerin verimlilik avantajlarını kullanarak işbölümü ve uzmanlaşma ile serbest ticaret yaptıklarında dünya üretiminin arttığını göstermiştir. Emeğin doğru uluslararası bölüşümünün ülkelerin mutlak avantaja sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaşmasıyla gerçekleşeceğini savunmuştur.

Mutlak üstünlük teorisi günümüz dünya ticaretinin yalnızca çok küçük bir kısmını açıklayabilmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret başta olmak üzere dünya ticaretinin büyük bölümü mutlak üstünlükler teorisi ile açıklanamazdı. David Ricardo Karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile ticaretin temellerini ve ticarettten kazançları daha doğru şekilde açıklamıştır (Salvatore, 2013: 36).

Ricardo uluslararası ticaretin ulus içi ticaretten ayrı, kendine ait bir kuramı olması gerektiğini gerçek anlamda savunan ilk iktisatçıdır (Blaug, 2014: 147). Smith'in teorisi bir ülkenin birden fazla malda mutlak üstünlüğe sahip olduğu durumu açıklamada yetersiz kalmıştır. Bir ülke her iki malda da mutlak üstünlüğe sahip ise Smith iki ülke arasında dış ticaretin yapılamayacağını ileri sürmüştür. Ricardo karşılaştırmalı üstünlükler ile bu eksikliği gidermeye çalışmıştır.

Ricardo bir ülkenin uluslararası ticarete katılmak için herhangi bir malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olmasına gerek olmadığını, ülkelerin herhangi bir malda mutlak olarak avantaja sahip olmasa dahi uluslararası ticaretten fayda sağlayabileceğini belirtmiştir. Ricardo'ya göre, önemli olan mutlak üstünlükler değil karşılaştırmalı üstünlüklerdir. Bir ülke iki malda mutlak üstünlüğe sahip olsa dahi dış ticaretin yapılabilmesi mümkündür. Bu durumda dış ticaret karşılaştırmalı üstünlükler doğrultusunda yapılmaktadır. Dolayısıyla her iki malda da mutlak olarak üstün olan ülke karşılaştırmalı olarak daha üstün olduğu malın üretiminde uzmanlaşmalı, diğer malın üretimini ise diğer ülkeye bırakmalıdır.

Karşılaştırmalı üstünlüklere göre bir ülke bir malı daha düşük maliyetle üretiyorsa, o ülke o malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Buna göre öncelikle 2 ülke arasında ticaret serbest olmalı, her ülke karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşmalı ve o malı ihraç etmelidir (Husted ve Melvin, 2013: 49).

Uluslararası fiyat iki ülkenin ticaret öncesi fiyatları arasında bir yerde olacaktır. (Husted ve Melvin, 2013: 60).

Ricardo'nun teorisinin birçok yönden eksik olduğu ifade edilmektedir. Modelde ticaret ülkeler arasındaki verimlilik farkına dayanmakta ancak bu farkın neden var olduğuna ilişkin bir açıklama yapılmamaktadır. Modele göre ülkeler tamamen ihraç edebilecekleri malların üretiminde uzmanlaşmakta, ithal rekabetçi malların üretiminden ise kaçınılmaktadırlar. Ancak gerçekte ülkeler ithal rekabetçi malların üretimini de yapmaktadırlar. Model, ülkelerin teknolojileri birbirinden çok farklı olduğunda ticaretten kazancın fazla olduğunu belirtmektedir. Ancak gerçekte uluslararası ticaretin büyük bölümünün benzer teknoloji standartlarına sahip olan sanayileşmiş ülkeler arasında olduğunu görülmektedir.

Klasik dış ticaret teorisi bir arz teorisidir ve buna göre fiyat ve maliyet gibi faktörler, arz koşulları tarafından belirlenmektedir. Ancak bu faktörleri etkileyen tek unsur arz değil aynı zamanda talep de belirleyici konumdadır. Ricardo modeli ise, zamana göre değişmeyen, statik bir model konumdadır. Bu nedenle model gerçeği yansıtmaz. Çünkü gerçek hayat sürekli bir değişim göstermektedir.

Basit Ricardocu ticaret modeli ampirik olarak büyük ölçüde doğrulanmış olsa da model karşılaştırmalı üstünlüğü açıklamaktan ziyade, varsayım olarak ciddi bir eksikliğe sahiptir. Yani, Ricardo ve Klasik iktisatçılar genel olarak işgücü verimliliğindeki farklılık ve uluslararası karşılaştırmalı üstünlük hakkında bir açıklama yapmamışlar ve uluslararası ticaretin üretim faktörlerinin kazancı üzerindeki etkisi hakkında çok fazla şey söyleyememişlerdir. Heckscher-Ohlin (HO) modeli bu önemli soruların her ikisine de cevap vererek, teorik olarak Ricardo modelini geliştirmiş ve genişletmiştir (Salvatore, 2013: 50). Bu teoride amaç dış ticareti ülkelerin faktör donanımlarındaki farklılıklara bağlı olarak açıklamaktır.

Bu nedenle teori “faktör donanımı teorisi” olarak da bilinmektedir. Heckscher-Ohlin kuramı uluslararası ticareti ülkelerin göreceli faktör donanımları aracılığıyla açıklar. Her ülke o ülkede göreceli olarak bol bulunan üretim faktörlerini yoğun biçimde kullanarak ürettiği ürünler üzerinde karşılaştırmalı üstünlük geliştirme eğilimi gösterecek dolayısıyla da ülkede kıt olan faktörleri yoğun biçimde kullanan ürünleri ithal edecektir. Teori bu şekilde ticarete yaşanan bir değişimin ülkenin iktisadi yapıları ve özellikle de yurtdışında gelir dağılımı üzerindeki etkilerini analiz etmek üzere bir model sunmaktadır (Blaug, 2014: 254).

Heckscher-Ohlin modelini Ricardo modelinden ayıran 2 temel özelliğebulunmaktadır. Bunlardan birincisi, sermayeyi ikinci bir üretim faktörü olarak modele dahil etmesi iken, ikincisi iki ülke için farklı teknolojiler varsayımı yerine iki ülkenin üretim fonksiyonlarının aynı olduğunu kabul etmesidir (Markusen vd., 1995: 98-126).

Bu varsayım uluslararası ticaretin teknolojik farklılıklara dayandırılması olasılığını nötralize etmek için yapılmıştır. Heckscher-Ohlin modelinde karşılaştırmalı üstünlükler ve ticaret, faktör donatımındaki farklılıklarla açıklanmıştır. Heckscher-Ohlin teorisine göre, iki ülke arasındaki ticaret, iki üretim faktörü, sermaye ve işgücü ile birlikte, teorisinin

varsayımları doğrultusunda sermayenin ve emeğin göreceli faktör donatımına uygun olarak gerçekleşir.

Uluslararası ticaret güçlü gelir dağılımı etkileri meydana getirecektir. Çünkü malların nispi fiyatlarının değişmesi kaynakların nispi gelirinde güçlü etkiler yaratacaktır. Ülkede yoğun olarak bulunan faktörün sahipleri ticaretten kazanç sağlayacak ancak ülkede kıt olan faktörün sahipleri kaybedeceklerdir. Teoride ticaretten kazançlı çıkılacağı belirtilse de aslında kazanç sağlayanlar kayıpları telafi ettiğinden tüm aktörler daha iyi durumda olacaktır. Modelde uluslararası ticaretin emek ve sermayenin ülkeler arasındaki fiyatlarını eşitleyeceği belirtilmiştir. Ancak gerçekte tam faktör fiyatları eşitliği gözlemlenmemiştir. Çünkü kaynakların dağılımı, ülkeler arası farklılıklar, ticaretin önündeki engeller, uluslararası teknolojik farklılıklar buna engel teşkil etmektedir (Krugman vd., 2012).

Heckscher-Ohlin modelinin ampirik kanıtları karmaşıktır. Birçok araştırmacı kaynaklardaki farklılıkların dünya ticaretinin modelini ve dünya faktör fiyatlarını tek başına açıklayamadığını belirtmiştir. Heckscher-Ohlin modelinin ampirik olarak ilk sınaması Leontief (1953) tarafından Amerikan ekonomisi üzerine girdi-çıkıtı tablosu ile 1947 yılının dış ticaret verilerine dayanarak yapılmıştır. ABD ekonomisi incelenen dönemde dünyada en fazla sermaye stoğuna sahip ülke durumunda bulunduğu için, Heckscher-Ohlin teorisine göre ABD'nin sermaye yoğun malları ihraç edip, emek yoğun malları ithal etmesi gerekmektedir. Ancak yapılan çalışmanın sonuçları Heckscher-Ohlin teorisinin tam tersine sonuçlar vermiştir. ABD'nin emek yoğun malları ihraç ettiği, sermaye yoğun malları ise ithal ettiği ortaya çıkmıştır. Leontief paradoksunun HO teorisinde yarattığı tartışmalardan sonra 1960'lı yıllardan sonra dünyadaki dış ticareti açıklamak üzere yeni teoriler ortaya atılmıştır.

1.2. YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Heckscher-Ohlin modelini tamamlayıcı bir dizi yeni teori öne sürülmüştür. Yeni teoriler, HO teorisindeki iki eksikliğe bir cevap niteliğindedir. (Stewart, 1992: 69). Birincisi, HO'nun ardındaki basitleştirilmiş ve genellikle gerçekçi olmayan varsayımlardır. Bunlar arasında, tam rekabet, üretim fonksiyonlarının özdeşliği, ölçeğe göre sabit getiri, faktör yoğunluklarının tersine dönmemesi ve tercihlerin uluslararası benzerliği yer alır. İkincisi,

teorinin, dünya ekonomisi ile ilgili bazı önemli ampirik bulguları açıklayamamasıdır. Bunlar Leontief paradoksu, benzer ekonomiler arasındaki ticaretteki büyüme, ülkeler arasındaki ticaretinin önemli bir kısmının endüstri içi olması gibi bulgulardır (Stewart, 1992: 69).

Sanayi mallarının ticaretinde dünya ticaretinin büyük kısmı, benzer faktör donanımlarına sahip ülkeler arasında yapıldığı ve benzer faktör yoğunluğu ile üretilen malların iki yönlü ticaretinin yapıldığı görülmüştür. Ayrıca bu endüstrilerin artan getiriler ve eksik rekabet koşullarında çalıştığı görülmüştür. Dolayısıyla geleneksel ticaret teorileri ile endüstriler arasındaki ticareti açıklamak mümkün değildir (Krugman, 1983: 950-959). Yeni dış ticaret teorileri benzer faktör arzı ve teknolojik donanıma sahip ülkeler arasındaki endüstri içi ticarete dayanmaktadır. Geleneksel teoride dış ticaretin temel aldığı ülkeler iken yeni dış ticaret teorisinde dış ticaretin konusu sektörlerdir. Yeni dış ticaret teorisi, benzer faktör donanımlarına sahip ülkeler arasındaki ticareti açıklamaya çalışmaktadır. Geleneksel teoride ise dış ticaret farklı sektörler arasında gerçekleşmektedir. Krugman (1979) ve Krugman (1980) tekeli rekabet varsayımları altında ürün farklılaştırmasına dayanan endüstri içi ticareti açıklamıştır.

Yeni dış ticaret teorilerinin en önemli özelliği ölçeğe göre artan getiri ve eksik rekabet varsayımlarını modele dahil etmesidir. Yeni dış ticaret teorileri endüstri içi ticaret ve benzer ülkeler arasındaki dünya ticaretini açıklamak için geliştirilmiş teorilerdir (Amiti, 1998: 46).

Yeni dış ticaret teorileri uluslararası ticaretin nedenlerine ve değerlendirilmesine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Dış ticaretin tam rekabet koşulları altında gerçekleşmeyebileceğini, ülkelerin teknoloji ve faktör donanımları bakımından benzer oldukları bir durumda da ölçek ekonomileri ve piyasa yapısı nedeniyle ülkelerin ticaret yapabileceklerini ve ticaretten kazançlı çıkabileceklerini göstermiştir.

Monopolcü rekabet piyasası şartlarında endüstri içi ticareti inceleyen modeller, piyasaya girişin serbest olduğu ve piyasada çok sayıda firmanın, tek bir ürün ürettiği ve tüketici tercihlerinin farklı olduğu varsayımlarına dayanmaktadır (Greenaway ve Milner, 1987: 42). Bu modellere Krugman (1979), Lancaster (1980) ve Helpman'ın (1981) teorileri örnek verilebilir. Endüstri içi ticareti, oligopol piyasasını temel alarak analiz eden

modellere ise Eaton ve Kierzkowski (1984) ve Brander ve Krugman (1983) modelleri örnek verilebilir (Greenaway ve Milner, 1987: 42).

Yeni dış ticaret teorilerini, tekelci rekabete dayanan ve oligopolcü yeni ticaret teorileri olmak üzere iki başlık altında sınıflandırılabilir. Ancak söz konusu bu sınıflandırmayı açıklamadan önce iki teori grubu arasındaki farkın ifade edilmesi önem arz etmektedir. Bu farklılık, ölçek ekonomileri ve eksik rekabet piyasalarının birlikte incelenmesinin gerekliliğine rağmen, iki teorinin de analizinin temelinde ölçek ekonomileri veya eksik rekabet piyasalarının olması konusundaki önceliklerden kaynaklanmaktadır (Akkoyunlu, 1996: 75).

Tekelci rekabet teorisinin dikkate alınmasının temel amacı, ölçeğe göre artan getirinin dış ticaret teorisinin nedeni olarak modellenmesidir. Bu doğrultuda, eksik rekabet piyasa yapısı nedeniyle ölçeğe göre artan getiri varsayımının analize dâhil edilmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak piyasa yapısında meydana gelen sorunlar mümkün olduğunca basitleştirilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra oligopolistik dış ticaret modelleri ise, analizin temelinde eksik rekabet piyasa yapısını almaktadır. Burada ölçek ekonomileri, sadece oligopolistik yapının nedeni olarak analizde ikincil bir rol oynamaktadır (Akkoyunlu, 1996: 75).

1.2.1. Tekelci Rekabete Dayanan Yeni Dış Ticaret Modelleri

Tekelci rekabete dayanan dış ticaret modelleri, Chamberlin'in büyük grup varsayımı altında, ölçek ekonomilerinin tek başına ticaretin nedeni olabileceğini, ticaret sonrasında ise mal çeşitliliğinin ve her bir maldan üretilen miktarın artmasıyla refahın artacağını göstermişlerdir. Tekelci rekabete dayanan analizlerde ölçek ekonomileri analizin merkezinde yer almaktadır.

1.2.1.1. Krugman Modeli

Krugman (1979) endüstri içi ticareti ölçek ekonomileri ve eksik rekabet piyasalarının varlığında açıklamaya çalışan öncü bir model geliştirmiştir. Bu model ölçek ekonomilerinin firma için dışsal olarak kabul edildiği diğer dış ticaret modellerinden

farklıdır. Aksine Chamberlin monopolistik rekabetin oluşturduğu piyasa yapısına sahip olan firma için ölçek ekonomilerinin içsel olduğu kabul edilmektedir.

Krugman modelinde tüketici tercihleri, Dixit-Stiglitz (1977)'deki gibi “çeşit sevgisi” (love of variety) veya “çeşit talebi” (demand in variety) olarak isimlendirilen yaklaşıma dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, her bir tüketici bir ürünün birçok farklı çeşidi için bir zevke sahiptir. Ürün farklılaştırması ise henüz üretilmemiş olan farklı bir ürünün üretilmesi sonucu oluşmaktadır (Krugman,1985: 21). Bu modelde piyasadaki her firma tek bir çeşit mal üretmektedir, dolayısıyla piyasada firma sayısı kadar ürün çeşidi bulunmaktadır. Piyasada çok sayıda firma olduğundan bir firma ötekinin fiyatlama stratejilerini takip etmemektedir.

Modelde iki ülke yer almakta ve taşıma maliyetlerinin olmadığı kabul edilmektedir. Tüketici açısından tercihler homotetik olmakta ve tüketici farklılaştırılmış mal tercih etmektedir. Her iki ülkede ücretler ile üretilen malların fiyatları aynıdır, ülkeler benzer tercih ve teknolojik donanıma sahiptir ve sadece emeğin olduğu dolayısıyla faktör donanımı farklılıklarının olmadığı kabul edilmektedir. Bu modelde dış ticaretin hacmi belirlenebilmesine rağmen ticaretin yönü, yani hangi ülkenin hangi malı ihraç edeceği bilinmemektedir. Firmaların uluslararası piyasalarda rekabet etmesi için herhangi bir neden yoktur. Dolayısıyla her bir mal sadece tek bir ülkede üretilmektedir (Krugman, 1979: 78).

Krugman'ın yaklaşımından çıkarılan en çarpıcı sonuç; tüketici zevk ve tercihlerinde, teknolojiye ve faktör donanımlarında ülkeler arasında önemli bir fark olmadığı halde, çok sayıda farklılaştırılmış ürünün yer aldığı bu modelde, ölçek ekonomileri dış ticareti arttırmakta ve bu ticareten kazanç sağlanabilmektedir. Ancak ticaretin yönü belirsizdir.

Dixit-Stiglitz (1977)'de olduğu gibi ticari kazançların iki önemli kaynağından biri uzmanlaşma sonucu ortaya çıkan kazançlar diğeri çeşit imkânıyla ortaya çıkmış olan kazançlardır. Model bu haliyle hızla gelişen ülkeler arasındaki dış ticareti açıklamada yeterli olmuştur.

1.2.1.2. Lancaster Modeli

Lancaster modelinin Krugman (1979) modelinden farkı, tüketici tercihlerini ele alma biçiminden kaynaklanmaktadır. Lancaster (1980) modelinde tüketicilerin yatay mal farklılaştırması içinde ideal tercihlerinin olduğu iddia edilmektedir. Bireyler ideal tercihlerine yaklaştıkları ölçüde bu mala daha yüksek bedel ödemeye gönüllüdürler. Lancaster modeli ideal ürün modeli olarak da adlandırılmaktadır.

Modelde ürün farklılaştırmasına dâhil olan ürün gruplarının bulunduğu imalat sanayi sektörü ele alınmaktadır. Burada grup kavramı ile ifade edilmek istenen gerçek ve potansiyel anlamda aynı özelliklere sahip olan bütün ürünlerin ve bu özelliklere farklı oranlarda sahip olan ürünler olarak tanımlanan grup içerisindeki farklı ürünlerin olduğu bir ürün sınıfıdır. Aynı ürün grubu içerisinde yer alan tüm ürünler aynı kalitededir ve bireyler ürünlerin özelliklerine göre tercihlerini belirtmektedirler. Eğer bir grup içerisindeki tüm ürünler birim kaynak maliyetlerinde elde edilebiliyorsa, birey bu şartlar altında en çok tercih ettiği ürünü veya ideal ürünü grup içinde bularak o ürünü tüketmek isteyecektir (Lancaster, 1980: 153).

Lancaster modelinde, monopolistik rekabet koşulları altında imalat sanayi mallarının her birinin yalnızca tek bir ülkede üretileceği ve diğer ülkelerde de bu malın tüketileceği belirtilmektedir. Aynı kaynaklara sahip eşit büyüklükteki imalat sanayi sektöründe benzer gelir ve tüketici tercihlerine sahip olan ekonomilerde, ticarete katılan her iki ülkede üretilen mal miktarı eşit olacaktır. Burada iki ülke arasında gerçekleşen ticaret yalnızca endüstri içi ticarettir ve her ülke ürettiği ürünlerin her birinin bir kısmını ihraç ederken, diğer ülkenin ürettiği imalat sanayi ürünlerinin bir kısmını ise ithal edecektir (Lancaster, 1980: 91).

Dış ticaret öncesi ve sonrasında imalat sanayi için en rekabetçi piyasa yapısının tam monopolistik piyasa yapısı olduğu belirtilmektedir. Bu piyasa yapısı aynı ürün sınıfında kabul edilen malların uluslararası ticaretinden oluşmakta ve imalat sanayinde endüstri içi ticarete neden olmaktadır.

Temel Lancaster modelinde endüstri içi ticaret, tercih çeşitliliğinin ve maliyetlerin azalmasının bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Neo-Chamberlinian modellerinde

olduğu gibi, ticaretin genel şekli ve d¼zeyi tahmin edilebilir, ancak ticaretin y¼n¼ belirsizdir. Ticarettten elde edilen kazançlar, her iki ¼lkede de ¼reticiler için daha d¼ř¼k ¼r¼n fiyatlarına yol açan ve daha fazla ¼r¼n çeşitliliğinden elde edilen kazançlarla sonuçlanan ¼lek ekonomilerinden faydalanma kabiliyetinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak, t¼keticiler ideal tercihlerine daha yakındır. Ek olarak, temel model, olumsuz ¼r¼n seçimi ve aşırı ¼r¼n çeşitliliği olasılığına izin vermektedir. Bu temel model, Helpman (1981) tarafından genişletilmiştir (Greenaway, 1987: 112).

1.2.1.3. Helpman Modeli

Helpman (1981) Heckscher-Ohlin teorisinin uluslararası ticarete yaklaşımının, ¼r¼n farklılaştırması, ¼lek ekonomileri ve tekelci rekabet için Chamberlin tipi bir yaklaşımla b¼t¼nleřmesini sağlamayı amaçlamıştır. Bu çalışmadan çıkan teori, Heckscher-Ohlin teorisinin bir genellemesidir (Helpman, 1981: 306).

Helpman (1981) modelinde ¼lkeler arasında teknolojileri aynı olan, iki ¼lke ve iki fakt¼rl¼ bir ekonomide, iki mal (imalat sanayi ve gıda) ¼retilmektedir. Gıda malları, tek bir spesifikasyona sahip olan homojen mallardır. İmalat sanayi malları ise birden fazla çeşitte olacak biçimde, ¼lek ekonomilerine sahip, çok sayıda potansiyel spesifikasyonlara sahiptir. Öte yandan, ¼lkeler sermaye stoku ve emek bakımından birbirlerinden farklılık g¼stermektedirler. Sekt¼rel uzmanlaşma yoktur. Yani her ¼lke 2 maldan da ¼retmektedir. Her iki ¼lkede de tek bir çeşit imalat sanayi ¼r¼n¼ ¼retilmeyecek, aynı nedenle bir ¼lkedeki hiçbir firmanın aynı çeşit ¼r¼n ¼retmeyecektir. Dolayısıyla ¼r¼nlerin farklı çeşitlerinin ¼retiminde her zaman uzmanlaşma vardır. Bir ¼lkenin yalnızca gıda ya da yalnızca imalat sanayi ¼r¼n¼ ¼retmesine gerek yoktur. Ayrıca ¼retilen t¼m çeşitler, ¼reticilerin piyasadaki simetrik pozisyonundan dolayı aynı fiyattan satılacaktır (Helpman, 1981: 320).

T¼m bu varsayımlardan yola çıkararak Helpman (1981, 322-327) aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır: Her iki ¼lkenin de aynı teknolojilere sahip olması durumunda, ticaret sonrası oluşan dengede her ¼lke hem gıda hem de imalat sanayi malı ¼retecektir (yani sekt¼rel uzmanlaşma yoktur). Birinci ¼nermedeki koşullar sağlandığında ¼retilen ¼r¼nlerin nispeten sermaye yoğun olduğunu varsayalım. Ardından, sermaye-emek oranının daha

yüksek olduğu ülke, sermaye-emek oranının daha düşük olduğu ülkelere göre kişi başına daha az gıda malı üretmekte ancak daha fazla çeşitte imalat sanayi malı üretmektedir. Her iki ülke de aynı sermaye- emek oranına sahipse, her ikisi de kişi başına aynı miktarda gıda ve imalat sanayi malı üretecektir. Birinci önermedeki koşulun sağlandığı ve imalat sanayi sektöründe üretilen ürünlerin ölçekten bağımsız ve nispi olarak sermaye yoğun olarak üretildiği durumda, her iki ülke de imalat sanayi mallarının ithalatçısı ve ihracatçısı konumunda olmasına rağmen, sermaye-emek oranı büyük olan ülke, imalat sanayi mallarının net ihracatçısı olurken ve gıda mallarının ise net ithalatçısı olacaktır. Öte yandan, daha düşük sermaye-emek oranına sahip ülke, gıda mallarının net ihracatçısı ve imalat sanayi mallarının net ithalatçısı haline gelecektir. Her iki ülkenin aynı sermaye emek oranına sahip olması durumunda ise dış ticaret endüstri içi ticaret şeklinde olacak ve endüstriler arası ticaret gerçekleşmeyecektir.

Modelin sonuçları Heckscher-Ohlin teoreminin genelleştirildiğine işaret etmektedir. Endüstriler arası ticareti açıklamada Heckscher-Ohlin teoremi yeterli olmaktadır. Faktör donanımları aynı olduğunda sadece endüstri içi ticaret görülmekte, faktör donanımları farklı olduğunda ise hem endüstri içi hem de endüstriler arası ticaret gerçekleşmektedir.

1.2.2. Oligopolcü Yeni Dış Ticaret Modelleri

Oligopolcü yeni dış ticaret teorilerinde oligopolcü firmalar arasındaki rekabet ticaretin nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu modellerde, ölçek ekonomileri ikincil bir rol üstlenmekte ve eksik rekabetçi piyasa yapısına neden olan unsurlardan biri olarak görülmektedir.

1.2.2.1. Eaton ve Kierzkowski Modeli

Eaton ve Kierzkowski (1982) kısa ve uzun dönemde, ürün çeşitliliği ve endüstriyel yapının uluslararası ticaretteki etkileri üzerine odaklanmaktadır. Çalışmada eksik rekabet ve oligopol unsurlarını birleştiren bir piyasa yapısı modeli geliştirilmiştir. Modelde eksik rekabet modellerinde olduğu gibi, çok sayıda potansiyel üretici vardır. Ancak üretici sayısı sabittir. Bu nedenle rekabetin niteliği, fiyatların belirlenmesinden önce sabit bir maliyetin olduğu, piyasaların çekişmeli olarak tanımlanabileceği modellerden farklıdır.

Bu farkın fiyatlama davranışı üzerine kârın varlığı, ürün çeşitliliğinin derecesi ve ticaretin refah üzerindeki etkileri gibi önemli etkileri vardır.

Modelde, oligopol piyasası şartlarına bağlı olarak piyasada denge sağlandığında bile firmalar kar elde etmektedirler.

Piyasaya giriş, fiyatlama davranışı ve piyasa dengesi gibi unsurlar, diğer monopolcü rekabet piyasalarında olduğu gibi eşanlı olarak değil, iki aşamalı bir süreçle belirlenmiştir. Piyasaya giriş süreci, iki kurala bağlı olarak ilerlemektedir. İlk olarak piyasaya giriş ve model seçimi, fiyatlama ve miktar kararlarından önce belirlenmektedir. İkincisi, piyasaya girişin eşanlı olacak şekilde değil sıralı olarak gerçekleşmektedir. Buna göre piyasaya yeni giren her firma, daha önce piyasada var olan diğer firmaların modellerini veri olarak alacak, piyasaya girmesi mümkün olan potansiyel firmaların da benzer biçimde davranacağı beklenmektedir.

Bu durumda iki ülke ticarete açıldığında uluslararası ticaret, bu ülkelerde yaşayan tüketicilerin tercihlerine ve üretilen ürün çeşitlerine bağlı olacaktır. Ülkeler talep yapıları bakımından birbirlerine benzedikçe, üretilen her bir ürün çeşidi, piyasada yer alan tek bir firma tarafından üretilecek, firmalar arasındaki fiyat rekabetinden dolayı ürün fiyatları düşecek ve firmalar daha düşük fiyatlardan satış yapacaklardır. Bu durum üreticiler açısından bir refah kaybına neden olmakta, tüketiciler açısından ise bir refah artışı sağlamaktadır (Eaton ve Kierzkowski, 1982: 32).

1.2.2.2. Shaked-Sutton Modeli

Shaked-Sutton (1984) modelinde mallar kalite yönünden farklılık göstermektedirler. Mallar kalite yönünden farklılık gösterirken, değişken maliyetlerde önemli bir değişiklik olmuyorsa yani kalitedeki farklılaşma sabit maliyetlerde ciddi artışlara neden oluyorsa bu durumda firma sayısı, piyasa çapının büyümesi ile orantılı bir artış göstermez. Piyasadaki firma sayısının bir sonu vardır. Az sayıda firmanın barınabileceği bu tür piyasalara doğal oligopoller adını vermişlerdir (Akt. Yılmaz, 2014: 277-278).

Bu modelde firmalar 3 aşamalı bir karar sürecinden geçerler. Birincisi piyasaya girip girmeme kararı, ikincisi piyasaya girmeye karar verdikten sonra malın kalitesine karar

verme, son aşama ise fiyat belirlemedir. Üçüncü aşama firmaların değişken maliyetleri ile ilgili olup, ikinci aşama ise sabit maliyetler ile kalite ilişkisine bağlı olarak belirlenir. Yani kalite, firmaların sabit maliyetlerinin bir fonksiyonudur (Akt. Yılmaz, 2014: 278).

Modelde ticaret öncesi gelir dağılımı veri olarak alınır ve piyasada farklı kalitelere ürün üreten yalnızca 2 firma bulunmaktadır. Piyasadaki firmalar arasındaki rekabet, tüketiciler düşük gelir düzeyine sahip olsalar dahi daha yüksek kalitede ürün tüketebileceklerdir. Çünkü rekabet, firmaları en iyi kalitede ürün üretmeye yöneltecek ve ürünler ucuzlayacaktır. Böyle bir piyasada düşük kalitede mal üreten firmalar, mallarına talep olmayacağından, piyasadan çekilmek zorunda kalacaktır.

Modelde ticaret sonrası durum iki farklı şekilde açıklanmaktadır. Eğer iki ülke ekonomisi benzer ise bu durumda piyasada ülkeler ticarete başladığında bazı firmalar piyasadan çıkacak ve kalan firmalar ticaret yapacaktır. Bu aşamada ticaretin yönünü belirlemek mümkün değildir. Ancak her ülkeden bir firmanın piyasada olduğu durumda ülkeler arasında dikey farklılaştırılmanın olduğu ürünlerde endüstri içi ticaret gerçekleşecektir. Eğer iki ülke ekonomisi farklıysa, ticaret sonrası farklı gelir dağılımlarına ülkelere firma sayısındaki azalma daha az olacaktır. Bu durumda yüksek gelir düzeyine sahip olan ülke yüksek kalitedeki ürünlerin üretiminde, düşük gelir düzeyine sahip olan ülke ise düşük kalitedeki ürünlerin üretiminde uzmanlaşacaktır ve endüstri içi ticaret gerçekleşecektir.

1.2.2.3. Brander ve Brander-Krugman Modelleri

Brander (1981), ürün farklılaştırılmasına bağlı olmadan, homojen mallar üreten ülkeler arasında endüstri içi ticaretin gerçekleşebileceğini ve bu ticaretin ülkeler arasındaki stratejik etkileşimden kaynaklandığını öne sürmektedir.

Brander (1981) modelinde firmalar Cournot modeli çerçevesinde faaliyet gösterecektir. Buna göre piyasada yer alan her bir firma, diğer firmaların piyasada üretimini aynı düzeyde olduğunu varsayarak karını maksimize etmeye çalışacaktır. Burada firmaların problemi ürettikleri ürünün ne kadarını ihraç edip ne kadarını içinde buldukları piyasa için ürettiklerine karar vermeleridir. Burada her bir firma karşılıklı olarak diğer firmanın iç piyasasına girmekte ve bu piyasalar için farklı fiyatlar belirleyip üretim yapma eğilimindedirler.

Brander geliştirdiği modelde, ÷lkelerin benzer yapıda olduğunu ve ÷lkeler arasındaki dış ticaretin dumping veya fiyat farklılaştırması nedeniyle ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Brander,1981: 165). Brander (1981) karşılıklı dumping olgusunun, firmaların davranışları ve piyasa talebinin belirlenmesinde güçlü olduğunu göstermiştir (Brander ve Krugman, 1983: 1).

Brander (1981) modeli, Brander ve Krugman (1983) tarafından genelleştirilmiştir. Oligopolistik firmalar arasındaki rekabetin tek başına uluslararası ticaretin nedeni olduğu bir model geliştirmiştir. Model, bu tür rekabetin doğal olarak dış piyasalarda “dumping” e neden olduğunu ve bu dumpingin karşılıklı olabileceğini göstermektedir. Yani homojen malların iki yönlü ticaretinin yapılabileceğini belirtmiştir (Brander veKrugman, 1983: 1).

Her iki modelde de firmalar Cournot stratejisi temelinde faaliyet göstermektedir. Endüstri içi ticaretin, karşılıklı dumping çerçevesinde homojen mallar için ele alındığı bu modellerde ÷lkelerin ticarete başlamalarıyla refah seviyeleri yükselmektedir.

1.2.3. Yeni Dış Ticaret Teorilerine Göre Ticaret Serbestisinin Fiyat-Maliyet Eki Üzerindeki Etkisi

Firmalar için fiyat-maliyet eki iki nedenden dolayı önemlidir (Tamminen, 2014: 22). Birincisi, fiyat-maliyet eki bir firmanın piyasa gücünün bir göstergesidir. Ekonomistler ve politika yapıcılar bir piyasadaki rekabet derecesini ve serbestleşme politikalarının piyasa gücü üzerindeki etkilerini değerlendirmekle ilgilenmektedirler. Bir piyasada tam rekabetten sapmalar; ölçek ekonomileri, piyasadaki firmaların faaliyetleri, ürün farklılaştırılması, sektördeki ticaret politikaları vb. kaynaklanabilir. Piyasada ürün farklılaşması arttıça fiyat-maliyet eki heterojenliği de artmaktadır. İkincisi ise fiyat-maliyet ekinin doğrudan talep esneklikleri ile ilişkili olmasıdır.

Yeni dış ticaret teorilerine göre, ticaret serbestisi tekelci rekabet özellikle de oligopolistik piyasa yapısı altında fiyat-maliyet ekinin azalmasına, firmaların ölçeklerinin artmasına ve fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır. Yani yeni dış ticaret teorileri tekelci rekabet ve oligopolistik piyasa yapısı altında serbest ticaretin rekabet yolu ile kaynak dağılımındaki etkinliği arttırarak refah artışını sağlayacağını savunmaktadır. Literatürde bu etki serbest ticaretin *rekabet yanlı etkisi* olarak adlandırılmaktadır (Baldwin ve

Venables; 1995: 1610). Dış ticaretin yerli firmaların piyasa paylarını düşürdüğü ve rekabet yanlı etkiler nedeniyle refah artışı sağladığı konusunda literatürde bir fikir birliği olduğu söylenebilir (Helpman ve Krugman, 1985, Roberts ve Tybout, 1997).

Oligopolistik dış ticaret teoilerine göre, ticaretin serbestleşmesiyle birlikte ithalat nedeniyle rekabetin artması, tekelci firmaların yurtiçi piyasada hakimiyetlerinin azalmasına ve yurtiçi toplam satışlar içindeki paylarının düşmesine neden olmaktadır. Baldwin ve Venables (1995) endojen fiyat-maliyet eki denklemleri yoluyla serbest ticaretin firmaların piyasa paylarını değiştirmesine neden olarak fiyat-maliyet ekinde azalmaya neden olacağını göstermektedir. (Baldwin ve Venables; 1995: 1607).

Ticaret serbestisinin rekabet yanlı etkisi, serbest ticaret sonucu piyasa büyüklüğünün artmasından kaynaklanmaktadır. Piyasa genişlemesi ile birlikte piyasaya giren firma sayısının artması sabit maliyetleri azaltarak karın ve bu nedenle de firma sayısının artmasına neden olmaktadır. Bu ise firmaların tekelci gücünün azalmasına bağlı olarak fiyat-maliyet ekinin ve fiyatların düşmesine neden olmaktadır. Yeni dış ticaret teorileri rekabet taraftarı etki çerçevesinde daha çok ithalat artışının üzerinde yoğunlaşmakla birlikte dış ticaretin serbestleşmesi sonucu firmaların yurt içersindeki satışlarının azaltıp, ihracatlarını arttırmaları sonucu piyasa paylarındaki farklılıkların ihracat piyasası lehine azalmasının ortalama fiyat-maliyet ekinde azalmaya neden olacağı da belirtilmektedir (Baldwin ve Venables; 1995: 1611)

Ticaret serbestisinin fiyat-maliyet eki üzerinde yarattığı rekabet yanlı etkiler, ticaret hacmi ve ticaret maliyeti olmak üzere iki refah etkisi de yaratacaktır. Ticaret serbesti ile birlikte piyasadaki firmaların ortalama üretim maliyetlerini düşürerek, piyasa paylarının genişlemesini sağlar. Ortalama maliyetlerdeki bu düşüş, ticaret yapan veya yapmayan tüm firmaların çıktılarını arttırmalarını sağlar (Baldwin ve Venables, 1995: 1612).

Ticaret serbestisinin fiyat-maliyet ekinin dağılımı üzerindeki etkileri ve fiyat-maliyet ekinin belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar, fiyat-maliyet ekindeki farklılıkların, piyasa payı, genişleme planı, üretim kapasitesi, işgücü verimliliği, sermaye yoğunluğu, sendikal güç, piyasa yoğunlaşması, teknoloji düzeyi, arge yatırım gereksinimlerinden kaynaklandığı görülmektedir. Bu tanımlamaların tümü yeni dış ticaret ve endüstriyel organizasyon literatürü ile ilişkilidir. Fiyat-maliyet eki aynı zamanda ticari ve ticari

olmayan sektörler arasında ve belirli bir ülkedeki sektörler arasında da farklılık göstermektedir.

Endüstriyel organizasyondaki geniş bir model sınıfı, marjinal maliyeti düşük olan firmaların (daha yüksek üretkenlik), diğer her şey aynı olduğunda, daha yüksek fiyat-maliyet eki alabileceklerini tahmin etmektedir. Son zamanlarda heterojen firmalarla yapılan uluslararası ticaret modelleri, daha üretken firmaların daha yüksek fiyat-maliyet ekine sahip olacağını iddia etmektedir (De Loecker ve Warzynski, 2012: 25).

1.3. YENİ YENİ DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1990'lı yıllarda dış ticaret teorisinde köklü bir değişim meydana gelmeye başlamıştır. Bu değişimde, dış ticaretin nedenleri ve sonuçlarının incelenmesinde firma temelli yaklaşımların payı oldukça büyüktür. Geleneksel ve yeni ticaret teorileri piyasada faaliyet gösteren firmaların benzer olduğu varsayımına dayandıkları için heterojen firmaların ticaret modellerini açıklamada yetersiz kalmıştır. Bu teorilerdeki nihai mal ve firmaların homojen olduğu varsayımları yeni yeni dış ticaret teorileri kapsamında yerini farklılaşmış mallar ve firma heterojenliğini varsayımlarına bırakmıştır.

Melitz (2003) artan getiriler ve monopolcü rekabet koşulları altında, firma heterojenliğini de dâhil ederek Krugman (1980)'in dış ticaret modelini geliştirmiştir (Melitz, 2003: 1696). Yeni yeni ticaret teorileri (new new trade theory) adı verilen bu teoride firma heterojenliği firmalar arasındaki verimlilik farkına dayandırılarak açıklanmaktadır.

Firma heterojenliği kavramı, firmaların dış ticarete katılımıyla doğrudan ilgilidir. Buna göre ihracatçı firmalar, piyasaya girmeden önce, ihracatçı olmayan firmalara göre daha verimli ve sermaye yoğun üretim yapan firmalardır. Yeni yeni dış ticaret teorilerine göre, dış ticarete serbestleşmeyle birlikte ihracat piyasasında, verimlilik düzeyi düşük olan firmaların piyasadan ayrılması ve yüksek verimli firmaların piyasaya girmesi, kaynakların yeniden dağılımına neden olarak piyasada verimlilik artışı sağlayacaktır (Bernard vd. 2007: 7).

Yeni yeni dış ticaret teorileri kapsamında firma heterojenliğine dayanan ticaret modellerinin dayandığı temel noktalar aşağıdaki gibi açıklanabilir (Ciuriak, vd., 2015:

132): İlk olarak bir endüstrideki faaliyet gösteren firmaların tümü ihracat yapmamakta veya ithal girdi kullanmamaktadır. Gerçek sıklık ülkeye göre değişmekle birlikte, ihracatçılar genellikle çıktılarının sadece küçük bir kısmını ihraç eder ve ithal girdiler genellikle firmaların girdilerinin sadece küçük bir kısmını oluşturmaktadır. İkincisi, ihracat yapan firmalar daha büyük, daha verimli, nispi olarak daha fazla sermaye ve vasıflı işgücü yoğun olma eğilimindedir ve uluslararası piyasalara katılmayan firmalardan daha yüksek ücretler ödeme eğilimindedir. Ayrıca, ihracat piyasalarına giren firmalar, ihracatçı olmayanlara göre daha hızlı büyüme eğilimindedir. Üçüncüsü, İhracat piyasasına giriş-çıkış serbestisi vardır. Piyasaya girişte sabit maliyetler söz konusudur. Ticaret sonrası verimliliği düşük firmalar piyasadaki çekilme eğilimindedirler. Firmaların uluslararası faaliyetleri zamanla değişkenlik göstermektedir. Bu değişkenlik piyasadaki kar marjından kaynaklanmaktadır. Dördüncüsü, yapılan ampirik çalışmalar, ticaret sonrası sonra verimlilikteki toplam artışların, temel olarak kaynakların sektörler arası yeniden dağılımından değil de kaynakların endüstri içinde yeniden dağılımından kaynaklandığını göstermektedir. Son olarak, firmaların teknoloji kullanım seçenekleri, ticaret faaliyetleri ile doğrudan bağlantılıdır. İhracat piyasalarına giren firmalar daha yeni, seri üretim teknolojilerini benimseme eğilimindedir.

İhracata yönelik ticaret politikaları izleyen gelişmekte olan ülkelerin, ithalat ikameci politikaları benimseyenlerden daha iyi performans gösterdiği iddia edilmektedir. İhracatın daha yüksek çıktı büyümesiyle ilişkili olduğu ampirik çalışmalarla ortaya konulmuştur. Üretken girdilerde artış ve/veya daha fazla ortalama kapasite kullanımının, ihracata yönelik gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek üretim artışında büyük rol oynadığı da ileri sürülmektedir (Aw ve Hwang, 1995: 314). Firmalar arasındaki verimlilik farkının kaynaklarını ve sonuçlarını, firma düzeyinde mikro veri kullanan ampirik çalışmaları inceleyerek görmek mümkündür.

Bernard ve Jensen (1994), Amerika’da ihracatçı firmaların imalat sektöründeki rolünü mikro veriler kullanarak incelemiştir. Çalışmada iki farklı analiz yapılmıştır. Önce, ihracatçıların ve ihracatçı olmayanların özelliklerini belirleyerek, ihracatçıların başarılı olup olmadığı test edilmiştir. İkinci olarak, ihracatı etkileyen değişkenleri ve ihracatçıların, ihracatçı olmayanlardan daha iyi performans gösterip göstermediğini göz önünde bulundurarak, firmaların zaman içinde nasıl davrandığını incelemiştirlerdir.

Sonuçlar imalat sektöründe, ihracatçı firmaların kısa ve uzun dönemde ihracatçı olmayanlara göre daha iyi bir performans gösterdiklerini ortaya koymuştur.

Aw ve Hwang (1995), Tayvan'daki elektronik endüstrisi için firma düzeyinde ihracat katılımı içeren, firma düzeyinde mikro veri kullanmıştır. İç piyasada satış yapanlar ve ihracat piyasasında üretimlerini satanlar olarak iki grup firma için ayrı üretim fonksiyonları tahmin edilmiştir. İki firma grubunun girdi kullanımındaki verimlilik farklılıklarının çıktı üzerindeki üzerindeki etkisi incelenmiştir. Sonuçlar, incelenen dört üründen üçünde, ihracatçılar ile ihracatçı olmayanlar arasında verimlilik düzeylerinde önemli farklılıklar olduğunu göstermiştir.

Roberts ve Tybout (1997) üretken kaynakların sektörler arasında veya bir sektördeki üreticiler arasında yeniden tahsis edilmesinin potansiyel bir büyüme kaynağı olduğunu belirtmekte ve sektör içi kaynak hareketlerinin büyüklüğü ve önemi hakkındaki araştırma bulgularını özetlemektedir. Çalışmada, Kolombiya, Şili ve Fas'ın imalat sektörleri için mikro verilerden yararlanılmıştır. Bulgular, uzun dönemde, kaynakların sektördeki daha az verimli olandan daha verimli üreticilere doğru kaydığını göstermektedir.

Bernard-Jensen (2004) çalışmasında ABD imalat sanayindeki ihracatçı firmalar incelenmiştir. İhracatçı firmaların, aynı endüstride faaliyet gösteren ve aynı büyüklükteki ihracatçı olmayan firmalardan daha verimli oldukları sonucuna ulaşmışlardır.

İhracatçı firmaların ihracatçı olmayan firmalardan neden daha verimli oldukları iki hipoteze dayandırılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu hipotezlerden birincisi kendi kendini seçme (self-selection) hipotezidir. Hipoteze göre bu firmalar diğer firmalara göre verimlilik avantajına sahiptirler ve bu avantajları sayesinde ihracat yaparlar. İhracatçı firmalar uluslararası piyasada hayatta kalabilecek ve piyasaya girişteki maliyetlerin üstesinden gelebilecek özelliklere sahiptirler (Yaşar- Rejesus, 2005: 397). Dolayısıyla uluslararası piyasada verimliliği yüksek firmalar ihracatçı olurlar. Bu firmaların piyasaya girmeleri ek bir maliyet yaratacaktır. Bu maliyetler daha az verimli firmaların piyasaya girmeleri önünde bir giriş engeli oluşturmaktadır (Wagner, 2012: 236).

Uluslararası piyasalarda çalışan firmalar, yerli piyasada çalışan firmalara göre daha yüksek maliyetlere sahiptir. Bu firmalar daha yüksek sabit maliyetlere katlanmak

durumundadırlar. Firma ihracata başlamak için piyasa araştırması yapmak, ürünlerini uluslararası standartlara göre düzenlemek gibi maliyetlere katlanmak zorundadır. Ayrıca uluslararası düzeyde rekabet edebilecek firmaların daha kalifiye ve verimli işgücüne ihtiyaçları olacağından bu düzeydeki işgücüne daha yüksek ücret ödemek zorundadırlar dolayısıyla bu da firmaların sabit maliyetlerini yükseltecektir.

İkinci hipotez ihracat yaparak öğrenme (learning-by-exporting) olarak adlandırılmaktadır. Bu hipoteze göre firmalar ihracat yaparak daha verimli hale gelmektedir. Yani uluslararası piyasaya giren firmalar yerli firmalara göre daha yüksek rekabetin üstesinden gelebilmek ve teknolojik gelişmelere daha hızlı ayak uydurmak zorundadır. Bu hipotez firmaların ihracat piyasasına girdikten sonraki performansı üzerinde durmaktadır. Buna göre ihracat piyasasına girmiş olan firmalar, bu piyasada rekabetin daha yüksek düzeyde olması ve yabancı tüketiciler ve rakiplerle olan etkileşimle, firmalar ihracat yaparak öğrenerek, ülke içinde faaliyet gösteren firmalardan daha yüksek verimlilik düzeyine sahip olacaktır (Greeneway ve Yu, 2004: 378).

Heterojen firma modellerinin açıklanmasında temel çalışmalardan biri Melitz (2003) çalışmasıdır. Melitz (2003) heterojen firma varsayımına dayanan dinamik endüstri modeli çerçevesinde uluslararası ticaretin endüstri içinde firmalar arasındaki piyasa payının yeniden dağılımında hızlandırıcı bir rol oynayıp oynamadığını analiz etmiştir. Model verimliliği yüksek firmaların ihracat yaptıklarını daha az verimli firmaların ise piyasadan çıkmaya zorlandıklarını ortaya koymuştur. Hem az verimli firmaların piyasadan ayrılması hem de yüksek verimli firmaların ihracattan kazançları sonucunda, yüksek verimli firmaların piyasadan daha fazla pay aldığını göstermektedir. Dolayısıyla toplam verimlilikte de artış olmakta ve karlar yüksek verimli firmalar lehine dağılmaktadır.

Melitz'in (2003) öncü çalışmasında önerilen firma heterojenliği ticaret modeli, ticaret serbestleşmesinin bir sonucu olarak ticari hacim değişikliklerini, firmaların kendi üretkenlik seviyelerine göre kendi ihracat piyasalarına kendi seçimlerini yakalayarak bir araya getirmiştir. Sonuçta ortaya çıkan çerçeve somut deneysel kanıtlarla desteklenmektedir (Eaton vd., 2004; Bernard vd., 2006). Melitz modelinde ekonomide dengenin nasıl oluştuğu bu bölüm çerçevesinde açıklanmıştır.

Melitz (2003) modeli, Krugman (1980) modeline firmaların heterojen olduğu varsayımı eklenilerek geliştirilmiştir. Modelde tek üretim faktörü olarak işgücü, tek bir sektör varyim olarak alınmıştır. Burda tüketici tercihi Krugman (1980) gibi CES tipi fayda fonksiyonu şeklindedir (Melitz, 2003):

$$U = \left[\int_{\omega \in \Omega} q(\omega)^p d\omega \right]^{1/p}, 0 < p < 1 \quad (1)$$

Burada U toplam faydayı, q tüketilen mal miktarını, Ω birbirine yerine ikame edilebilecek farklılaştırılmış mal çeşitlerinden oluşan kümeyi, ω ise bu küme içindeki farklılaştırılmış mallardan herhangi birini göstermektedir. Herhangi iki mal arasındaki ikame esnekliği $\sigma = 1(1 - p)$ Tercihler için CES varsayımı, çeşit sevgisine dayalı tüketim tercihlerine karşılık gelir çünkü tüketicinin marjinal faydası, tüketilen çeşitlilik arttıkça artar. Denklemden p çeşit sevgisini yani herhangi bir mal çeşidine olan tercih yoğunluğunu ifade etmektedir. Bu tercihler göz önüne alındığında, tüketiciler Denklem 1'deki amaç fonksiyonuna fayda maksimizasyon problem, aşağıdaki bütçe kısıtına tabidir:

$$\int_{\omega \in \Omega} p(\omega)q(\omega)d\omega = R \quad (2)$$

Burada R toplam harcamayı $p(\omega)$ ve $q(\omega)$ ise her bir malın fiyat ve tüketim miktarını göstermektedir. Fayda maksimizasyonu probleminin çözümü ile tüketicinin talep fonksiyonu belirlenir ve sektör içinde firmalar tarafından üretilen farklılaştırılmış mallara yönelik tüketicilerin talepleri özdeşdir. Bunun yanı sıra sektör içinde her bir firma tek bir çeşit farklılaştırılmış mal üretmekte ve bu nedenle de piyasada, firma sayısı kadar mal çeşidi bulunmaktadır. Bu bağlamda tüketiciler aşağıdaki talep ve fiyat denklemlerine sahiptir:

$$q(\omega) = \left(\frac{P(\omega)}{P} \right)^{-\sigma} \frac{R}{P} \text{ ve } P = \left(\int_{\Omega} P(\omega)^{1-\sigma} d\omega \right)^{\frac{1}{1-\sigma}} \quad (3)$$

Arz tarafında, Krugman modeline benzer şekilde, üretimin ölçeğe göre artan getiri altında gerçekleştiği varsayılır, emeğin tek üretim faktörü olduğu ve piyasa yapısının tekeli rekabet olduğu varsayılır. Krugman'ın modelinden farkı marjinal maliyet yapısından

kaynaklanmaktadır. Melitz modelinde her bir firmanın potansiyel üretici olabilmek için emeğin her birimi için f batık giriş maliyetini ödemesi gerektiği varsayılmaktadır. Bu yüksek giriş maliyetini ödemek, firmanın verimlilik seviyesini bilinen $G(.)$ dağılımında, φ düzeyine getirir. Bir maldan φ verimlilik düzeyinde q kadar üretebilmek için, q/φ kadar işgücüne ihtiyaç duymaktadır. Bu varsayımla, φ emek verimliliğine sahip bir firma için q birimlerinin toplam üretim maliyeti aşağıdaki gibidir:

$$\text{Toplam maliyet} = f + \frac{q(\varphi)}{\varphi} \quad (4)$$

Burada f sabit üretim maliyetini ifade ederken, $q(\varphi)/\varphi$ ise firmanın verimliliğine bağlı olan sabit değişken maliyetlerini ifade eder. Firmalar aynı sabit maliyette, farklı verimlilik düzeylerine sahiptir. Dolayısıyla Melitz modeline göre firma heterojenliğinin firmaların verimlilik düzeyleri farkından kaynaklandığı görülmektedir.

Melitz modelinde firmalar sektöre girmeden önce çok sayıda potansiyel üreticinin olduğu ve tüm firmaların özdeş olduğu varsayılmaktadır. Bununla birlikte, sabit giriş maliyetlerini ödedikten sonra, her firma heterojeniteyi ortaya çıkaran verimlilik seviyesini belirlemektedir. Piyasaya girmeden önce firmalar verimlilik düzeyi ile ilgili bir bilgiye sahip değildir. Verimlilik seviyesini gözlemledikten sonra, üretim yapmamaya veya piyasadan çıkmaya karar verecektir. Sadece verimliliği yüksek firmalar piyasada kalacaktır. Piyasadan çıkmakta olan firmaların, hayatta kalan firmalardan ortalama olarak daha düşük verimlilikte olduklarına dair ampirik bulgular modelin temel özelliklerinden biridir.

Bir firmanın piyasada üretim yapabilmesi için verimlilik düzeyi en az $\varphi^* = \inf\{\varphi: v(\varphi) > 0\}$ olmalıdır. Burada piyasaya giriş maliyetlerini karşılayabilecek düzeyde gelir kazanan, fiyatı marjinal maliyete eşit olan ve φ^* eşik verimlilik düzeyine sahip olan firmanın, karı sıfıra eşittir. Bu aynı zamanda eşik kar koşulunu göstermektedir. Eşik verimlilik düzeyinde veya eşik verimlilik düzeyinin üzerinde bulunan firmalar piyasada kalarak üretim yapabileceklerdir. Bu düzeyin altında kalan firmalar ise üretim yapmayacak veya sektörden çekileceklerdir. Firmalar pozitif kar elde ettikleri sürece üretici olmaya devam edeceklerdir.

Piyasaya girişten önce her potansiyel üretici, kazanmayı beklediği karı, piyasaya girebilmek için ödemek zorunda olduğu sabit ve batık giriş maliyetiyle karşılaştırır. Beklenen kar $\bar{\pi}$ olmak üzere, her bir dönem piyadan çıkma olasılığı göz önüne alındığında, bugün piyasaya girişin net değeri şu şekilde ifade edilir:

$$v^E = E \left[\sum_{t=0}^{\infty} (1 - \delta)^t \pi(\varphi) - f \right] = \frac{1 - G(\bar{\varphi})}{\delta} \bar{\pi} - f \quad (5)$$

Bu durumda piyasaya serbest giriş koşulu $v^E \leq 0$ olacaktır. Bu değer negatif olduğunda firmalar artık bu sektöre giriş yapmak istemeyecektir. Kapalı ekonomide denge, serbest giriş koşulları altında sektöre giriş için beklenen kar düzeyi, sektöre girmek için gereken sabit ve batık maliyete eşit olduğunda gerçekleşecektir.

Melitz (2003) modeline göre açık ekonominin modellenmesi bazı ek varsayımları gerektirmektedir. Buna göre beklenen verimlilik düzeyleri açısından özdeşdir. Ayrıca ihracat piyasasına giriş maliyetinin (f_e) olduğu varsayılmaktadır. İhracat piyasasına giriş maliyetinin varlığı, yalnızca bu maliyeti karşılayabilecek üretici firmaların (ihracatçıların kendi kendini seçmesi) ihracatçı olabileceği anlamına gelir. Bir firma ancak ihracattan elde ettiği net karlar pozitif ise ihracatçı olur, $\pi^x(\varphi) \geq 0$ ve bu ihracatta verimlilik eşik değeri sağlar $\bar{\varphi}^x$. Açık ekonomide eşik verimlilik değeri, ihracat piyasasına giriş maliyeti, yurt içi piyasaya giriş maliyetinden yüksektir. Bu nedenle açık ekonomide eşik verimlilik düzeyi, yurt içi eşik verimlilik düzeyinden de yüksek olacaktır. Eşik verimlilik düzeyindeki ihracatçı firmaların elde ettikleri gelir piyasaya girmek için gereken maliyetleri karşılayabilecek düzeydedir. İhracat eşik verimlilik düzeyi, yurt içi eşik verimlilik düzeyine eşit olan tüm firmalar ihracat yapacaklardır. Denge durumunda firmanın ihracat piyasasında elde edeceği kar sıfırdır, $\pi^x(\varphi) = 0$.

Bununla birlikte, firmalar verimlilik düzeyleri açısından birbirlerinden farklı oldukları ve yurtiçi ve ihracat piyasasında faaliyet göstermeleri açısından çeşitli sonuçlar ortaya çıkacaktır. Eğer $\varphi < \varphi^*$ ise firmalar yurt içi piyasaya giriş yapmazlar. Eğer $\varphi^* \leq \varphi < \varphi^x$ ise firmalar yurtiçi piyasada faaliyet gösterecektir. $\varphi \geq \varphi^x$ ise firmalar yurt içi piyasada ve ihracat piyasasında faaliyet gösterebilecektir. İhracat piyasasında faaliyet gösterecek bir firmanın eşik verimlilik düzeyi, yurtiçinde faaliyet gösteren bir firmanın eşik verimlilik düzeyinden daha yüksek olacaktır.

Melitz (2003) modelinin iki temel sonucu toplam verimlilik artışı ve piyasa paylarının ve karların yeniden tahsis edilmesidir. Ticaretin başlamasıyla birlikte piyasaya yabancı rakiplerin girmesiyle iç piyasalar daha rekabetçi hale gelecektir. Yüksek rekabet, düşük verimli piyasadan firmaları çıkmaya, verimli firmaları ise ihracata teşvik etmeye zorlayan düşük kar anlamına gelir. Bu nedenle üretimi durduran düşük verimli firmaların piyasa payı, verimli ve büyük firmalarla kayacaktır. Bu da toplam verimlilik artışıyla sonuçlanacaktır.

Firma heterojenliği, ticarete katılım ile sistematik olarak ilişkilidir. İhracatçılar, ihracatçı piyasalara girmeden önce bile ihracatçı olmayanlardan daha büyük ve daha verimlidir. Ticaretin serbestleşmesi ile düşük verimli firmalar sektörden çıkarken ve yüksek verimliliğe sahip firmalar ihracat piyasalarına girmek için genişledikçe, ortalama sektör verimliliği artarak, sektördeki kaynakların yeniden tahsis edilmesine yol açar. İhracat piyasasına girişin yarattığı firma ölçeğindeki artış, teknolojinin gelişmesi ile birlikte verimlilik artırıcı yatırımlara dönüşü artırmakta, ticaret serbestleşmesinin de firma verimliliğini arttırması sağlanmaktadır (Melitz ve Redding: 2014: 2).

1.3.1. Yeni Yeni Dış Ticaret Teorilerine göre Ticaret Serbestisinin Fiyat-Maliyet Eki Üzerindeki Etkisi

Genel olarak uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren firmaların, yerli piyasada faaliyet gösteren firmalara göre verimlilik avantajına sahip oldukları görülmüştür. Ancak yapılan çalışmalara bakıldığında firmaların bu avantajlarını kara dönüştürebilecekler mi sorusuna cevap olacak yeterli ampirik kanıt bulunmamaktadır (Wagner: 2012).

Melitz (2003) modelinde, tüm tüketicilerin talep fonksiyonları, tüm ürün çeşitlerinde aynı olan talebin sabit esnekliğine sahiptir. Bu, piyasalardaki tüm malların marjinal maliyetin üzerinde aynı fiyat aralığında satılması anlamına gelir. Ayrıca, ticaret ortamındaki değişiklikler bu talep esnekliğini değiştiremediği için, ticaret serbestisi fiyat-maliyet ekini etkilememektedir. Bu durum, artan ticaretin fiyat-maliyet ekini düşürdüğü, daha önceki endüstri temelli modellerden farklıdır (Lapham,2015: 17). Melitz (2003) modeli firmalar arasındaki fiyat-maliyet eki farklılıklarını modele dâhil etmemiştir. Bu anlamda Melitz ve Ottoviano (2008) tarafından geliştirilen model, heterojen firma modeline fiyat-maliyet

ekini de dahil ederek literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Değişken fiyat-maliyet eki ve piyasa büyüklüğündeki farklılıkların ticaretin serbestleşmesinin etkisini nasıl değiştirdiğini analiz etmektedir.

Melitz ve Ottaviano (2008), uluslararası piyasada, ürünlerin yatay olarak farklılaştığı fiyatlarla rekabet eden firmaları modellemektedir. Bu modelde, firmanın marjinal maliyeti ile firmanın sektörde kalma veya çıkma arasında kayıtsız kaldığı marjinal maliyet arasındaki farkın bir fonksiyonu olan firmaya özel bir fiyat-maliyet eki oluşturulmuştur. Buna göre firma nispeten daha verimli olduğunda, daha yüksek bir fiyat-maliyet eki talep edebilecek ve daha yüksek kâr elde edebilecektir.

Modelde, her ülke Melitz (2003)'de olduğu gibi bir sektöre sahiptir. Üretimde tek bir üretim faktörü kullanılır, üretilen her bir çeşidin tek bir üreticisi olduğu varsayılmaktadır. Melitz ve Ottoviano (2008) piyasa büyüklüğü, firmaların etkinliği, ticari maliyetler ve dış ticarete rekabetin yoğunluğunun firmaların fiyat-maliyet ekinin üzerinde ve ihracatla pozitif ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Modelde kaynakların yeniden dağılım etkisi piyasada rekabetin artması ile oluşmaktadır. Dolayısıyla piyasadaki firma sayının artması, ortalama fiyatları düşürerek verimliliği düşük olan firmalar bu fiyattan satış yapamayacaklarından piyasadan çıkmasına neden olacaktır. Melitz (2003)'de ise fiyat-maliyet eki sabit olduğu için az verimli firmalar piyasada kalmaya devam ederler.

Melitz ve Ottoviano modelinde, Melitz (2003)'de olduğu gibi, düşük maliyet seviyesine sahip firmalar daha düşük fiyatlar belirler ve daha yüksek telepleri vardır. Ancak Melitz (2003)'ün aksine, düşük maliyetli firmalar daha az esnek taleple karşı karşıya kaldıklarından daha yüksek fiyat-maliyet eki seçecektir. Melitz ve Ottoviano (2008)'de ihracat artışının daha büyük piyasalarda daha fazla rekabet ile karşılaşılması nedeniyle fiyat-maliyet ekinde azalmaya neden olacağını göstermektedir (Melitz ve Ottoviano, 2008: 296). İhracatçı firmaların yüksek verimliliğe sahip olması nedeniyle daha yüksek ihracat ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki olmasına rağmen ihracat yapılan piyasalardaki artan rekabet bu etkiyi bastırabilmektedir.

Diğer bir ifadeyle ticaret serbestleşmesi olumlu verimlilik etkileri ortaya çıkarmaktadır ancak ek olarak, ihracatçı firmalar daha büyük piyasalara ulaştığında ortalama fiyat-maliyet eki düşecek ve tüketicilere fayda sağlayacaktır (Lapham, 2015: 17).

Arkolakis vd. (2015), tekeli rekabet, firma düzeyinde heterojenlik ve değişken fiyat-maliyet ekine sahip modellerde ticaretin serbestleştirilmesinden elde edilen kazançları incelemektedirler. Çalışmada fiyat-maliyet ekinin değişken olduğu modellerde, ticaretin serbestleştirilmesinden elde edilen kazançların, sabit fiyat-maliyet ekine sahip modellerden daha düşük olduğu görülmüştür. Bu anlamda, ticaretin rekabetçi yanlısı etkileri belirsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ticarete açılmak, firma düzeyinde üretkenliği etkiliyorsa, fiyat-maliyet ekini de etkileyeceği açıktır.

Tekeli rekabet koşulları altında genel kabul, yüksek verimli firmaların piyasa paylarını genişlettiği ve az verimli ve ihracat yapmayan firmaların ise küçüldüğüdür. Açık ekonomiye geçilmesiyle firmalar daha düşük fiyat-maliyet eki elde ettikleri büyük bir piyasada rekabet edecekler ve bunun bir sonucu olarak da verimliliği yüksek olan firmalar hayatta kalacaktır. Dolayısıyla ticaret sonrasında az verimli firmaların piyasa payları da yüksek verimli firmalara tahsis edilecektir (Grazzi, 2012: 414).

Yüksek verimli firmalar, fiyat-maliyet eki altında yüksek karlar elde eder ve daha fazla büyürler. Böylece ticaretle birlikte yüksek verimlilik otomatik olarak karlılık ve büyüme açısından üstün performansa dönüşür. Açık ekonomiye geçiş veya ticaret serbestisi durumunda yüksek fiyat-maliyet ek'ine sahip yüksek verimli firmalar ihracat piyasasına giriş için gerekli batık maliyetleri karşılayabilirler. Ticaret sonrasında tüm firmalar (ihracat yapan ve yapmayan) yüksek rekabet nedeniyle daha düşük kar elde etse bile firmalar arasındaki verimlilik ve karlılık sıralaması korunacaktır. (Grazzi, 2012: 434).

Dış ticaret literatürü bir taraftan ihracatçı ve ihracatçı olmayan firmalar arasındaki verimlilik farkının nedenlerini incelerken, diğer taraftan ihracatçılar ile ihracatçı olmayanlar arasındaki kalite farklılıklarının rolünü de araştırmaktadır. Eğer ihracatçılar daha kaliteli mallar üretiyorsa, daha yüksek kaliteli girdiler kullanıyorsa, bu durumda daha yüksek fiyat-maliyet eki elde edebilirler. (De Loecker ve Warzynski, 2012: 15). Benzer şekilde, Hornok ve Muraközy (2015) ithalatının daha çok ara mallarından oluştuğu durumda, ithalat artışının yüksek kaliteli ürünlerin üretilmesine veya verimliliğin artmasına neden olarak fiyat-maliyet ekinde artışa neden olabileceğini belirtmektedir.

Son dönemde firma düzeyinde verilerin kullanımının artmasıyla birlikte gelişen literatür, heterojen firma modellerinde, finansal piyasalardaki gelişmelerin de firmaların dış ticaret kararları üzerinde etkili olabileceğini göstermiştir. Manova (2008), Li ve Yu (2009), Chaney (2016), finansal göstergeleri Melitz (2003) modeline dahil ederek, firmaların ihracat davranışlarını modellemişlerdir. Ancak tezin amacı bağlamında bu modellerin açıklanmasına yer verilmemiştir.

2. BÖLÜM

YAPI, DAVRANIŞ VE PERFORMANS PARADİGMASI

İktisat yazınında 1933 yılına kadar iktisadi davranışlara ilişkin baskın düşünce tam rekabet modeline dayanmaktaydı. Ancak gerçek hayatta tam rekabet modelinde yer alan temel varsayımların karşılığını bulmadığı, 1933 yılında E. Chamberlin ve J. Robinson'un çalışmalarıyla iktisat yazınına giren tekelci rekabet modeli çerçevesinde ortaya konmuştur. Chamberlin ve Robinson'un çalışmalarından sonra Mason (1939) ve Bain (1949, 1956) de tam rekabet piyasası modelinin piyasa yapısı ve firma davranışlarının açıklanması hususunda yetersiz kaldığını ileri sürmüşlerdir. Bu çerçevede, heterojen mal, piyasaya giriş çıkış koşulları ve yoğunlaşma gibi faktörler piyasa yapısını etkileyebilmektedir. Söz konusu piyasa yapısının ve bu piyasaların özellikleri ise firmaların dolayısıyla da piyasanın davranışını etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, firmaların içinde buldukları piyasanın yapısı ve bu yapının firma ya da piyasa davranışı üzerinde etkiye sahip olduğunu ifade eden yaklaşım Yapı-Davranış-Performans (SCP) Paradigması olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümde, Yapı-Davranış-Performans Paradigması bağlamında piyasa yapısı ve firma ya da piyasa davranışları arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır.

2.1. PİYASA YAPISI, DAVRANIŞI VE PERFORMANSI

Piyasaların yapısal özelliklerinin araştırılması, firma davranışlarının incelenmesi bağlamında ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü firmaların faaliyette buldukları piyasanın yapısı, firma davranışlarının nasıl şekilleneceğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede Neoklasik analiz, bir firmanın, piyasada faaliyet göstermesi ile oluşacak fiyat, üretim, kar ve maliyet gibi büyüklüklerinin, firmanın almış olduğu kararlara (market conduct) bağlı olduğunu ve bu kararların da, firmanın içinde bulunduğu rekabet çerçevesinde alındığını kabul eder. Bu anlamda, firmaların yer aldıkları rekabetçi çevre piyasa yapısı (market structure) olarak ve buradaki ilişki çerçevesinde kurgulanan hipotez de Yapı-Davranış-Performans (SCP) Paradigması olarak adlandırılır (Çermikli, 2013: 7).

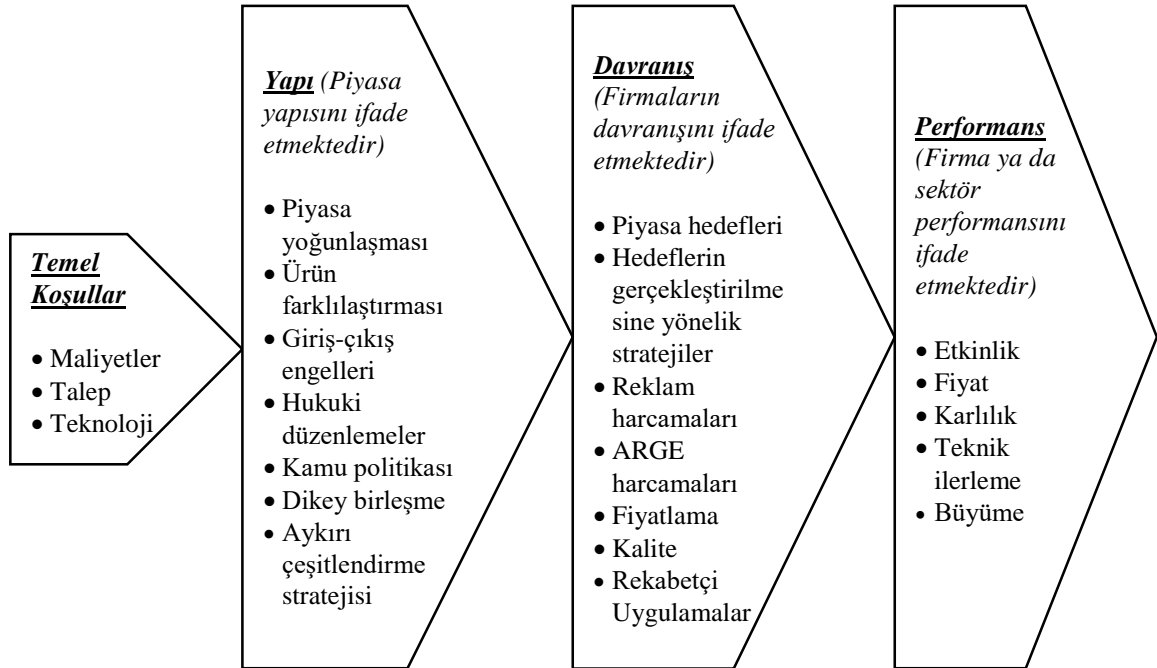
İlk defa 1939 yılında Edward Mason tarafından ortaya atılan Yapı-Davranış-Performans (SCP) Paradigması, bir endüstride piyasa gücü ile karlılık arasındaki ilişkiyi incelemenin en etkin yollarından birisi olarak ifade edilebilir. Mason (1939)'a göre bir firmanın büyüklüğü o firmanın rekabet politikalarını çeşitli şekillerde etkilemektedir. Öncelikle firmanın büyüklüğü piyasanın kontrolünün bir göstergesidir. Diğer veriler dikkate alındığında, fiyat ve üretim politikalarına iyi bir ışık tutabilir. Firma büyüklüğü, firmanın talep eğrisinin esnekliğinin belirleyicileri arasında önemli bir yer tutar. Dahası firma büyüklüğü, piyasanın kapsamını ve yapısını da etkilemektedir. Firma büyüklüğü ayrıca firmanın piyasa koşullarına tepkisini de etkiler (Mason, 1939: 62-63).

Bain 1951 yılındaki çalışmasında, kar miktarı ya da kar oranı ile firma yoğunlaşması arasındaki ilişki üzerinde durmuştur. Bu çalışma özellikle YDP Paradigmasının ampirik olarak incelenmesi konusunda ilk çalışmalardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

YDP Paradigmasının ilk unsuru piyasa yapısı olup, alıcı ve satıcı miktarına, piyasa paylarına, piyasaya giriş çıkış engellerine bağlıdır. Bazı ampirik çalışmalarda yoğunlaşma endeksleri aracılığı ile piyasa yapısı belirlenmektedir. YDP Paradigmasının ikinci unsuru davranış ise, firmaların piyasadaki rekabet aracılığıyla piyasa payını korumaya veya arttırmaya dönük davranışlarını içerir. Burada firmalar reklam ve pazarlama harcamaları, AR-GE ya da teknoloji yatırımları, fiyat belirleme ve ürünün kalitesi gibi unsurları dikkate almaktadırlar. YDP Paradigmasının üçüncü ve son unsuru ise performans olup, firma ya da sektör performansını ifade etmekle birlikte, firma ya da piyasa etkinliği, fiyat veya karlılık gibi göstergeler aracılığı ile belirlenmektedir.

YDP Paradigmasında tek yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Bu çerçevede, piyasada faaliyet gösteren bir firma, yer aldığı piyasanın özelliklerinden hareket ederek davranış biçimini ortaya koymaktadır. Firmanın davranış biçimlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar piyasa performansının önemli bir belirleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu bu ilişkiler Şekil 1'de detaylı bir biçimde gösterilmiştir. Böylece piyasa hedefleri, reklam ve ARGE harcamaları, fiyatlandırma ve kalite gibi firma davranışlarının temel belirleyicisi, piyasa yoğunlaşması, ürün farklılaştırması, giriş çıkış engelleri gibi piyasa yapısını belirleyen özelliklerdir. Piyasa yapısından firma davranışına daha sonrada firma ya da piyasa performansına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu rahatlıkla görülebilir.

Şekil 1. YDP Paradigmasının Bileşenleri

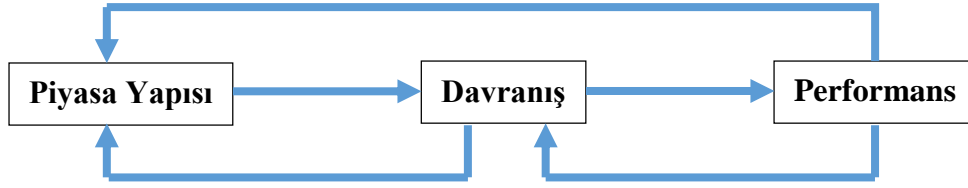

Kaynak: Clarke (1985:3); Vesala (1995:13-14) ve Demirel ve Hatırlı (2014:95)'dan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Şekil 1'de görüldüğü gibi, maliyetler talep ve teknoloji gibi temel koşullar da piyasa yapısının temel belirleyicilerini göstermektedir. Bu bağlamda, örneğin yüksek bir karlılık hedeflenen bir sektör ya da firmada yüksek derecede yoğunlaşma, rekabet yerine işbirlikçi davranışların olması önem arz etmektedir.

Piyasa yapısından, davranış ve performansa doğru zincirleme bir nedensellik ilişkisi olduğu açıktır. Söz konusu bu ilişki özellikle kısa dönemde geçerliliğini korumaktadır. Ancak uzun dönemde performanstan ve davranıştan piyasa yapısına doğrudan bir ilişki olması söz konusudur. Örneğin fiyatlama davranışı ile bazı firmalar önemli giriş çıkış engelleri sağlayabilirler. Bu durumda uzun dönemde firma davranışı piyasa yapısını etkileyebilmektedir. Benzer şekilde yüksek karlılık sağlayan bir firma hem kendi davranışını uzun dönemde etkileyebilecek hem de piyasa yapısı üzerinde bir etkiye yol açabilecektir. Oldukça karmaşık görünen bu ilişkiler Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2. YDP Paradigmasında İlişkiler

Kaynak: Çoban (2002)'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çalışmanın bundan sonraki alt başlıklarında YDP Paradigmasının ana unsurları kısaca incelenecektir.

2.2. PİYASA YAPISI VE BELİRLEYİCİLERİ

Piyasa yapısı, alıcı ve satıcılar arasındaki bağlantıyı oluşturan yapının örgütsel özelliklerini ve niteliklerini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle, Bain (1968)'in belirttiği gibi piyasa yapısı, piyasanın örgütlenme özelliklerini belirtmekle birlikte, alıcı ve satıcıların hem birbirleri ile hem de kendi aralarındaki ilişkilerine ek olarak, piyasadaki satıcıların piyasaya girmesi muhtemel satıcılar ile olan ilişkilerini belirleyen unsurları göstermektedir (Bain, 1968:7). YDP Paradigması'nda piyasa yapısı, piyasa yoğunlaşması, ürün farklılaştırması, giriş-çıkış engelleri, hukuki düzenlemeler, kamu politikası, dikey birleşme ve aykırı çeşitlendirme stratejisi gibi unsurlar tarafından belirlenmektedir. Söz konusu bu unsurlar, piyasanın arz ve talep koşullarına önemli sayılabilecek derecede bağlıdır.

Scherer ve Ross (1980) çalışmasında, piyasa yapısının bazı koşullarını tanımlamıştır. Bu koşullar piyasanın arz ve talep kısmı için iki ayrı grup altında toplanabilir. Arz tarafındaki temel koşullardan bazıları; hammadde piyasasının özellikleri, teknoloji düzeyi, ürünün dayanıklılığı ve kamu politikaları iken; talep tarafında, talebin fiyat esnekliği, ikame malların durumu, malın satın alma yöntemleri ve ekonominin büyüme oranı gibi etkenler piyasa yapısının temel etkenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu temel koşullardan etkilenen piyasa yapısının temel göstergeleri ise, piyasadaki firma ve tüketici sayısı yani satıcı ve alıcı yoğunlaşması, ürün farklılaştırması, piyasaya giriş engelleri ve endüstrinin maliyet yapısı biçiminde toplanabilir. Bir piyasada ne kadar mal üretileceği, piyasaya getirilmiş olan bu mal miktarının hangi birim fiyattan satılacağı, söz konusu temel

göstergeler ile şekillenen piyasa yapısı tarafından belirlenir. Bu bağlamda, bir piyasada ortaya çıkabilecek sonuçları belirleyebilmek için yapılacak her çalışmanın başlangıç noktasının, piyasa yapısının analizi olduğu açıktır (Akt. Çermikli, 2013: 7-8).

Satıcılar yani firmalarla birlikte alıcılarında davranış ve performansını etkileyen piyasa yapısı unsurlarından birisi yoğunlaşma derecesidir. . Bununla birlikte, alıcı yoğunlaşmasında bulunan bilgi eksikliği ve yoğunlaşmanın alıcı açısından ölçümüne ilişkin güçlükler nedeniyle literatürde satıcı ya da piyasa yoğunlaşması üzerine çalışmalar daha fazla karşımıza çıkmaktadır (Davut, 2002: 203).

Yoğunlaşma, belli bir ekonomik faaliyetin büyük bir oranının, o faaliyete katılan birimlerin küçük bir oranı tarafından gerçekleştirilmesi olarak ifade edilebilir (Bain, 1968: 78). Bu çerçevede firma ya da piyasa yoğunlaşması, piyasada kaç firmanın faaliyette olduğu ve bu firmaların ne kadarlık bir büyüklüğe sahip olduğu konusunda bilgi sunan bir kriter olarak adlandırılabilir. Bununla birlikte, firma ya da piyasa yoğunlaşması, piyasadaki hâkim firma yoğunlaşması hakkında da bilgi sunmaktadır. Bu çerçevede, bir piyasada az sayıda firma faaliyet gösteriyorsa yoğunlaşmanın yüksek olduğu, çok sayıda firmanın faaliyet gösterdiği piyasalarda ise yoğunlaşmanın düşük olduğu ifade edilebilir. Ancak bu firma sayısına göre yoğunlaşma derecesinin belirlenmesi tek başına yeterli bir kriter değildir. Bu bağlamda, yoğunlaşma derecesinin tam olarak belirlenebilmesi için firma büyüklüklerinin de bilinmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, piyasada faaliyet gösteren firmaların piyasa payları birbirine yakınsa yoğunlaşma derecesi düşük olmakta, piyasa payının önemli bir kısmı birkaç firmanın elinde ise yoğunlaşma derecesi yüksek olacaktır.

Ürün farklılaştırması, piyasa yapısının oluşumunda önemli bir rol oynayan diğer bir önemli unsurdur. Tam rekabet piyasası modelinde, malların farklılaştırılmamış yani homojen olduğu, diğer bir ifadeyle birbirinin tam ikamesi olduğu varsayımı geçerlidir. Bununla birlikte, monopolcü rekabet ve oligopol piyasası modellerinde ürünlerin farklılaştırılmış yani heterojen olduğu, başka bir ifadeyle birbirinin yakın ikamesi olduğu varsayımı geçerlidir. Ürün farklılaşması, aynı işlevi gören ürünlerin kalite, renk, model, ambalaj, dayanıklılık, görüntü, sunum gibi özellikleri itibarıyla farklılaşmasıdır. Bu durumda kişilerin gelirleri ve ürünlerin fiyatları aynı olsa bile, kişisel zevk ve tercihlerdeki farklılıklar nedeniyle farklı insanlar farklı ürünleri tercih edebilirler. Bu

durumda firmalar ürünlerinin farklı olduğunu anlatmak ve tüketicileri ikna etmek için ARGE, reklam ve pazarlama gibi faaliyetlere yatırım ya da harcama yapmaya başlamakta ve bu faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Böylece, ürünü farklılaştırarak, tüketici tercihlerini kendi ürettiği mala yönelten firmalar aynı zamanda yeni firmaların piyasaya girmesi önünde önemli engeller de yaratmaktadırlar (Bain, 1956: 123). Buna ek olarak, Bain (1956) ürün farklılaştırması ile elde edilen giriş engelinin tüketim mallarında daha fazla olduğunu belirtmiştir.

Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, literatürde ürün farklılaştırması genel olarak yatay ve dikey ürün farklılaştırması olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Bir ürünün farklı modelleri söz konusu olduğunda ürün farklılaştırması yatay iken, bu ürünlerden birinin özellikleri daha ön planda ise ürün farklılaştırması dikey olabilmektedir.

1929 yılında ilk kez Hotelling tarafından geliştirilen yatay ürün farklılaştırmasında temel olarak, aynı fiyat düzeyinden malı satın alan tüketicilerin farklı zevk ve tercihlere sahip olduğu temel varsayımı kabul edilir. Başka bir deyişle, yatay ürün farklılaştırması yapılabilmesinin ön koşulu, tüketicilerin zevk ve tercihlerinin birbirinden farklı olmasıdır. Bu durumda firmalar piyasada yer alan tüketicilerin büyük bir çoğunluğunun zevk ve tercihlerine hitap edecek şekilde ürettikleri ürünü farklılaştırma yoluna gidecektir. Dolayısıyla ürünlerin sahip olduğu özelliklerin çeşitlendirilebilmesi önem kazanmaktadır.

Dikey ürün farklılaştırmasında söz konusu ürün, sahip olduğu özellikler nedeniyle diğer ürünlerden farklılaşmaktadır. Buna göre firmalar ürettikleri ürünü diğer ürünlerden farklı özelliklere sahip olacak şekilde piyasaya sürebilmektedirler. Diğer firmalarda benzer özelliklerle aynı ürünü piyasaya sürebilmekte ve ürünler birbirinin yakın ikamesi olabilmekte ve buna bağlı olarak fiyatların birbirine yakın olmasına yol açmaktadırlar. Ancak ürününü özellikleri bakımından farklılaştırabilen firmalar, piyasaya sürdükleri ürünün fiyatını da farklılaştırabilmektedirler. Bu noktada üretilen ürünün kalitesinin artırılması gerekmektedir. Beath ve Katsoulacos (1991)'e göre piyasaya sürülen malların fiyatları aynı olsa bile tüketiciler daha kaliteli olan ürünü tercih edeceklerdir (Beath ve Katsoulacos, 1991: 109). Buradan hareketle kaliteli ürünün daha yüksek fiyattan satılması beklenen bir durum olup malın kalitesi ile fiyatı arasında ilişki olduğu söylenebilir.

Ayrıca Ireland (1987) piyasanın yüksek kaliteli ürünleri yüksek fiyattan alan yüksek gelirli tüketicilerle, düşük kaliteli ürünleri düşük fiyattan alan düşük gelirli tüketiciler şeklinde bölünebileceğini ifade etmiştir. Diğer taraftan Lancaster (1966, 1971) dikey ürün farklılaştırması modeline göre, tüketiciler tükettikleri ürünlerden ziyade söz konusu ürünlerin sahip olduğu özelliklerden fayda sağlamaktadırlar.

YDP Paradigmasında, piyasa yapısının temel göstergelerinden bir diğeri de piyasaya giriş ya da piyasadan çıkış engelleridir. Piyasaya giriş ya da çıkış engelleri, temel anlamda yeni bir firmanın piyasaya girerken ya da piyasada faaliyet gösteren bir firmanın piyasadan çıkarken karşılaşacağı engelleri ifade etmektedir. Giriş ya da çıkış engeli bulunmayan piyasalarda firmaların, fiyatlarını marjinal maliyetin üzerinde belirleyerek iktisadi kar elde etmeleri oldukça zorlaşacaktır. Bu çerçevede piyasaya giriş engelleri söz konusu ise, firmalar iktisadi kar elde edebilmekte ve piyasa gücüne sahip olabilmektedirler.

Bain (1949) ilk olarak piyasada yüksek kar nedeniyle piyasaya yeni girecek olan firmaların piyasadaki firmaların tepkileri ile karşılaşacağını ifade etmiştir. Bu nedenle piyasada faaliyet gösteren firmalar, bir alt limit fiyatı belirlemek koşuluyla piyasaya girecek firmaların iktisadi kar elde etmesini engelleyecektir. Böylece söz konusu bu firmaları piyasaya girmemeye ya da piyasadan çıkmaya zorlayacaklardır.

Bain (1954), piyasaya giriş önünde bir optimal üretim ölçeği olduğunu ve bu ölçeğin altında piyasaya giren firmaların piyasada faaliyet gösteren firmalara göre maliyet açısından daha dezavantajlı olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Bain (1954), piyasaya optimal üretim ölçeğinin üzerinde bir ölçekle giren firmanın, söz konusu piyasada bir arz fazlası yaratacağını ve bu durumun da fiyatların düşmesiyle birlikte iktisadi karları azaltacağını ifade etmiştir. Bain (1951; 1956) piyasa dışındaki firmaların piyasaya girişini engelleyecek tüm unsurları “giriş engeli” (barrier to entry) olarak adlandırmıştır. Bain (1956), söz konusu bu engelleri üç ana başlıkta toplamıştır. Bunlar, (I) mutlak maliyet avantajları, (II) ürün farklılaştırması ve (III) ölçek ekonomileridir.

Diğer taraftan Stigler, herhangi bir üretim düzeyinde, piyasaya yeni girecek olan firmanın katlanmak zorunda olduğu, ancak piyasada faaliyet gösteren firmaların katlanmak zorunda olmadıkları tüm üretim maliyetlerini giriş engeli olarak tanımlamıştır (Stigler, 1968: 67). Gilbert (1989) ise giriş engellerini sermayenin hareketliliğini engelleyen,

piyasada faaliyet gösteren firmalara piyasada yer almaktan ötürü bir rant sağlayan unsurların tümü olarak ifade etmiştir.

Karakaya ve Stahl (1991), giriş engellerini kontrol edilebilen (yeni firmalar tarafından oluşturulmuş) ve kontrol edilemeyen (piyasa yapısından kaynaklı) giriş engelleri olarak ikiye ayırmıştır. Kontrol edilebilen giriş engelleri, ölçek ekonomisi, maliyet avantajları, üretim süreci, ürün farklılaştırması, tüketici bağımlılığı, reklam ve pazarlama harcamaları, ARGE maliyeti, teknoloji sınırı olarak ifade edilebilir. Kontrol edilemeyen giriş engelleri ise, piyasanın sermaye yoğunluğu, yasal izinler, hükümet destekleri, firma sayısı, teknolojik unsurlar, yüksek kar oranları, piyasa payları, piyasada faaliyet gösteren firmaların yeni firma girişi sırasında gösterdikleri tepkiler, hammaddelere erişim imkânları şeklinde gösterilebilir. Stiglitz (1996) ise piyasaya giriş engellerini, hükümet politikaları, bilgi, ölçek ekonomileri, piyasa stratejileri ve stratejik bir unsurun bir firmanın elinde olması şeklinde ifade etmiştir.

Diğer taraftan, piyasalarda çıkış engelleri de bulunmaktadır. Çıkış engelleri, bir firmanın piyasadan çıkmak istediğinde karşılaştığı maliyetlerin tamamını ifade etmektedir. Örneğin firmalar çalışanları ile yaptıkları sözleşmeler nedeniyle piyasadan çıkış aşamasında firma kapanacağı için onlara bir tazminat ödemesi yapmak zorunda kalabilir. Ayrıca batık maliyetler de en önemli çıkış engelleri olarak görülebilmektedir. Bu maliyetler içerisinde, reklam ve pazarlama maliyetleri, ayrıca o piyasaya özgü yatırım malları batık maliyetler olarak gösterilebilir (Günel ve Cilasun, 2002: 45).

2.3. PİYASA DAVRANIŞI

Genel olarak piyasa davranışı, bir piyasada faaliyet gösteren bir firmanın, söz konusu piyasadaki davranışları ve diğer firmaların gerçekleştirdiği faaliyetlere yönelik tepkilerini içermektedir. Piyasaları temelde dört ana başlıkta inceleyebiliriz. Bunlar (I) tam rekabet piyasası, (II) monopol piyasası, (III) monopolcü rekabet piyasası ve (IV) oligopol piyasasıdır. Bu piyasaların her birinde firmanın davranışı oldukça farklılaşabilmektedir. Bu nedenle bu başlık altında, bu dört piyasa türünde firma davranışlarını incelenecektir.

Tam rekabet piyasasının, giriş çıkış serbestisi, farklılaştırılmamış yani homojen ürünlerin olduğu gibi temel varsayımları hatırlanırsa, söz konusu piyasada firma yoğunlaşmasının

az ve firma davranışlarının oldukça kısıtlı olduğu ifade edilebilir. Firmalar bu piyasada ürettikleri ve satışa sundukları ürünlerinin fiyatlarını belirleyebilme gücüne sahip değildirler. Bu fiyatı piyasadaki arz ve talep tarafından belirlenen fiyat üzerinde herhangi bir etki gücü olmayan firmaların, bu piyasa türünde fiyat üzerinden bir davranış belirleyebilmeleri söz konusu değildir.

Diğer taraftan ürünlerin homojen yani farklılaştırılmamış olması da firma açısından birbirinin tam ikamesini üreten diğer firmalar ile kalite, renk ve sunum şekli gibi unsurlar üzerinden rekabete girmesi söz konusu değildir. Bu durumda reklam gibi pazarlama unsurları önemini kaybetmektedir. Hem ürünlerin homojen olması, hem de fiyatların firma tarafından belirlenmesi piyasada yer alan firmanın davranışını sınırlamaktadır. Bununla birlikte, firmanın üretim sınırına ilişkin piyasadaki gelen bir kısıtlama söz konusu değildir. Firmanın bu piyasada yer alması ya da yer almaya devam etmesi için yapması gereken piyasada bulunan en düşük maliyet düzeyinde üretim yapmaktır.

Monopol piyasasında bulunan bir firma, tam rekabet piyasasında yer alan firmaların aksine, fiyatı ya da üretim miktarını belirleyebilme gücüne sahiptir. Monopol firma için önemli olan karını maksimize edip etmeyeceğidir. Bu çerçevede firma reklam ve ARGE harcamaları yapma konusunda istekli olmayabilir. Bununla birlikte firma eğer iktisadi karını arttırmak ve piyasa gücünü korumak adına reklam ve harcama yapabilir. Dahası saygınlığını korumak için kaliteli ürün arz edebilir veya firmanın üretim kapasitesinin ya da ölçeğinin arttırılmasını hedefleyebilir. Bu durumda firma kar maksimizasyonuna odaklanmak yerine karını belirli bir seviyede tutmak amacıyla diğer hedefleri de gözeterik üretimini gerçekleştirebilir.

Firma davranışlarının yoğun ve kompleks görüldüğü piyasa türü oligopol piyasalarıdır. Oligopol piyasalarının en önemli özelliklerinden birisi piyasada en az iki firma olmak üzere az sayıda firmanın faaliyet göstermesidir. Bu durumda firmalardan birisi bir karar aldığında diğer firma/firmalar söz konusu kararı takip etmekte ve bu kararlara bir tepki vermektedirler. Örneğin firmalardan birisi ürünün fiyatını değiştirdiğinde ya da üretim miktarında bir değişikliğe gittiğinde veya söz konusu ürünle ilgili reklam harcamaları yaptığında diğer firmalar bu davranışları gözlemlemekte ve çoğunlukla bir karşılık verilmektedir. Ayrıca ilk davranışı sergileyen firma, diğer firma ya da firmaların bir tepki vereceğini düşünerek davranışlarını oluşturabilmektedir. Söz konusu bu durumlar ortada

iken oligopol piyasasına ilişkin genel bir analiz yapma imkanı yoktur. Oligopol piyasasını temel alan modeller incelendiğinde, bazı modellerin firmalar arasında miktar üzerinden bir rekabet söz konusu olduğunu ileri sürdüğü, bazı modellerin ise firmalar arasındaki rekabetin miktar üzerinden değil fiyat üzerinden olduğunu ileri sürmektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, hangi davranış üzerinden rekabet edilirse edilsin oligopol piyasalarında en önemli hususun, firmaların davranışlarının birbirlerinin kararlarına verecekleri tepkiler doğrultusunda olduğudur. Dolayısıyla oligopol piyasalarında firmalar arasında “karşılıklı bağımlılık” olduğu ifade edilebilir. Karşılıklı bağımlılık söz konusu iken firmaların amacı, kendi davranışlarının rakip firmalar üzerinde yarattığı etkiyi görmek ve rakip firmaların davranışları veri iken karlarını maksimize etmektir.

2.4. PİYASA PERFORMANSI

YDP Paradigması'nın son başlığı olan piyasa performansı, kısaca bir endüstrinin iktisadi refahı arttırma bağlamında ne kadar başarılı olduğunu gösteren bir ölçüt olarak tanımlanabilir. Farklı piyasa türlerinde piyasa yapısı farklılaşabileceği gibi, piyasa performansı da farklılaşabilmektedir. Burada temel belirleyici rekabet olup, iktisat literatüründe rekabeti tanımlamak için iki temel yaklaşım kullanılmaktadır. Bu yaklaşımlardan birincisi, endüstrideki rekabeti tanımlamak için piyasanın yapısal göstergelerinin neler olduğuna odaklanmaktadır. İkinci yaklaşım ise, endüstride elde edilen sonuçları göz önünde tutarak, yani performans göstergelerinden hareket ederek, piyasadaki rekabet durumunu ortaya koyar.

Bain (1956)'e göre piyasa performansının temel belirleyicileri piyasa yapısı ve davranışdır. Örneğin bir piyasada yüksek yoğunlaşma oranı, giriş engelleri ve reklam ve pazarlama harcamalarının yüksek oluşu piyasada karlılığı arttırabilmektedir. Bununla birlikte söz konusu piyasada ekonomik performans oldukça zayıf olacaktır (Bain, 1956).

YDP Paradigması'nda piyasa performansının ölçümü için genellikle karlılık göstergeleri kullanılmaktadır. Literatürde karlılık göstergesi olarak kullanılan 4 ölçüt bulunmaktadır:

- (i) İktisadi kar,

- (ii) Yatırımın getiri oranı,
- (iii) Lerner Endeksi (Fiyat-maliyet eki),
- (iv) ve Tobin Q değeridir.

İktisadi kar, firmanın elde ettiği gelir ile üretimde kullandığı girdilerin maliyeti arasındaki fark olarak tanımlanabilir. Uzun dönemde, bir firma için önemli olan unsur piyasa gücünün bir ifadesi olarak, firmanın elde ettiği iktisadi karın büyüklüğüdür. Rekabetçi piyasalarda kısa dönemde var olan iktisadi kar, yeni firmanın piyasaya girişi önünde herhangi bir engel olmadığından uzun dönemde ortadan kalkacaktır. Tekelde ise, piyasaya giriş önünde önemli engellerin olması tekel konumunda bulunan firmanın kısa dönemde elde ettiği iktisadi karın uzun dönemde de devam etmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla uzun dönemde iktisadi karın varlığı ve büyüklüğü firmanın piyasa gücünün önemli bir göstergesidir. Uzun dönemde iktisadi karın sıfır olduğu tam rekabetçi bir firma için piyasa gücü söz konusu değilken, iktisadi karın hem kısa hem de uzun dönemde var olduğu tekel konumundaki bir firma için piyasa gücü oldukça fazladır. Bununla birlikte bilinmesi gereken diğer önemli nokta piyasa gücünün tek göstergesinin aşırı iktisadi kar elde etmek olmadığıdır. Bazen büyük firmalar rekabetin yoğun olduğu piyasalarda, düşük kar oranları ile üretimlerine devam etmektedir.

YDP Paradigması'nda piyasa performansında karlılık göstergesinin ikinci ölçütü yatırımın getiri oranıdır. Yatırımın getiri oranı (Return of Investment – ROI), bir yatırımın ne oranda getiri sağladığını gösterir. Literatürde basit esnek ve karşılaştırılabilir olduğu için yatırımın getiri oranı, herhangi bir yatırımın karlılığının ölçümünde en sık kullanılan yöntemlerden birisidir. Yatırımın getiri oranı aşağıdaki formülle hesaplanır:

$$ROI = \frac{\text{yatırımdan elde edilen kazanç} - \text{yatırımın maliyeti}}{\text{yatırımın maliyeti}} \quad (6)$$

Yatırımın getiri oranı rekabetin yoğun olduğu piyasalarda daha düşük iken, rekabetin az olduğu piyasalarda daha yüksek olacaktır.

Piyasa performansına ilişkin karlılığın ölçümünde kullanılan bir diğer gösterge ise Lerner Endeksi, bir başka ifadeyle, fiyat-maliyet ekidir. Lerner Endeksi aşağıdaki formülle hesaplanır:

$$L = \frac{P - MC}{P} = \frac{1}{|e_d|} \quad (7)$$

(7) numaralı formülde, P , fiyat düzeyini; MC , marjinal maliyeti; e_d ise malın talebinin fiyat esnekliğini ifade etmektedir. Fiyat ile marjinal maliyet arasındaki farkın artması, iktisadi karın daha yüksek olduğunu ve söz konusu piyasada rekabet düzeyinin oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Fiyat düzeyi ile marjinal maliyetin birbirine yakın hatta eşit olması iktisadi karın az ve söz konusu piyasada rekabet düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, 0 ile 1 arasında bir değer alan Lerner Endeksi 0'a yaklaştığında piyasa yapısı tam rekabete evrilirken, 1'e yaklaştığında piyasa yapısı tekele evrilmektedir.

Karlılık göstergesine ilişkin son ölçüt Tobin-q oranıdır. Firmanın aktiflerinin piyasa değerini, bu aktiflerin yenileme maliyetine oranını ifade eden Tobin-q oranının aldığı değer eğer 1'den büyük ise firmanın iktisadi kar elde ettiği ifade edilebilir. Bu durumda söz konusu firma yatırım yapma konusunda daha istekli olacaktır.

2.5. YDP PARADİGMASI ÇERÇEVESİNDE TİCARET SERBESTİSİNİN FİYAT-MALİYET EKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Çalışmanın bu bölümünde YDP Paradigması çerçevesinde piyasa yapısı ile dış ticaret değişkenleri ve dış ticaret serbestisinin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisi incelenecektir. İthalat ve ihracat artışının piyasa yapısı üzerindeki etkisi konusunda literatürde ortak bir görüş birliği bulunmamaktadır. İhracatta meydana gelen artış, hem firma ölçeğini hem de piyasa da yer alan firmaların sayısını arttırabilir. Fakat ihracat artışı, firma ölçeğini satıcı sayısını arttırdığından daha fazla arttırdığı durumda yoğunlaşma oranı da artabilir. Bununla birlikte firma ölçeğinin önemli olmadığı durumlarda ihracat artışının piyasa büyüklüğünü arttırmak suretiyle firma sayısı artmakta ve bu çerçevede yoğunlaşma oranı düşmektedir (Caves, 1985: 385).

Diğer taraftan ithalat ile piyasa yapısı arasındaki ilişki üzerine de literatürde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Dış ticaret engelleri yoluyla ithalatın azaltılması yerli satıcı sayısını arttırmak yoluyla yoğunlaşmayı azaltabilir. Ancak ithalatın serbestleştirilmesi yoğunlaşma oranını arttırabileceği de öne sürülmektedir. Bu durumu sağlayan en önemli nedenlerden birisi, ticaretin serbestleştirilmesi yoluyla rekabetin artması ve etkin olmayan firmaların piyasadan çekilmesidir. Böylece yoğunlaşma oranı artmaktadır. Bir diğer neden, rekabetin artması ile birlikte finansal kuruluşları da içeren küçük ölçekli firmaların piyasadan çekilmesidir. Son olarak ithalat ile birlikte yurtiçinde faaliyet gösteren firmaların birleşme yoluna gitmesi neticesinde yoğunlaşma oranı artabilir (Melo ve Urata, 1986: 292-294).

İthalat artışının fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisi söz konusu olduğunda, Jacquemin vd. (1980) yüksek ithalat oranlarının karşılaştırmalı bir dezavantaja neden olduğu durumda karların düşeceğini belirtmektedir. Daha da önemlisi, yüksek ithalat rekabeti ile karşı karşıya kalınan endüstrilerde yerli firmaların fiyatları ortalama maliyetin üstünde tutabilmeleri oldukça zorlaşacaktır. Dolayısıyla ithalat rekabeti, piyasa davranışı ve yerli üreticilerin piyasa performansı üzerinde kısıtlayıcı bir etki olarak karşımıza çıkabilir (Jacquemin vd., 1980: 136-137). İthalatın serbestleştirilmesi diğer taraftan ülke içerisinde üretilen mallara alternatif, başka bir ifade ile ikame malların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu durumda firmaların karşılaştığı talep eğrisinin esnekliği artacaktır. Böylelikle firmaların fiyat-maliyet eki azalacaktır (Katrak, 1980: 64).

Geroski ve Jacquemin (1981), yoğunlaşma ve ithalat ile yurtiçi firmaların fiyat-maliyet eki arasında bir ilişki olmadığını ifade etmişlerdir (Geroski ve Jacquemin, 1981: 200). Urata (1984) ile Melo ve Urata (1984) ise çalışmalarında firma davranışlarını dikkate almışlardır. Yerli ve yabancı firmaların birleşme yoluna gidebileceklerini öngörerek, ithalatın arttığı durumda fiyat-maliyet ekinin bundan pozitif etkilenebileceğini ifade etmişlerdir (Melo ve Urata, 1986: 296).

İhracat oranı ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişki karmaşıktır. Rekabetçi bir yapıya sahip bir endüstride firmalar ticaret öncesinde yurt içi fiyatlar yurtdışı fiyatlardan görece olarak daha düşük olacaktır. Serbest ticaretle birlikte, hem dünya piyasası hem de iç piyasanın rekabetçi olduğu varsayımı altında, ihraç edilen mallar için ticaret öncesi fiyattan daha yüksek bir ortak dünya fiyatı belirlenir. Bu durumda ihracat daha büyük karlara neden

olacaktır. Ancak rekabetçi olmayan bir endüstride firmalar eğer yurt içi piyasalarla yurtdışı piyasalar arasında fiyat farklılaştırması yapamazlarsa ihraç edilen mallar için ticaret öncesi fiyattan daha düşük bir ortak dünya fiyatı belirleneceğinden ihracat artışı karların azalmasına neden olacaktır (Jacquemin, vd., 1980: 137-138). Dolayısıyla rekabetçi bir endüstride ihracat ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif bir ilişki olduğunu, rekabetçi olmayan bir endüstride ise ihracat ile fiyat-maliyet eki arasında negatif bir ilişki olduğunu ifade edebiliriz. Bununla birlikte, ihracat farklılaştırılmış ürünlerle yapıldığında ihracat tipik bir firma için piyasa büyüklüğünü arttırmakta ve sabit maliyetlerin daha büyük bir hacime yayılmasına izin verilirse karlılık artabilir. Son olarak ihracat fırsatlarından kaynaklanan piyasa genişlemesi ölçek ekonomisine giriş engellerinin etkilerini ortadan kaldırmazsa, ihracat ve karlılık arasında yine pozitif bir ilişki söz konusu olacaktır (Caves, 1985: 381).

3. BÖLÜM

DIŞ TİCARETİN VE FİYAT MALİYET EKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: NİCEL YAZIN

Çalışmanın bu bölümünde dış ticaretin, fiyat-maliyet eki üzerindeki etkileri üzerine odaklanan nicel çalışmaların incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu bölümde konu ile ilgili çalışmalar, analizde kullandıkları yöntemler ve analizden elde ettikleri bulgular bağlamında ele alınmaktadır. Bu çerçevede ilk olarak dış ticaret ve fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkiyi nicel olarak inceleyen çalışmalara yer verilecektir. Daha sonra konu ile ilgili Türkiye üzerine yapılmış çalışmalara yer verilecektir.

Bir önceki bölümde incelendiği gibi uluslararası ticaret teorisi çerçevesinde, dış ticaret serbestisinin fiyat-maliyet eki üzerindeki ilişkisi, artan getiriler ve eksik rekabet varsayımını temel alan Yeni Dış Ticaret Teorisi ile başlamıştır. Yeni yeni ticaret teorisi ile de son yıllarda güçlü bir şekilde gelişen Heterojen Firma Teorisi ile birlikte fiyat-maliyet eki daha sistematik olarak tartışılmaya başlamıştır.

Yeni yeni dış ticaret teorileri çerçevesindeki teorik literatürün ortak özelliği, farklı talep ve piyasa yapılarını değiştirip yeniden oluşturmak için, rekabetçi fiyat mekanizması altında fiyat-maliyet ekinin endojen değişken olarak alınmasıdır. Değişken fiyat-maliyet eki teorisine göre, bir firmanın fiyat-maliyet eki ve verimliliği endojendir ve ikisi pozitif ilişkilidir. Yani daha yüksek bir fiyat-maliyet eki oranı, daha yüksek verimlilik anlamına gelir. Ticaret serbestisindeki artış, firmaları daha yoğun bir rekabet ortamına maruz bırakacak, böyle bir ortamda yalnızca verimliliği yüksek olan firmalar ticaret yapmayı seçecek ve göreceli olarak yüksek bir fiyat-maliyet eki oranına sahip olarak uluslararası piyasalarda rekabet edebileceklerdir.

Yeni yeni dış dış ticaret teorileri bağlamındaki ampirik çalışmaların çoğu bir firmanın ihracat düzeyi ile verimlilik düzeyi arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşmakta, bir firmanın ihracatı ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Çalışmanın bir önceki teorik bölümünde incelendiği üzere, ithalatın fiyat-maliyet eki üzerinde genel olarak negatif bir etkisi olması beklenmekle birlikte ithalatın

etkisinin pozitif olabileceğini belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Buna karşılık ihracatın fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisinin ise genellikle pozitif olduğu öne sürülmektedir. İncelenen çalışmalarda genel olarak fiyat-maliyet ekinin, karlılık olarak modellere dahil edildiği ve firmaların ve sektörün performans göstergesi olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu çalışmalardan, Pagoulatos ve Sorensen (1976), dış ticaretin ve yatırım faaliyetlerinin ABD imalat sanayii sektör karlılığı üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma 1967-1976 dönemi için, 3 basamak sektör verileri kullanarak çoklu regresyon modelleri ile ABD imalat sanayiinde karlılık üzerinde ithalat rekabeti, ihracat ve doğrudan yabancı yatırımların etkisini analiz etmiştir. Çalışmada karlılık göstergesi olarak fiyat-maliyet eki kullanılmıştır. Sonuçlar ithalat rekabetiyle karşılaşan imalat sanayii sektörünün düşük fiyat-maliyet eki elde ettiğini göstermiştir. Özellikle üretimde ithalatın payının düşük olduğu ve ithalatta korumacılığın düşük olduğu sektörlerde düşük marjların elde edildiği, doğrudan yabancı yatırımların yüksek olduğu sektörlerde ise daha yüksek fiyat-maliyet ekinin elde edildiği görülmüştür.

Conyon ve Machin (1991) İngiltere imalat sanayiinde kar marjı ve piyasa yoğunlaşması ilişkisinin bağımlı değişkendeki spesifikasyon değişikliklerine duyarlılığını, 1983-1986 dönemi için panel veri analiz tekniklerini kullanarak test etmişlerdir. Bu amaçla kar marjı iki genel sınıfa ayrılarak, her bir sınıf içinde dört ayrı formülle hesaplanıp, bağımlı değişken olarak modele dahil edilmiştir. Sonuçlar iki genel sınıftan, birincisi için kar marjı ve piyasa yapısı arasında pozitif ilişki ortaya koyarken, diğeri için ilişki bulunamamıştır. Bu sonuçlar, kar marjları ve yoğunlaşma arasındaki pozitif ilişkinin kar marjının nasıl formüle edildiğine bağlı olduğunu göstermiştir.

Katics ve Peterson (1994) ithalat rekabetinin fiyat-maliyet eki üzerine etkisini 1976-1986 dönemi için, panel veri analizi ile 4 basamak ABD imalat sanayii için incelemiştir. Sonuçlar ithalat rekabetinin artmasının yoğunlaşma oranının yüksek olduğu sektörlerin fiyat-maliyet ekinde düşüşe neden olduğunu göstermektedir.

Krishna ve Mitra (1998) çalışmalarında, 1991 yılındaki ticaret serbestleşmesinin Hindistan'daki etkilerini araştırmak için firma düzeyi panel veriler kullanılmıştır. Ticaret serbestisi, piyasa disiplini ve verimlilik artışı arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Sonuçlar, rekabetteki artışın büyük ölçüde fiyat-maliyet ekini düşürdüğünü göstermiştir.

Konings vd. (2001) Hollanda ve Belçika’da rekabetin fiyat-maliyet ekinin düzeyi ve dinamikleri üzerinde etkili olup olmadığını araştırmaktadır. Bu amaçla 1992-1997 dönemi için, 2205 Belçika ve 2471 Hollanda firmasından oluşan iki basamak imalat sanayii sektör verisi kullanılmıştır. Bulgular ele alınan dönemde Belçika’da yeni rekabet politikasının fiyat-maliyet eki üzerinde etkili olmadığını göstermiştir. Hollanda’da fiyat-maliyet ekinin Belçika’dan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Son olarak ithalat rekabetinin düşük fiyat-maliyet ekine yol açmadığı görülmüştür.

Bernard vd. (2003) 1992 yılı için ABD ile ticaret yapan 47 ülkenin ithalat ve ihracat verilerini kullanarak simülasyon analizi ile firmalar arasındaki fiyat-maliyet eki farklılıklarını analiz etmektedirler. Bu amaçla ile Bernard vd. (2003), firma düzeyinde verimlilik farklılıklarına izin vermiş ve ihracatçıların daha yüksek fiyat-maliyet eki sağladığını ortaya koymuştur.

Fedderke vd. (2007), 1970-1997 döneminde Güney Afrika’da 5imalat sanayii alt sektöründe, ithalat penetrasyon oranı, ihracat yoğunluğunu, yoğunlaşma ve rekabetçiliğin, fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisi dinamik panel veri analizi teknikleri ile araştırılmıştır. Bulgular, ithalat penetrasyonu ve ihracat yoğunluğu arttıkça fiyat-maliyet ekinin azaldığını, artan yoğunlaşma ve rekabetin ise fiyat-maliyet ekini yükselttiğini göstermiştir.

Chen vd. (2009), sektörel düzeyde veriler ile ticari açıklığın fiyatlar, verimlilik ve fiyat-maliyet ekinin dinamikleri üzerindeki etkileri görmeyi amaçlamıştır. Farkların farkı tahmincisi kullanılarak, 1989-1999 yılları arasında AB imalat sanayiinde sektördeki ticaret açıklığın rekabet yanlı etkileri olduğu görülmüştür. İthalattaki artışın fiyatları azaltarak fiyat-maliyet ekini düşürdüğünü ve rekabetin artması nedeniyle verimliliği yükselttiği sonucuna ulaşmıştır. Teorik modellerin tahminleriyle tutarlı olarak, zayıf olsa da, uzun vadeli etkilerin daha belirsiz olduğu ve hatta rekabete aykırı olabileceğini görülmüştür. Son olarak yurt içi ticaretin serbestleştirilmesinin, denizaşırı piyasalar üzerinde rekabet yanlı etkileri tetiklediği belirtilmiştir.

Martin ve Rodriquez (2010) 1990-1999 yılları arasında İspanya imalat sanayii firmalarını, ihracatçı ve ihracatçı olmayan olarak iki gruba ayırarak fiyat-maliyet ekini belirlemeyi amaçlamıştır. İhracat faaliyetinde sürekliliğin marjlar üzerindeki etkisini analiz etmek

için ortak bir translog maliyet fonksiyonu, değişken faktör pay denklemi ve fiyat-maliyet eki denklemleri tahmin edilmiştir. Sonuçlar, ihracatçı olmayanların, var olan ihracatçılardan ve doksanlı yıllarda dış piyasalara giren firmalardan daha küçük marjlara sahip olduğunu göstermektedir. İhracatçılar için verimlilik avantajlarının, fiyat-maliyet ekine aktarıldığını, uluslararası piyasalardaki daha yüksek rekabet baskısı ile kısmen telafi edildiğini öne sürmektedir.

Epifani ve Gancia (2011), 1960-2000 dönemi için ABD imalat sanayiinde ticaret serbestisi ve fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkiyi sabit etkiler panel veri analizi ile incelemiştir. Ticaret serbestisinin, ortalama fiyat-maliyet ekini düşürerek sektörler arası dağılımını arttırdığını tespit etmiştir.

Lee ve Choi (2011), 1992-2002 döneminde Kore imalat sanayiinde, ihracat yoğunluğu, fiyat-maliyet eki ve verimlilik arasındaki ilişkiyi, eğilim skoru eşleştirme (PSM) yöntemi ile analiz etmiştir. Sonuçlar, ihracatçı firmaların genel olarak daha verimli bulunmuş ancak bu durum tüm ihracatçı firmalar için geçerli olmamıştır. Dolayısıyla bu sonuç ihracat yoğunluğu yüksek olan firmaların daha verimli olduğu hipotezini desteklememiştir. Benzer sonuç fiyat-maliyet eki için de bulunmuştur. İncelenen dönemde ihracatçıların, ihracatçı olmayanlara göre daha yüksek fiyat-maliyet ekine sahip olduğu görülmüş ancak, iki grup arasındaki bu fark, zaman içinde azalmıştır. Tahmin sonuçları artan küresel rekabetin firmalar arasındaki fiyat-maliyet eki farklılıklarını azalttığı, ancak aynı zamanda verimlilik artışına katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Edmond vd. (2012) çalışmalarında ticaretten kazançları, endojen fiyat-maliyet ekine sahip bir modelde, Tayvan imalat sanayiinin 7 basamak üretim düzeyi verileri ile 2000 ve 2002-2004 dönemi için panel veri yöntemi ile incelemiştir. Sonuçlar fiyat-maliyet eki etkinsizlikle ilişkili ve her bir sektörde zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe sahipse, ticaretin rekabet yanlı etkisinin büyük olduğu görülmüştür.

De Loecker ve Warzynski (2012) çalışmasında, fiyat-maliyet ekini içeren heterojen bir firma modeli analiz etmiştir. 1994-2000 döneminde Slovenya firmaları için fiyat-maliyet eki ile ihracat arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, ticarete dışa açılma ile birlikte verimliliği düşük firmaların piyasadan çıktığını, serbestleşmenin yeni firmaların piyasaya girişini kolaylaştırdığını, ayrıca toplam verimlilikte artış

olduğunu göstermektedir. İhracatçı ve ihracatçı olmayan firmalar arasındaki verimlilik farkı oldukça yüksektir. Daha yüksek ölçülmüş verimliliğin nedenini, ihracatçı firmaların daha yüksek fiyat-maliyet eki düzeyine sahip olmasıdır. Ayrıca firmalar ihracat piyasasına girdikçe fiyat-maliyet ekinin yükseldiği sonucuna ulaşmışlardır.

Amidei ve Gomellini (2014) çalışmalarında, İtalyan imalat sanayiinde rekabetin derecesini ve etkilerini araştırmışlardır. 1908-1965 döneminde 10 farklı imalat sanayii sektöründe faaliyet gösteren 862 İtalyan imalatçı firmanın yıllık bilanço verilerini kullanarak iç rekabet derecesinin göstergesi olarak konsantrasyon endeksi hesaplanmıştır. Ayrıca, fiyat-maliyet eki ve dış rekabetin göstergesi olarak ithalat penetrasyon oranı hesaplanmıştır. Daha sonra, yerli ve yabancı rekabetin (konsantrasyon endeksi ve ithalat penetrasyon oranı) fiyat-maliyet eki ve firmaların büyümesine olan etkileri regresyon bazlı bir korelasyon analizi ile araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlarda, rekabet ne kadar düşükse, fiyat-maliyet eki o kadar yüksek bulunmuştur ve bu ilişki sermaye yoğun sektörlerde daha belirgindir. Özellikle 2. Dünya Savaşı öncesi dönemde fiyat-maliyet eki ile ithalat penetrasyon oranı arasında negatif bir ilişki bulunmuş. Ancak savaş sonrası dönemde önemli bir ilişki görülmemiştir.

Hornok ve Muraközy (2015) 1995-2003 dönemi için Macaristan imalat sanayiinde fiyat-maliyet eki ile ara malların ithalatı ve ihracat arasındaki ilişkiyi sabit etkiler panel veri analizi ile incelemektedir. Bulgular, rekabetin daha güçlü olduğu piyasalara ihracat yapan firmaların ihracat priminin daha küçük veya daha negatif olduğunu, öte yandan, ithalatçıların, sadece verimlilik primleriyle açıklanabilen, güçlü bir pozitif fiyat-maliyet eki primine sahip olduğu görülmüştür. İthalat fiyat-maliyet eki ile pozitif ilişkili iken ihracatla negatif yönde ilişkili bulunmuştur. Yani firmaların daha rekabetçi dış piyasalara ihracat yaparken fiyat-maliyet eki düşmüş ve ara malların ithalatı ise daha yüksek kaliteli ürünlerin üretilmesine vesile olmuştur.

De Loecker vd.(2016) ticaret serbestisi durumunda fiyatlar, fiyat-maliyet eki ve marjinal maliyetlerin nasıl değiştiğini, Hindistan imalat sanayiinin firma düzeyinde verilerini kullanarak, 1989-2003 dönemi için analiz etmiştir. Sonuçlar ticaret serbestisinin rekabet yanlı etkiler nedeniyle ürün fiyatlarını düşürdüğünü göstermiştir. Marjinal maliyetteki düşme ise fiyattaki düşmeden daha azdır. Bunun nedeni firmaların marjnal maliyetlerindeki düşmeleri, fiyat-maliyet ekindaki yükselme ile dengelemeleridir.

Sonuçlar firmalar arasında fiyat-maliyet ekinin zaman içinde değişkenlik gösterdiğini kanıtlamış ve ticaret serbestisinin üreticilere daha fazla fayda sağladığını göstermiştir.

Jagerstedt (2016), çalışmasında 1996-2006 döneminde, Ar-Ge yatırımlarının İsveç imalat sanayii firmalarının fiyat-maliyet eki ve ihracat davranışları üzerindeki etkilerini, GMM yöntemi ile incelemektedir. Çalışmada Ar-Ge yatırımlarının, firmaların ortalama olarak daha yüksek marjlar almalarını sağladığı tespit edilmiş olup, böylece firmaların inovasyon yoluyla piyasa güçlerini olumlu yönde etkileyebildiği kanıtlanmıştır. Bunun yanı sıra yüksek fiyat-maliyet ekine sahip firmaların daha fazla ihracat yaptığı görülmüştür. Bu bulgu, firmaların önce yurt içinde sağlam bir piyasa pozisyonu oluşturduklarını ve sonrasında dış piyasalara yöneldiklerini göstermiştir.

Arkolakis vd. (2015) ticaretin rekabet yanlı etkilerini tahmin etmeyi amaçlamıştır. Değişken fiyat-maliyet eki, firma heterojenliği ve monopolcü rekabet altında ticaret serbestisinin etkilerini incelemiştir. Bu amaçla uluslararası ticaret ve makroekonomi literatüründe kullanılan çeşitli talep fonksiyonları için, refah formülünün temel bir genellemesi türetilmiştir. Bulgular değişken fiyat-maliyet ekine sahip modellerin öngördüğü ticaretten elde edilen kazançların, sabit fiyat-maliyet ekine sahip modellerden elde edilen kazançlara en iyi ihtimalle eşit ve en kötü ihtimalle biraz daha düşük olduğudur. Dolayısıyla ticaretin rekabet yanlı etkisinin belirsiz olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Brandt vd. (2017) Çin'deki ticaret serbestleşmesinin imalat sanayii firmaları verimliliği ve fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisini, 1998-2007 dönemi için, panel veri analizi ile incelemektedir. Sonuçlar girdi tarifelerindeki indirimlerin hem verimliliği hem de fiyat-maliyet ekini arttırdığını göstermektedir. Çıktı tarifelerindeki indirimler ise fiyat-maliyet ekini düşürmekte verimliliği ise yükseltmektedir. Buna göre çıktı tarifelerindeki indirimlerin ticaret serbestisinin fiyat-maliyet eki üzerindeki rekabet yanlı etkilerinin, firma ve endüstri düzeyinde fiyat-maliyet ekini arttıran karşı güçlerden daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Fan vd. (2017), 2000-2006 dönemi için Çin imalat sanayiinde ticaret serbestisi altında, fiyat-maliyet ekinin nasıl değiştiğini panel veri analizi ve farkların farkı tahmincisi ile analiz etmektedir. Sonuçlar, ithal edilen ara malların, firmaların piyasa gücünü arttırdığını

ortaya koymuştur. İthal girdi tarifelerindeki indirimlerin, fiyat-maliyet ekini arttırdığına yönelik güçlü kanıtlar bulunmuştur. Marjinal maliyet ve ithalat bağımlılığı kanallarının, tarifeler ve fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkide önemli rol oynadığı ortaya çıkmıştır.

Keisuke (2018) çalışmasında 1986-2014 döneminde Japon imalat sektöründe, şehirler içinde ve firma düzeyinde tahmin edilen fiyat-maliyet eki farklılıklarını, parçalı (quantile) regresyon analizi ile incelemektedir. Endojen fiyat-maliyet ekini varsayım olarak alan teorik modeller, rekabetin yoğun olduğu büyük şehirlerde fiyat-maliyet ekinin daha düşük olduğunu belirtmekte ve düşük maliyetle farklılaştırılmış ürünler üreten firmaların daha yüksek fiyat-maliyet eklerine sahip olduklarını ileri sürmektedir. Bu çalışma bu teorik öngörülerini desteklemektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular, yüksek üretkenliğe sahip büyük firmaların büyük şehirlerde olması durumunda, fiyat-maliyet ekinin firma ve bölgesel faktörler arasında kısmen dengelendiğini göstermektedir. Yüksek verimli, büyük firmalar, ürünlerini yüksek fiyat-maliyet eki ile ihraç etmişlerdir.

Li ve Miao (2018) ABD'nin 1972-2014 döneminde ithal girdi penetrasyonundaki artış ile piyasa gücü arasındaki ilişkiye dair ampirik kanıtlar sunmak için firma düzeyinde panel veriler, sektör düzeyindeki ticaret verileri ve girdi-çıkıtı tabloları kullanılarak analizler gerçekleştirmiştir. Gözlem birimi olarak altı basamaklı sektörleri kullanılarak, ithal girdi penetrasyonunun fiyat-maliyet eki ile pozitif ilişkili olduğunu göstermiştir. Özellikle ara malları ithalat penetrasyon oranının yüksek fiyat-maliyet eki ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Liu vd. (2019) firmaların fiyat-maliyet ekinin Çin'deki ticaret serbestleşmesini takiben tarife indirimlerine nasıl tepki verdiğini 2000-2006 dönemi için, panel veri analizi ve farkların farkı tahmincisi kullanarak incelemektedir. Sonuçlarımız, çıkıtı ithalat gümrük vergisi indirimlerinin, özellikle de bir firmanın temel yetkinliğine yakın olan ürünler için, ihracat piyasalarındaki firmaların piyasa gücünü önemli ölçüde artırabileceğini kuvvetle ortaya koymaktadır. Artan ithalat rekabetinin genel ihracat markup'ını arttırdığına ve bir ürünün fabrika için bir temel ürün mü yoksa çevresel bir ürün mü olduğuna bağlı olarak etkisinin farklı olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur. Çıkıtı tarifesindeki indirimler nedeniyle yerli firmaların fiyat-maliyet eki azalmış ve bu indirimlerin marjinal maliyeti azaltma ve kalite yükseltme etkileri nedeniyle de ihracatın fiyat-maliyet ekini arttırdığı görülmüştür.

Dış ticaretin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların özeti Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2. Dış Ticaretin Fiyat-Maliyet Eki Üzerindeki Etkilerini İnceleyen Çalışmalar

<i>Yazar(lar)</i>	<i>Dönem</i>	<i>Ülke</i>	<i>Sektör</i>	<i>Yöntem</i>	<i>Sonuç(lar)</i>
Pagoulatos ve Sorensen (1976)	1967-1976	ABD	İmalat Sanayii	Çoklu Regresyon Analizi	İthalat arttıkça, rekabet yanlı etkiler nedeniyle fiyat-maliyet eki düşmüştür.
Katicis ve Peterson (1994)	1976-1986	ABD	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi	İthalat arttıkça, rekabet yanlı etkiler nedeniyle fiyat-maliyet eki düşmüştür.
Conyon ve Machin (1991)	1983-1986	İngiltere	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi	Kar marjı ve piyasa yoğunlaşması arasında pozitif ilişki bulunmuştur.
Krishna ve Mitra (1998)	1986-1993	Hindistan	İmalat Sanayii (3 Alt Sektör)	Panel Veri Analizi	İthalat arttıkça, rekabet yanlı etkiler nedeniyle fiyat-maliyet eki düşmüştür.
Konings vd. (2001)	1992-1997	Belçika Hollanda	İmalat Sanayii	Dinamik Panel Veri Analizi (GMM)	Hollanda’da ithalat penetrasyon oranı yüksek olan sektörlerde fiyat-maliyet eki yüksek bulunmuştur. Belçika da sektörler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.
Bernard vd. (2003)	1992	ABD’nin ihracat yaptığı 47 ülke	İmalat Sanayii	Simulasyon Analizi	İhracatçı firmalar, daha yüksek fiyat-maliyet ekine sahip bulunmuştur.
Fedderke vd. (2007)	1970-1997	Güney Afrika	İmalat Sanayii (5 Alt Sektör)	Dinamik Heterojen Panel Veri Analizi	İthalat penetrasyon oranı ve ihracat yoğunluğu arttıkça fiyat-maliyet eki düşmüştür.
Chen vd. (2009)	1989-1999	Avrupa Birliği	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi	İthalat arttıkça, rekabet yanlı etkiler nedeniyle fiyat-maliyet eki düşmüştür.

Martin ve Rodriquez (2010)	1990-1999	İspanya	İmalat Sanayii	Dinamik Panel Veri Analizi (GMM)	İhracatçılar yüksek, ihracatçı olmayanlar düşük fiyat-maliyet ekine sahip bulunmuştur.
Epifani ve Gancia (2011)	1996-2000	ABD	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi	Ticaret serbestisi arttıkça, fiyat-maliyet eki düşmüştür.
Lee ve Choi (2011)	1992-2002	Kore	İmalat Sanayii	Eğilim Skor Eşleştirme (Psm)	İhracat yoğunluğu arttıkça, fiyat-maliyet eki azalmıştır.
Edmond vd. (2012)	2000-2004	Tayvan	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi	Rekabet yanlı etkiler nedeniyle fiyat-maliyet eki azalmıştır.
De Loecker ve Warzynski (2012)	1994-2000	Slovenya	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi	İhracatçılar yüksek, ihracatçı olmayanlar düşük fiyat-maliyet ekine sahip bulunmuştur.
Amidei ve Gomellini (2014)	1908-1965	İtalya	İmalat Sanayii	Korelasyon Analizi	Rekabet düştükçe fiyat-maliyet eki yükselmiştir. İthalat penetrasyonu ile fiyat-maliyet eki arasında negatif ilişki vardır.
Hornok ve Muraközy (2015)	1995-2003	Macaristan	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi	İthalat fiyat-maliyet eki ile pozitif, ihracatla negatif ilişkilidir.
Jagerstedt (2016)	1996-2006	İsveç	İmalat Sanayii	Dinamik Panel Veri Analizi (GMM)	İhracat ile fiyat-maliyet eki pozitif ilişkili bulunmuştur.
De Loecker vd. (2016)	1989-2003	Hindistan	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi	Ticaret serbestisi sonucu rekabet yanlı etkiler nedeniyle fiyat-maliyet eki yükselmiştir.
Brandt vd. (2017)	1998-2007	Çin	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi, Girdi Çıktı Tabloları	Ticaret serbestisi sonucu rekabet yanlı etkiler nedeniyle fiyat-maliyet eki düşmüştür.

Keisuke (2018)	1986-2014	Japonya	İmalat Sanayii	Parçalı Regresyon Analizi	İhracat ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki bulunmuştur.
Li ve Miao (2018)	1972-2014	ABD	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi, Girdi Çıktı Tabloları	İthalat penetrasyon oranı ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki bulunmuştur.
Liu vd. (2019)	2000-2006	Çin	İmalat Sanayii	Panel Veri Analizi	İhracat ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Tablo 2'deki fiyat-maliyet eki ve dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçları iki olguya dikkat çekmektedir. Birincisi, genel olarak ithalat veya ithalat penetrasyon oranı ile fiyat-maliyet eki arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Ancak bu ilişkiyi pozitif bulan çalışmalar da mevcuttur. İthalat ve fiyat-maliyet eki arasındaki negatif ilişki rekabet yanlı etkiler ile pozitif ilişki ise ara malı ithalatı sonucu üretim kalitesinin artmasıyla açıklanmaktadır. İkincisi, nicel çalışmalarda fiyat-maliyet eki ile ihracat arasındaki ilişkiyi hem pozitif hem de negatif bulan çalışmaların olduğu görülmektedir. Pozitif ilişki, yeni yeni dış ticaret teorilerinden hareketle kendi kendine seçim hipotezi ile negatif ilişki ihracat yapılan piyasalardaki rekabet etkisinden kaynaklanan fiyat-maliyet eki azalmasının verimlilik etkisini baskılaması ile açıklanmaktadır. İncelenen çalışmalarda da hem ithalat hem de ihracatın fiyat-maliyet eki üzerinde yarattığı etki konusunda net bir yargıya varmanın mümkün olmadığı görülmektedir.

3.1. TÜRKİYE İÇİN DIŞ TİCARETİN VE FİYAT-MALİYET EKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ'Nİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Türkiye üzerine yapılan çalışmalar “sektörel düzeyde” dış ticaretin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalardan oluşmaktadır.

Bu çalışmalardan Foroutan (1991), 1980 sonrası dönemde Türkiye’de dış ticaret rejimi değişikliğinin Türk imalat sanayiinin performansı ve rekabetçiliğini ne yönde etkilediğini

incelemiştir. Bu amaçla 1975-1985 dönemi, 3 basamak imalat sanayii sektör verileri kamu ve özel sektör ayrımı altında regresyon analizi ile incelenmiştir. Sonuçlar ticaretin serbestleşmesi sonucu rekabetin artmasının Türk imalat sanayii üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermiştir. Buna göre uluslararası rekabet özel sektörde fiyat-maliyet ekini düşürmüş ve verimliliği yükseltmiştir. Kamu sektöründe ise ticaret hacminin yükselmesi, fiyat-maliyet ekini düşürmüştür. İthalat penetrasyonunu yoğunlaşmanın yüksek olduğu sektörlerde fiyat-maliyet ekini azaltmıştır.

Yalçın (2000), ticaret serbestisinin Türk imalat sanayiinin yapısı ve performansı üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Bu amaçla analizde fiyat-maliyet eki ve ithalatın disipline edici etkisi hipotezinin geçerliliğinin test edilmesi amacıyla, 1983-1994 dönemi için, panel veri analizi yöntemi ile kamu ve özel sektör ayrımı yaparak imalat sanayii alt sektörlerini incelemiştir. Sonuçta ithalattaki artış, özel sektörün tamamında fiyat-maliyet ekinde düşüşe neden olmuş, yoğunlaşmanın yüksek olduğu özel imalat sanayii sektörlerinde ithalat artışı ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki olduğu görülmüştür. Kamuda ise sektör bir bütün olarak incelendiğinde ithalatın fiyat-maliyet eki ile pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. İhracattaki artışın, özel sektörde fiyat-maliyet ekini etkilemediği görülürken, kamuda ise fiyat-maliyet ekini azalttığı görülmüştür.

Mihçı ve Akkoyunlu Wigley (2002), Türk imalat sanayiinde 1992-1996 dönemi için dış ticaret serbestisinin yoğunlaşma ve karlılık üzerindeki etkisini, panel veri analiz yöntemini kullanarak incelemiştir. Analizlerden elde edilen sonuçlarda, ithalat oranı yoğunlaşma oranını etkilemezken ihracat oranının yoğunlaşmayı pozitif yönde etkilediği görülmüştür. İthalat oranı yoğunlaşma oranını etkilememekte ancak fiyat-maliyet eki denkleminde negatif işaretli bir parametre olarak elde edilmiştir. Buna bağlı olarak ithalatın piyasa yapısını etkilemezken, firmaların piyasa davranışını etkilediği dolayısıyla da piyasa performansının bir göstergesi olarak karlılığı etkilediği belirtilmiştir.

Metin-Özcan, Voyvoda ve Yeldan (2002), 1980 sonrası Türk imalat sanayii alt sektörlerinde, 1980-1996 dönemi için fiyat-maliyet ekinin belirleyicilerini panel veri analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda dışa açılmanın, kar marjları üzerindeki etkisinin beklentilerin aksine oldukça düşük olduğu görülmüştür. Ekonometrik analizler sonucunda incelenen 16 yıllık dönemde Türk imalat sanayiinde kar marjlarının mevcut düzeylerini sürdürdüğü görülmüştür.

Mihçı ve Akkoyunlu Wigley (2003), Türkiye ile AB gümrük birliğinin, Türk imalat sanayii üzerindeki karlılık etkilerini incelemişlerdir. Bu amaçla fiyat-maliyet eki 1994-2000 dönemi için 12 imalat sanayii alt sektörüne ait veriler kullanılarak, panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Tahmin sonuçları, imalat sanayii sektörleri bazında AB ülkelerine yapılan ithalattaki artışın sektörel fiyat-maliyet ekini azalttığını göstermektedir. İhracat oranı ve fiyat-maliyet eki arasında da istatistiksel olarak negatif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede çalışmada, AB ülkeleriyle yapılan dış ticaretin, gümrük birliği sonrası hacminin artması ile birlikte imalat sanayii sektörlerinde fiyat-maliyet ekini azalttığını ifade etmişlerdir.

Günay vd. (2005), Türkiye imalat sanayiinin 1980 sonrası enflasyon, ticaret serbestisi ve reel ücret maliyetleri ile ilişkili olarak brüt kar marjlarının davranışını analiz etmişlerdir. Türkiye imalat sanayiinde yüksek yoğunlaşma oranları ve tekelleşmenin varlığına ilişkin daha önceki gözlemler kullanılarak, ticaret serbestisi, kar marjı ve enflasyon üzerine bir model oluşturulmuştur. Bu amaçla panel veri analizi ile 29 imalat sanayii alt sektörü 1980-1996 dönemi için incelenmiştir. Sonuçta dışa açılmanın kar marjları üzerinde çok küçük bir etkisinin olduğu görülmüştür. Ticaret serbestisi düzenlemelerinin olduğu incelenen 16 yıllık dönem içinde Türk imalat sanayii için karlılığın belli bir patika izlediği ifade edilmiştir.

Aslan ve Kula (2008), Türk imalat sanayii üzerinde, disipline edici ithalat hipotezinin geçerliliğini, 1965-2001 dönemi için, kamu ve özel sektör ayrımında imalat sanayii alt sektörleri itibariyle test etmişlerdir. İmalat sanayi alt sektör verilerinin rassal etkiler GLS panel veri tahmin sonuçlarında, kamu imalat sanayii sektörlerinde ithalatın disipline edici etkisi olduğu hipotezi kabul edilirken özel sektör imalat sanayii sektörlerinde ithalatın disipline edici hipotezi red edilmiştir. Buna göre dışa açılmanın 1966-2001 döneminde kamu sektör karlılığını negatif, özel sektör firmalarının karlılığını pozitif bir şekilde etkilediği ifade edilmiştir.

Tablo 3. Türkiye İmalat Sanayii için Yapılmış Çalışmalar

<i>Yazar(lar)</i>	<i>Dönem</i>	<i>Yöntem</i>	<i>Sonuç(lar)</i>
-------------------	--------------	---------------	-------------------

Foroutan (1991)	1975-1985	Regresyon Analizi	İthalat penetrasyon oranı yoğunlaşmanın yüksek olduğu sektörlerde fiyat-maliyet ekini azaltmıştır.
Yalçın (2000)	1983-1994	Panel Veri Analizi	İthalat; kamu sektöründe fiyat-maliyet eki ile pozitif, özel sektörde negatif ilişkilidir İhracat; özel sektörde fiyat-maliyet eki ile pozitif, kamu sektöründe negatif ilişkilidir.
Mıhçı ve Akkoyunlu Wigley (2002)	1992-1996	Panel Veri Analizi	İthalat oranı yoğunlaşma oranını etkilememekte ancak fiyat-maliyet eki ile negatif ilişkilidir.
Metin Özcan, Voyvoda ve Yeldan (2002)	1980-1996	Panel Veri Analizi	Dışa açılmanın karlılık üzerindeki etkisi düşük bulunmuştur.
Mıhçı ve Akkoyunlu Wigley (2003)	1994-2000	Panel Veri Analizi	Dış ticaretin artması, fiyat-maliyet ekini azaltmıştır.
Günay vd. (2005)	1980-1996	Panel Veri Analizi	Dışa açılmanın karlılık üzerindeki etkisi düşük bulunmuştur.
Aslan ve Kula (2008)	1965-2001	Panel Veri Analizi	Dışa açılma kamu sektör karlılığını negatif, özel sektör firmalarının karlılığını pozitif etkilemiştir.

Tablo 3’den görüldüğü gibi, Türkiye’de fiyat-maliyet eki ile dış ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıda çalışma çoğunlukla dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

4. BÖLÜM

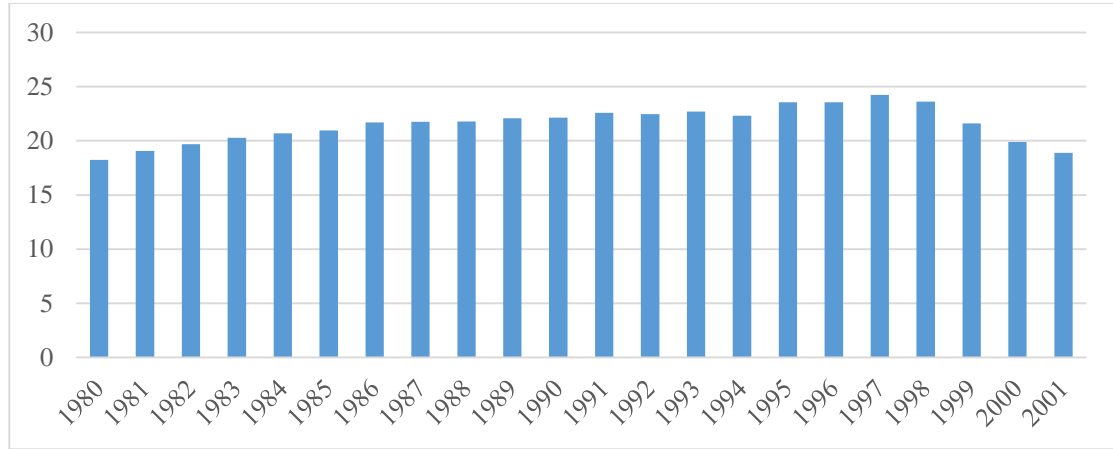
TÜRKİYE İMALAT SANAYİİ' NİN GENEL YAPISI VE DIŞ TİCARETİ

Hızlı verimlilik artışı, ölçeğe göre artan getiri, teknolojik gelişme ve ekonominin geneli için yarattığı birçok dinamik dışsalıklar çerçevesinde imalat sanayii sektörü, Türkiye gibi gelişmekte olan ülke ekonomilerinde, büyümenin motoru olarak görülmekte ve ekonomide birincil öneme sahip olmaktadır. Kalkınma sürecini etkileyen çok sayıdaki faktörün önemini yadsımsızın, imalat sanayiini güçlendirmek ve rekabet potansiyellerini artırmak ülkelerin sürdürülebilir büyümeyi yakalamaları bağlamında temel başlangıç noktası olarak ele alınmaktadır (Doğruel, 2008: 21). Özellikle de dış ticarete konu olan malların üretiminin gerçekleştiği sektör olması nedeniyle, imalat sanayii küresel gelişmelerden en fazla etkilenen sektör olma özelliğini sahiptir.

Bu amaçla, bu bölümde Türkiye’de büyümenin öncü sektörü olarak görülen imalat sanayii sektörünün, 1980 sonrası dönemdeki genel durumu ana hatlarıyla değerlendirilerek, özellikle çalışmanın inceleme dönemi olan 2004-2015 dönemi imalat sanayiinin değerlendirmesi ve dış ticareti üzerinde durulacaktır.

1980 öncesi dönem; Türkiye’de ithal ikameci yani korumacı dış ticaret politikalarının uygulandığı ve iç piyasaya yönelik bir sanayileşme politikasının izlendiği bir dönem olmuştur. Zaman içinde ithal ikameci politikaların, ekonominin dışa bağımlılığını azaltması beklenirken, söz konusu politikaların çok uzun bir süre uygulamada kalması, Türkiye ‘de ve dünyada yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ortamı ekonomiyi daha çok dışa bağımlı hale getirmiştir. 1980’li yıllardan itibaren ekonomi politikasında büyük bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Bu çerçevede mevcut dış ticaret politikalarında ciddi bir serbestleşme sürecine girilmiştir. Bu bağlamda, ithalat kısıtlamalar kaldırılmış, ihracat ise teşvik politikaları yoluyla desteklenmeye başlanmıştır.

1980-2001 dönemi için, Türkiye’de imalat sanayiinin GSMH içindeki payındaki değişimler Şekil 3 ‘de gösterilmiştir.

Şekil 3. İmalat Sanayiinin GSMH İçindeki Payı (1980-2001) (1987=100)

Kaynak: TÜİK

Şekil incelendiğinde ele alınan dönemde, imalat sanayiinin GSMH içindeki payı, 1980 yılından sonra ekonomideki serbestleşme politikalarını takiben gelişme göstermiştir. 1994 kriziyle ekonomideki genel gerilemeye paralel olarak imalat sanayii de gerileme göstermiş ve gelir içindeki payına yansımıştır. 2001 yılında ise imalat sanayiinin payı önemli oranda azalma göstermiş, bu azalma da o dönemde Türkiye ekonomisinde yaşanan ciddi krizden kaynaklanmıştır. Öyle ki, imalat sanayii sektöründe 2001 krizinde yüzde 7.5 daralma yaşanmıştır. Dolayısıyla bu daralma imalat sanayiinin GSMH içindeki payına da yansımıştır.

2001 krizi, imalat sanayii sektörünün genel performansı açısından değerlendirildiğinde üretim yaklaşık olarak %5 oranında bir düşme göstermiş, buna bağlı olarak istihdam da %5 civarında gerilemiştir. İmalat sanayi alt sektörlerinde yapılan incelemelere bakıldığında ise sektörlerin önemli bir oranında üretim ve istihdam azalmış, verimlilikte de ciddi düşüşler gerçekleşmiştir (Taymaz ve Suiçmez, 2005: 54). 1980 sonrası, 1989-2003 arası dönemde imalat sanayiinde dış ticaretin genel görünümü Tablo 4' de verilmiştir.

Tablo 4. Türkiye İmalat Sanayii Dış Ticareti (1989-2003) (Milyar Dolar)

TARİH	İHRACAT	İTHALAT	X+M	X-M	X/M
1989	11396.12	11116.95	22513.07	279.16	1.03
1990	10503.60	16403.14	26906.74	-5899.54	0.64
1991	10829.76	16446.87	27276.63	-5617.12	0.66
1992	12428.55	18005.19	30433.74	-5576.65	0.69
1993	12945.21	23861.62	36806.83	-10916.42	0.54

1994	15674.02	18156.02	33830.03	-2482.00	0.86
1995	19260.11	28554.93	47815.04	-9294.82	0.67
1996	20525.75	35207.18	55732.93	-14681.43	0.58
1997	23312.80	39802.29	63115.09	-16489.50	0.59
1998	24064.58	39024.92	63089.50	-14960.34	0.62
1999	23957.81	33935.82	57893.63	-9978.01	0.71
2000	25517.53	44200.24	69717.77	-18682.70	0.58
2001	28826.01	32686.09	61512.10	-3860.09	0.88
2002	33701.64	41383.03	75084.67	-7681.38	0.81
2003	44378.42	55689.76	100068.18	-11311.34	0.80

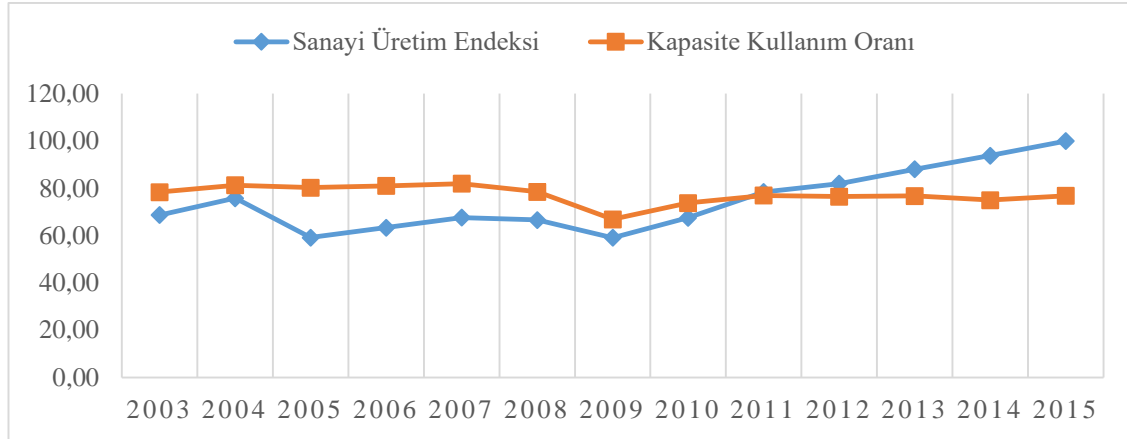
Kaynak: TÜİK

Tablo 4’de 1989-2003 dönemine ait imalat sanayii ihracat ve ithalat değeri, imalat sanayii dış ticaret açığı ve imalat sanayii ihracatının ithalatı karşılama oranı yer almaktadır. İmalat sanayii’nde 1990 yılı ihracat değeri 10.5 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2000 yılına gelindiğinde 25.5 milyar dolar düzeyine ulaşarak %150 civarında bir artış göstermiştir. 1980 yılından itibaren sanayii sektörünün desteklenmesi bağlamında uygulamaya konulan politikalar ve ihracata dayalı dışa açık büyüme stratejisinin benimsenmesi, imalat sanayii ihracatının 20 yıl içinde önemli derecede artmasında büyük rol oynadığı söylenebilir.

Körfez Savaşı, 1994 krizi, 1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizi ile 1999 yılında yaşanan Marmara depreminin 1990-2000 döneminde imalat sanayii ihracatının artış hızı beklentilerinden daha yavaş gerçekleşme göstermesine neden olmuştur. Körfez Krizi nedeniyle petrol fiyatlarının artması ile 1990 yılında dış ticaret açığı -5.9 milyar dolar’a yükselmiştir. Devam eden yıllarda krizlerin yaşandığı yıllar hariç olmak üzere, imalat sanayii ihracatı ve ithalatı arasındaki fark, her yıl daha fazla artış göstermiştir. 1989-2000 dönemi boyunca sürekli artış gösteren imalat sanayii ithalatı, 2001 yılında en bir önceki yıla göre yaklaşık %26 oranında bir azalma göstermiştir. 1994, 1999 ve 2001 yıllarında gerçekleşen ekonomik krizlerin etkisiyle imalat sanayii ithalatı ilerleme hızı azalmıştır. Kriz yıllarında ithalat değeri düşmüştür. 1997 yılında, imalat sanayii sektöründe ihracatın ithalatı karşılama oranı % 59 iken, bu oran 1998-2003 döneminde ortalama yüzde % 73.2’ye yükselmiştir. Bu yükselişte, 2001 krizinin etkisiyle ithalatta yaşanan düşüş etkili olmuştur.

1980 sonrası imalat sanayiinin genel durumuna baktıktan sonra, çalışmamızın asıl inceleme dönemini oluşturan 2004-2015 yıllarında, bu sektörün genel durumu ve dış ticaretindeki gelişmeleri değerlendirmek gerekmektedir.

Şekil 4. İmalat Sanayii Üretim Endeksi (2015= 100) ve Kapasite Kullanım Oranı (%)

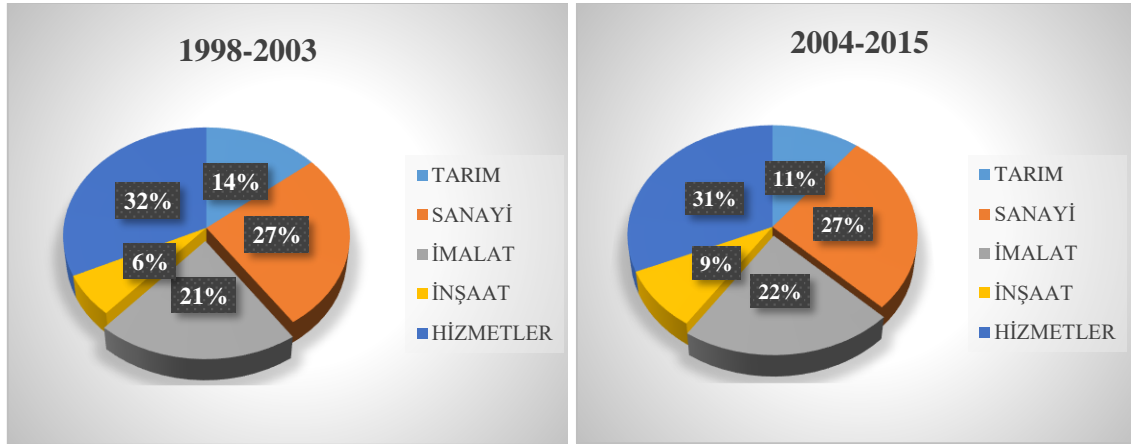

Kaynak: TCMB

Türkiye’de imalat sanayii sektörü genel performans göstergeleri açısından değerlendirildiğinde, Şekil 4’den de görüldüğü üzere, imalat sanayii üretim endeksinde yıllar itibariyle yükselişin gerçekleştiği, kapasite kullanım oranlarının ise daha durağan bir seyir izlediği görülmektedir. İmalat sanayi üretim endeksi 2003-2015 yılları arasında, yıllık ortalama % 5.5 oranında artış gerçekleştirmiştir. 2003-2007 döneminde imalat sanayii üretimi hızla yükselmiş ve yıllık ortalama % 9.7 oranında bir büyüme gerçekleştirmiştir. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle, 2008-2015 döneminde imalat sanayii üretimindeki yıllık ortalama büyüme % 2.9’a gerilemiştir. Sektörde üretim artışı gerçekleşmesine rağmen, sektörün istihdam yaratma kapasitesinde çok sınırlı bir artış yaşanmıştır. İmalat sanayi istihdam endeksi, 2003-2007 döneminde % 1.9, 2008-2015 döneminde ise % 1.6 oranında artış göstermiştir. İstihdam endeksindeki sınırlı yükselişin nedenleri arasında emek yoğun sektörlerin toplam üretim içindeki payının azalması, dışarıdan mal ve hizmet alımının artması ve ithal girdi kullanımındaki artışlar sayılabilir.

1998-2003 ile 2004-20015 dönemlerinde İktisadi Faaliyet Kollarına (A10) Göre Cari Fiyatlarla hesaplanmış GSYH içinde tarım, sanayi, imalat, inşaat ve hizmetler sektörlerinin payları Şekil 5’de gösterilmiştir.

Şekil 5. İktisadi Faaliyet Kollarına (A10) Göre Cari Fiyatlarla hesaplanmış GSYH

Kaynak: TÜİK

Buna göre, imalat sanayii sektörü, Türkiye ekonomisinde 1998-2015 dönemi boyunca GSYH içinde üçüncü büyük sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra şekilden de görüldüğü gibi incelenen iki dönem de sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSYH içindeki payları değişmezken, 1998-2003 döneminde %14 olan tarım sektörünün payı, 2004-2015 döneminde 3 puan azalarak %11 düzeyine gerilemiş, Aradaki 3 puanlık farkın 2 puanının inşaat sektörüne yansıdığı söylenebilir. 2004-2015 döneminde inşaat sektörünün payı %9'a ulaşmıştır. Tarım sektörünün 1 puanlık farkının da imalat sanayii sektörüne yansıdığını söylemek mümkündür. Çünkü imalat sanayii sektörünün toplam GSYH içindeki payı, 1998-2003 dönemindeki değerine göre 1 puan artarak %22 düzeyine ulaşmıştır.

İmalat sanayiinin, Şekil 5'den de görüldüğü üzere GSYH içindeki payında önemli bir değişiklik olmamasına karşın, kendi içinde önemli bir yapısal değişim göstermiştir. 2003–2014 döneminde, imalat sanayiinde girişim sayısı 235 binden 333 bine yükselmiş, maaş-ücretli çalışan sayısı ise 1.890 bin kişiden, 3.385 bin kişiye çıkmıştır. Bu dönemde, imalat sanayii genelinde ortalama girişim büyüklüğünde artış gözlenirken, maaş-ücret ödemelerinin üretim değeri içindeki payında da sınırlı bir yükseliş meydana gelmiştir. Ancak, sektörde toplam katma değer üretim oranı 2003 yılında yüzde 34 iken, 2013 yılında bu oran yüzde 29.4'e gerilemiştir (Yükseler, 2016: 22).

İmalat sanayii sektörünü dış ticaret performansı açısından değerlendirmek gerekir. Bu amaçla Tablo 5'de, 2004-2015 döneminde, Türkiye imalat sanayii sektörünün ihracat,

ithalat değeri, toplam dış ticaret hacmi, dış ticaret açığı ve ihracatın ithalatı karşılama oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Türkiye İmalat Sanayii Dış Ticareti (2004-2015) (Milyar Dolar)

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	X+M	X-M	X/M
2004	59579.11	80447.30	140026.41	-20868.19	0.74
2005	68813.40	94208.25	163021.65	-25394.85	0.73
2006	80246.10	110378.82	190624.93	-30132.72	0.73
2007	101081.87	133938.13	235020.00	-32856.26	0.75
2008	125187.66	150252.33	275439.99	-25064.67	0.83
2009	95449.24	111030.52	206479.76	-15581.28	0.86
2010	105466.68	145366.97	250833.65	-39900.29	0.73
2011	125962.53	183930.28	309892.81	-57967.75	0.68
2012	143193.91	176235.02	319428.93	-33041.12	0.81
2013	141358.19	196822.80	338180.99	-55464.61	0.72
2014	147059.41	187742.21	334801.62	-40682.80	0.78
2015	134389.88	166821.23	301211.12	-32431.35	0.81

Kaynak: TÜİK

Tablo 4 ve Tablo 5 birlikte değerlendirildiğinde, 2000-2014 döneminde imalat sanayii ihracatı yıllık ortalama %12.5 artış göstererek 26 milyar dolar seviyesinden 147 milyar dolar seviyesine gelmiştir. İmalat sanayii ithalatı ise yıllık ortalama %10.3 artış göstererek 44 milyar dolardan 188 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Ancak, 2015 yılına geldiğimizde imalat sanayii ürünleri ihracatı bir önceki yıla göre %8.6 azalmış ve 134 milyar dolar seviyesine gelmiştir. İthalat ise %11.1 azalmış 166 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Dış ticaretteki bu azalmada, döviz kurundaki dalgalanma, komşu ülkelerde yaşanan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık ortamı ve küresel düzeyde yaşanan daralmanın etkili olduğu söylenebilir. İhracatın ithalatı karşılama oranına baktığımızda ise 2004 yılında %74 iken, 2015 yılında artış göstererek %80 seviyesine ulaşmıştır.

Türkiye’de dış ticaretin büyük bölümü imalat sanayii ürünlerinden oluşmaktadır. 2015 yılı TÜİK verileri bağlamında, imalat sanayii ihracatı toplam ülke ihracatının %93.4 gibi önemli kısmını oluştururken, imalat sanayii ithalatı toplam ithalatın %80.5’ini oluşturmaktadır. TÜİK verilerine göre Türkiye’nin dış ticaret yaptığı ülkelere baktığımızda, 2015 yılında en çok ihracat Almanya’ya yapılırken, en çok ithalat ise Çin’den yapılmıştır. Yine 2015 yılı itibariyle toplam ithalatın %69’luk kısmı ara malı ithalatından oluşmaktadır.

Üretim sürecinde kullanılan hammadde ve ara mallarının nereden tedarik edildiği önemli bir husustur olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu girdilerin yurt içinden tedarik edilmesi, ortaya çıkarılan katma değer in ülke içinde kalmasını sağlamaktadır. Bu durum ilgili sektörlerde yapılacak yatırımlarla birlikte ilgili sektörün rekabet gücünü arttırmaya yarayacaktır. Fakat üretim sürecinde kullanılan girdilerin yurtdışından tedarik edilmek suretiyle üretim yapılması, üretimden elde edilecek katma değer in yurtiçinde kalmasını değil yurtdışına aktarılmasına neden olacaktır. Bu durum, dış ticaret ve dolayısıyla cari işlemler dengesine olumsuz yansıtacaktır. Ayrıca hem tüketim hem de ara malı üreten firmaların uluslararası rekabet gücünü azaltacaktır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Türkiye imalat sanayiinin yapısal durumu ve üretim değeri açısından ön planda yer alan sektörlerin kullanmış oldukları girdilerdeki yurtdışına bağımlı yapı, imalat sanayiinin dış ticaret açığı vermesine neden olmaktadır (Genç, 2016: 14).

Türkiye'nin dış ticaret kompozisyonunu değerlendirildiğinde, özellikle ithalata olan bağımlılık dikkate aldığımızda, ara mallarının ithal edilmesi önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. 2000 yılında Türkiye'nin ara malı dış ticaret hacmi 48 milyar dolar iken, 2000-2015 döneminde dış ticaret hacmi, 7.3 kat artmış 351 milyar dolar seviyesine gelmiştir. Ara malı ithalatının, toplam ithalatı içindeki payı da ilgili dönemde artarak %57'den %69 düzeyine yükselmiştir. Ara malı ihracatı ise düşük bir düzeydedir. 2015 yılı itibariyle ara malı ihracatının toplam ihracat içindeki payı %47 olarak gerçekleşmiştir.

Akkoyunlu Wigley, Mıhçı ve Ataç (2018)'e göre, 2000 yılı sonrasında imalat sanayii ihracatı içerisinde düşük teknolojili geleneksel sektörlerin payında azalma, buna karşılık orta teknolojili sektörlerin payında artış olması ihracatın sektörel bileşimi bağlamında bir dönüşümü göstermekle birlikte geleneksel ihracat sektörleri de dâhil olmak üzere tüm imalat sanayii sektörleri ihracatının yurtiçi katma değerinde, büyük ölçüde üretimin ithal ara malı bileşeninin artmasından kaynaklanan bir azalma olmuştur.

Bu bölümde, Türkiye'de imalat sanayii sektörünün, 1980 yılından sonra göstermiş olduğu gelişme süreci temel göstergeler itibariyle değerlendirilmiştir. GSYH içinde önemli bir paya sahip olan imalat sanayii sektörünün ithal girdilere dayalı üretim nedeniyle dışa bağımlı bir yapı içinde olması, döviz kurlarındaki oynaklıkların sektöre çok hızlı yansımaya ve başta dış ticaret olmak üzere üretim ve istihdam açısından da kurdaki

dalgalanmalara karşı sektörün duyarlı olmasına neden olmuştur. Ayrıca incelenen dönemde ekonomide yaşanan krizlerin sektörün genel performans rakamlarına yansıdığı da görülmektedir.

5. BÖLÜM

TÜRKİYE İMALAT SANAYİİ SEKTÖRLERİ'NDE DIŞ TİCARETİN FİYAT-MALİYET EKİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Bu bölümün amacı, dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkiyi Türkiye imalat sanayii için firma verilerden toplulaştırılmış sektörel veri kullanarak incelemektir. Bu çalışmanın bir diğer amacı söz konusu ilişkinin ihracat rekabet gücü yüksek ve yüksek olmayan sektörler arasında farklılık gösterip göstermediğinin sınanmasıdır. Bu amaca yönelik olarak, tüm imalat sanayii sektörleri ile birlikte ihracat rekabet gücü yüksek ve yüksek olmayan sektörler ayırımında ithalat ve ihracat artışının fiyat-maliyet eki üzerindeki etkileri tahmin edilecektir. İlk bölümde, yukarıda ifade edilen amaçlar bağlamında oluşturulan modeller tanıtılacaktır (Bölüm 5.1). Çalışmaya ait veri seti ve modellerin tahmininde kullanılacak tahmin yöntemi sırasıyla Bölüm 5.2 ve 5.3'de açıklanacaktır. Elde edilen tahmin sonuçları ise, Bölüm 5.4'de sunulacaktır. Tahmin sonuçlarına yönelik gerçekleştirilen sağlamlık (robustness check) analiz sonuçlarına ise Bölüm 5.4.4'de yer verilecektir.

5.1. ÇALIŞMANIN MODELLERİ

Çalışmada fiyat-maliyet eki ile dış ticaret değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla temel aldığımız model olan birinci model (7) nolu denklemde sunulmuştur:

$$\text{Model 1: } markup_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 m_{it} + \alpha_2 x_{it} + \alpha_3 rer_{it} + \alpha_4 cr4_{it} + \alpha_5 L_{it} + \varepsilon_{1it} \quad (7)$$

Bu modelde *markup*, fiyat-maliyet ekini; *m*, toplam ithalatı içeren ithalat penetrasyon oranını; *x*, ihracatın çıktıya oranını (ihracat yoğunluğu); *rer*, sektörel reel döviz kurunu; *cr4*, yoğunlaşma oranını; *L*, toplam istihdamı ve ε ise hata terimini ifade etmektedir. Yukarıda yer alan birinci modele ek olarak çalışmada bir model daha oluşturulmuştur. Söz konusu ikinci model (8) nolu eşitlikte sunulmuştur:

$$\text{Model 2: } \text{markup}_{it} = \beta_0 + \beta_1 m1_{it} + \beta_2 x_{it} + \beta_3 rer_{it} + \beta_4 cr4_{it} + \beta_5 L_{it} + \varepsilon_{2it} \quad (8)$$

İkinci modelin, birinci modelden temel farkı $m1$ ile ifade edilen, ara ve yatırım malı ithalatının penetrasyon oranının modelde kullanılmasıdır. Modellerde kullanılan değişkenlerin listesi Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Değişkenlerin Tanımı

Değişken	Tanım
<i>markup</i>	Fiyat-maliyet eki
<i>x</i>	İhracat Yoğunluğu
<i>m</i>	İthalat Penetrasyon Oranı (Toplam İthalat ile hesaplanmış)
<i>m1</i>	İthalat Penetrasyon Oranı (Ara Malı İthalatı + Yatırım Malı İthalatı ile hesaplanmış)
<i>rer</i>	Sektörel Reel Döviz Kuru Endeksi
<i>cr4</i>	Yoğunlaşma Oranı
<i>L</i>	Toplam İstihdam

Her iki modelde, yer alan bağımsız değişkenlere ilişkin beklenen işaretler Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Bağımsız Değişkenlerin Beklenen İşaretleri

Bağımsız Değişkenler	Beklenen işaret	Nedeni
<i>x</i>	+ veya -	Yeni yeni dış ticaret teorileri kapsamında; (+)kendi kendini seçim hipotezi (-) ihracat yapılan piyasalardaki artan rekabet
<i>m ve m1</i>	+ veya -	Yeni yeni dış ticaret teorileri kapsamında; (+) Ara malları ithalatı nedeniyle üretimin kalitesinin artması, ara malı ithalatı nedeniyle verimliliğin artması Yeni dış ticaret teorileri kapsamında (-) Rekabet yanlısı etki

rer	+ veya -	(+) Döviz kuru geçişkenliği literatürü. (-) Döviz kuru değişiminin maliyetleri etkilemesi.
cr4	+	Endüstriyel organizasyon teorisi.
L	+	Sektör büyüklüğünün göstergesi

Modellerde kullanılan Fiyat-Maliyet Eki değişkeni (*markup*) Yentürk (1997) ve Taymaz vd. (2008) dikkate alınarak aşağıdaki gösterildiği gibi hesaplanmıştır:

$$markup = \frac{Q}{C + W} \quad (9)$$

Yukarıdaki eşitlikte, Q , reel satış miktarını; C , ücret dışı maliyetleri (ara malı maliyeti); W , ücretleri ifade etmektedir. Diğer taraftan çalışmada ihracat değişkeni olarak, toplam ihracatın, çıktıya oranı alınmıştır.

$$x = \frac{X}{Q1} \quad (10)$$

Çalışmada iki farklı ithalat değişkeni kullanılmıştır. Bunlardan birincisi toplam ithalatı (m) dikkate alırken, ikincisi ise ara ve yatırım malı ithalatını ($m1$) dikkate almaktadır. Her iki ithalat değeri için de ithalat penetrasyon oranı kullanılmıştır.

$$m = \frac{M}{Q1 - (X + M)} \quad (11)$$

Burada M toplam ya da ara ve yatırım malı ithalatı toplamının reel değerini; $Q1$, reel çıktı değerini; X ise reel ihracat değerini ifade etmektedir.

Analizde kullanılan diğer bir değişken sektörel yoğunlaşma oranıdır. Yoğunlaşma oranının hesaplanmasında, literatürde en sık kullanılan yoğunlaşma oranı olan CR_4 aşağıdaki formül ile hesaplanmıştır:

$$CR_4 = \sum_{i=1}^4 p_i \quad (12)$$

p_i sektörde yer alan firmaların piyasa paylarını göstermektedir. Diğer taraftan çalışmada istihdam edilen işçi sayısı (L), sektör büyüklüğünün bir göstergesi olarak modellere dâhil edilmiştir.

5.1.1. Sektörel Reel Döviz Kurunun Hesaplanması

Çalışmada ampirik analizinde reel döviz kuru yerine tarafımızca hesaplanan sektörel reel döviz kuru¹ kullanılmıştır. Reel döviz kuru, ülkelerin fiyat farklılıklarının dikkate alınması ve nominal kurun düzeltilmesi yoluyla elde edilmektedir. Reel döviz kuru, tanımlarını iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, satın alma gücü paritesine dayanan tanımlamalardır. Bu tanımlamaya göre, reel döviz kuru, yabancı ülke fiyat düzeylerinin yurtiçi fiyat düzeylerine oranlanması yoluyla düzeltilmiş nominal döviz kuru olarak ifade edilebilir. Diğeri ise, dış ticarete konu olan mal fiyatlarının, dış ticarete konu olmayan mal fiyatlarına oranlanması ile hesaplanmaktadır (Kıpıcı ve Kesriyeli, 1997). Çalışmanın analiz kısmında birinci yöntem benimsenmiş olup, reel döviz kuru matematiksel olarak aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

$$RER = ER \frac{P^f}{P^d} \quad (13)$$

Burada ER , nominal döviz kurunu; P^f , yabancı ülke fiyat düzeyini; P^d ise yurtiçi fiyat düzeyini göstermektedir.

Çalışmada imalat sanayiinde yer alan NACE Rev. 2.'ye göre NACE 2 basamak düzeyde yer alan 23 alt sektör ve 2004-2015 dönemi itibariyle sektörel reel döviz kuru hesaplanarak analize dâhil edilmiştir. Bu çerçevede nominal döviz kurları TCMB tarafından sunulan EVDS'den elde edilmiştir. Diğer taraftan hem yurtiçi hem de diğer ülkelerin fiyat düzeyleri verisi olarak, Dünya Bankası tarafından sunulan World Development Indicators veri tabanından alınan tüketici fiyat endeksleri (2003=100) kullanılmıştır.

Sektörel reel döviz kurunun hesaplanmasında, her bir sektör için Türkiye'nin ilgili sektörde en önemli 20 dış ticaret ortağı ülke ile olan ticaret ilişkileri dikkate alınmıştır.

¹ Bu çalışmada döviz kurunun hesaplanmasında Avrupa Birliği Kotasyonu kullanılmıştır.

Sektörel reel döviz kurunun hesaplanmasında Karamollaoğlu (2017) tarafından kullanılan yöntem izlenmiştir. 20 dış ticaret ortağının belirlenmesinde ihracat ve ithalat rakamları dikkate alınmış olup, toplam ticaret içerisindeki payı en yüksek 20 ülke ilgili sektör için analize dâhil edilmiştir. Bu çerçevede toplamda 65 ülkenin verileri kullanılmıştır². Her bir ülke için Türkiye'nin ilgili dış ticaret ortağı ile olan ikili reel döviz kuru aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$RER_t^C = ER_t^C \frac{P_t^C}{P_t^{TR}} \quad (14)$$

Burada ER_t^C , Türkiye'nin ilgili dış ticaret partnerine ait ikili nominal döviz kurunu; P_t^C , ilgili dış ticaret partnerine ait fiyat düzeyini; P_t^{TR} ise Türkiye'nin fiyat düzeyini göstermektedir. j sektörü için en büyük 20 dış ticaret ortağına göre hesaplanan ticaret ağırlıkları aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$TW_{jc} = \frac{(X + M)_{jc}}{\sum_C (X + M)_{jc}} \quad (15)$$

$(X + M)$ 2004-2015 yılları arasındaki j sektöründeki ihracat ve ithalat rakamları toplamını göstermektedir. Her sektör için 20 ülkenin dış ticaret toplamları ilgili sektörün toplam dış ticaretinin %65-75'ini ifade etmektedir. Bu anlamda önemli bir temsil potansiyeline sahiptir. Bu çerçevede dış ticaret ortakları ve dış ticaret ortaklarının payları yıldan yıla ve sektörden sektöre değişmektedir. Buradan yola çıkarak, çalışmada kullanılan, sektörel reel döviz kuru (RER_{jt}) aşağıdaki gibi elde edilmektedir:

$$RER_{jt} = \sum_C (TW_{jc} * RER_t^C) \quad (16)$$

(16) numaralı denklemdeki sektörel döviz kuru iki basamak düzeyinde 23 sektör için 2004-2015 dönemindeki tüm yıllar için hesaplanmıştır.

5.2. VERİ SETİ

² Söz konusu ülkelerin listesi EK-1'de sunulmuştur.

Çalışmada Türkiye İmalat Sanayii'nde faaliyet gösteren sektörlerle ait veriler kullanılmıştır. Bu kapsamda Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından hazırlanan Yıllık Sanayi Hizmet İstatistikleri ve Dış Ticaret İstatistikleri veri tabanı kullanılmıştır. Yıllık Sanayi Hizmet İstatistikleri, TÜİK tarafından hazırlanan "Girişimci Anketi" kapsamında derlenmektedir. Bu çerçevede 20 ve daha fazla çalışana sahip firmalarda tam sayım, 20'nin altında çalışana sahip olan firmalarda ise örnekleme yöntemi kullanıldığından çalışmada sadece 20 ve üzeri çalışana sahip firmaların verileri toplulaştırılarak sektör boyutuna getirilmiştir. Yıllar itibariyle firmaların bilgilerini kullanabilmek ve takip edebilmek için her bir firmaya ait ID numarası bulunmaktadır. Her bir firmanın faaliyeti ise NACE 4 basamak düzeye göre sınıflandırılmış olup veriler 2003-2009 dönemi için NACE Rev. 1.'e göre, 2010-2015 ise NACE Rev. 2.'ye göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada ise veriler NACE Rev. 2.'ye göre uyumlaştırılarak NACE 4 basamak düzeyde sektörler kullanılmıştır.

Söz konusu veri tabanları mikro veri kapsamında TÜİK Veri Araştırma Merkezlerinde (VAM) sunulmaktadır. Ancak verilere ulaşım için TÜİK ile kullanıcılar arasında protokol yapılmakta olup, VAM'da kullanıcılara tahsis edilen bilgisayarlarda ve TÜİK tarafından bilgisayarlara yüklenmiş olan ilgili yazılım programlarında analizler yapılmaktadır. Elde edilen analiz bulguları TÜİK uzmanları tarafından kontrol edilmekte ve daha sonra çalışmalarımızda kullanılmak üzere tarafımıza verilmektedir³.

Çalışmada ele alınan firmalara ait veriler, 189 alt sektör için toplulaştırılmıştır. Söz konusu alt sektörler rekabet gücü yüksek ve rekabet gücü düşük olan sektörler olarak iki gruba ayrılmıştır. Rekabet gücü yüksek ve rekabet gücü düşük sektörlerin ayrımını yapabilmek için ilgili sektörün ihracatının toplam imalat sanayii ihracatı içindeki payı dikkate alınmıştır. Rekabet gücü yüksek ve düşük olan sektörler öncelikle 2 basamak sektör ayrımında toplam imalat sanayii ihracatı içerisindeki payları baz alınarak payları %5'in altında ve üzerinde olan sektörler olarak sınıflanmıştır. Söz konusu sınıflandırma EK-2'de sunulmuştur. Bu kapsamda 100 alt sektör rekabet gücü yüksek olarak, 89 alt

³ Tezde sunulan tahmin sonuçları, TÜİK Ankara Genel Merkezi'nde ve TÜİK Diyarbakır Bölge Müdürlüğü'nde bulunan Veri Araştırma Merkezleri'nde yapılmıştır.

sektör ise rekabet gücü düşük sektörler olarak alınmıştır. Söz konusu sektörlerin listesi EK-3’de sunulmuştur.

Veri seti 2003 yılından başlamasına rağmen, 2003 yılında büyük ölçüde veri eksikliği olması nedeniyle çalışmanın dönemi 2004-2015 olarak alınmıştır. Tüm seriler 2003 yılı bazlı GSYH deflatörleri kullanılarak deflate edilmiştir.

Son olarak, çalışmada kullanılan değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır. Değişkenlere ait betimleyici istatistikler, 189 sektör, rekabet gücü yüksek olan 100 sektör ve rekabet gücü düşük olan 89 sektör için Tablo 8’de sunulmuştur. Analizler Stata 13 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo 8. Değişkenlere Ait Betimleyici İstatistikler

Toplam					
Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
<i>markup</i>	2268	0.751	0.041	0.388	0.881
<i>x</i>	2265	0.887	0.059	0.320	1.016
<i>m</i>	2265	-1.155	0.136	-5.065	-0.982
<i>m1</i>	2263	-1.076	0.049	-1.737	-0.989
<i>rer</i>	2268	2.019	0.038	1.839	2.112
<i>cr4</i>	2268	0.210	0.168	0.033	0.982
<i>l</i>	2268	3.691	0.569	1.672	5.260
Rekabet Gücü Yüksek Olan Sektörler					
Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
<i>markup</i>	1200	0.754	0.043	0.388	0.811
<i>x</i>	1198	0.899	0.056	0.320	1.016
<i>m</i>	1198	-1.138	0.152	-5.065	-0.982
<i>m1</i>	1198	-1.067	0.048	-1.737	-0.990
<i>rer</i>	1200	2.019	0.042	1.839	2.112
<i>cr4</i>	1200	0.162	0.115	0.033	0.522
<i>l</i>	1200	3.802	0.581	1.672	5.260
Rekabet Gücü Düşük Olan Sektörler					
Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
<i>markup</i>	1068	0.747	0.038	0.642	0.876
<i>x</i>	1067	0.872	0.059	0.592	0.974
<i>m</i>	1067	-1.174	0.112	-1.846	-1.026
<i>m1</i>	1065	-1.086	0.048	-1.395	-1.015
<i>rer</i>	1068	2.020	0.032	1.905	2.092
<i>cr4</i>	1068	0.264	0.199	0.083	0.982
<i>l</i>	1068	3.566	0.527	2.111	4.984

5.3. TAHMİN YÖNTEMİ

Türkiye İmalat Sanayii içerisinde yer alan 189 alt sektör ve 2004-2015 dönemine ait veriler kullanılarak fiyat-maliyet eki ile dış ticaret değişkenleri arasındaki ilişkiyi sınamak amacıyla çalışmada panel veri analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Panel veri analizleri model kurucununun, bireyler, firmalar, sektörler, ülkeler vb. arasındaki heterojenliği yatay kesitlerde görülemeyen devingen etkileri dikkate alarak, iktisadi süreçler hakkında bilgilenmesini sağlar (Greene, 2012: 383). Panel veri analizi, hem zaman serisi analizlerine, hem de yatay kesit analizlerine ait özellikler taşımakla birlikte, bu analizlere ait dezavantajları da ortadan kaldırabilmektedir

Panel veri için oluşturulan ve hem zaman hem de yatay kesit verilerini bir araya getiren regresyon modeli aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X'_{it} + \varepsilon_{it} \quad (17)$$

Yukarıdaki modelde, $i = 1, 2, \dots, N$ yatay kesit birimlerini ve $t = 1, 2, \dots, T$ her bir yatay kesit birimine ait gözlem sayılarını yani zaman boyutunu göstermektedir. Diğer taraftan, ε_{it} i 'inci iktisadi birimin t dönemindeki hata terimini ifade etmektedir. Hata terimi tüm yatay kesit birimleri ve zaman boyutu için ortalaması sıfır ve sabit varyansla tüm zaman dönemlerinde ve tüm birimler için özdeş ve bağımsız normal dağıldığı $[IIN(0, \sigma_\varepsilon^2)]$ varsayılmaktadır (Maddala, 2002: 274).

5.3.1. Statik Panel Veri Analizi

Statik panel veri analizi, modelde bağımlı ya da bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin olmadığı modellerdir. Genel olarak statik panel veri modelleri klasik model, sabit etkiler ve rassal etkiler modeli olarak gösterilebilir. Basit bir panel regresyon modeli aşağıdaki eşitlikteki gibi gösterilebilir (Greene, 2012: 385):

$$y_{it} = x'_{it}\beta + z'_i\alpha + \varepsilon_{it} \quad (18)$$

$$y_{it} = x'_{it}\beta + c_i + \varepsilon_{it} \quad (19)$$

Burada x_{it} 'de K tane açıklayıcı değişken vardır ve sabit terim yoktur. Heterojenlik ya da bireysel etki $z_i'\alpha$ ile gösterilmektedir. Burada z_i sabit terimi gözlenebilen ya da gözlenemeyen fakat zaman (t) boyunca sabit olan bireysel ya da gruba özgü değişkenleri içermektedir. Bu biçimi ile model klasik regresyon modelidir. z_i tüm birimler için gözlenebilir ise bağımsız değişkenlerle hata terimi arasında ilişki olmadığı varsayımı altında model doğrusal bir model olarak ele alınır ve en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilir. Ancak c_i 'nin gözlenemeyen etkilere sahip olması durumunda tahminci tutarlı tahminci olmayacaktır (Greene, 2012: 385-386).

Panel veri analizinde söz konusu problemler nedeniyle farklı regresyon modelleri geliştirilmiştir. Bu modellerde hata terimi içinde yer alan gözlenemeyen değişkenler farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Buna göre hata terimi üç bileşenden oluşmaktadır. Bunlar zamana, birimlere ve hem zamana hem de birimlere bağlı bileşenlerdir. Panel veri analizlerinde tutarlı ve etkin tahminlerin yapılması söz konusu gözlenemeyen varsayımlara bağlıdır. Bunlardan birincisi, bağımsız değişkenlerin kesin dışsal olmasıdır [$E(\varepsilon_{it}|x_{i1}, x_{i2}, \dots) = 0$]. Yani cari dönem hata terimi, geçmiş, şimdi veya gelecek bütün dönemlerde bağımsız değişkenlerle ilişkisiz olacaktır. İkincisi ve belki de en önemlisi heterojenlik olup elverişli bir varsayım ortalamasının bağımsızlığıdır [$E(c_i|x_{i1}, x_{i2}, \dots) = \infty$].

Aynı zamanda havuzlanmış en küçük kareler yöntemi olarak da bilinen klasik modelde eğer z_i sadece sabit terimi içerirse en küçük kareler yöntemi α ve β için tutarlı ve etkin bir tahminci olacaktır.

Eğer z_i gözlenemiyor ama x_{it} ile ilişkiyse, β 'nin en küçük kareler tahmin edicisi, dışlanmış değişken yüzünden sapmalı ve tutarsızdır.

$$y_{it} = x_{it}'\beta + \alpha_i + \varepsilon_{it} \quad (20)$$

Burada $\alpha_i = z_i'a$ gözlenebilen bütün etkileri kapsar ve tahmin edilebilir bir koşullu ortalamayı belirler. Sabit etkiler modelinde α_i gruba özgü bir sabit terim gibi ele alınır. Yani birime özgü etkileri içermesi nedeniyle birimlere göre değişmektedir.

Gözlenemeyen bireysel heterojenitenin bağımsız değişkenler ile ilişkili olmadığı durumda ise model;

$$y_{it} = x'_{it}\beta + E[z'_i\alpha] + \{z'_i\alpha - E[z'_i\alpha]\} + \varepsilon_{it} \quad (21)$$

$$y_{it} = x'_{it}\beta + \alpha + u_i + \varepsilon_{it} \quad (22)$$

Rassal etkiler modelinde u_i 'nin gruba özgü rassal bir eleman olduğu belirtilir (Greene, 2012: 386-387).

Sabit ve rassal etkiler modelleri arasında seçim yapmak için literatürde en sıklıkla kullanılan test Hausman Testi'dir Sabit ve rassal etkiler modelleri arasındaki en temel farklardan birisi birim etkilerin bağımsız değişkenlerle korelasyonlu olup olmaması durumudur. Hausman Testi'nde yokluk hipotezi "açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur" şeklinde sınanmaktadır. Eğer yokluk hipotezi reddedilir ise rassal etkiler modeli etkin değildir ve sabit etkiler modeli tercih edilmelidir (Baltagi, 2005: 21-22).

Hem sabit etkiler modelinde hem de rassal etkiler modelinde otokorelasyon, yatay kesit bağımlılığı ve değişen varyans sorunlarının varlığı araştırılmıştır. Her iki modelde de otokorelasyonun varlığı Baltagi-Wu (1999) LBI (Locally Best Invariant – Yerel En İyi Değişmezlik) testi aracılığı ile araştırılmıştır. Söz konusu testte yokluk hipotezi "birinci dereceden otokorelasyonun olmadığını" ifade etmektedir. Buna göre hesaplanan test istatistiği değeri 2'den küçük ise yokluk hipotezi reddedilmekte yani modelde otokorelasyonun olduğu anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan her iki modelde de yatay kesit bağımlılığının varlığı Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD Testi aracılığı ile araştırılmıştır. Bu test $T < N$ olduğu durumda geçerli olup CD Testi'nin istatistiği aşağıdaki gibidir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij} \right) \quad (23)$$

Burada \hat{p}_{ij} i, j kalıntı korelasyon katsayısıdır. Test istatistiği $d = [N(N-1)/2]$ serbestlik derecesi ile χ^2 dağılmaktadır. "Birimler arası korelasyonun olmadığı" yokluk hipotezi altında $N \rightarrow \infty$ ve T yeterli büyüklükte ise $CD \xrightarrow{d} N(0,1)$ 'dir. Dengesiz panel için ise, Pesaran (2004) aşağıdaki test istatistiğini önermiştir.

$$CD = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \sqrt{T_{ij} \hat{p}_{ij}} \right) \quad (24)$$

T_{ij} i ve j birimleri arasında zaman serisi gözlemlerinin sayısıdır.

Sabit etkiler modelinde değişen varyans sorununun tespiti Değiştirilmiş Wald Testi (Modified Wald Testi) ile yapılmıştır. Burada yokluk hipotezi “varyanslar, birimlere göre homoskedastiktir” şeklinde kurulmuştur. Değiştirilmiş Wald istatistiği:

$$W = \sum_{i=1}^N \frac{(\hat{\sigma}_i^2 - \sigma^2)^2}{v_i} \quad (25)$$

Şeklinde dir. Burada $\hat{\sigma}_i^2$, i inci yatay kesit biriminin kalıntı varyansının tahmincisi olup şu şekilde elde edilir:

$$\hat{\sigma}_i^2 = \frac{1}{T_i} \sum_{t=1}^{T_i} v_{it}^2 \quad (26)$$

Ayrıca,

$$v_i = \frac{(T_i - 1)}{T_i} \sum_{t=1}^{T_i} (v_{it}^2 - \hat{\sigma}_i^2)^2 \quad (27)$$

eşitliği vardır. Wald testi istatistiği, N serbestlik derecesi ile χ^2 dağılımına uymaktadır.

Rassal etkiler modelinde ise değişen varyansın tespiti Levene, Brown ve Forsythe testi ile araştırılmıştır. Varyansların eşitliğini sınamak için türetilen geleneksel F testleri Gauss dağılımını esas alır. Levene (1960) normal dağılım varsayımının sağlanamadığı durumlarda dirençli bir değişen varyans testi önermiştir. Brown ve Forsythe (1974) Levene'nin test istatistiğindeki ortalama yerine aykırı gözlemlere karşı da dirençli bir yapı sağlayan kırılmış ortalamaya dayalı alternatif yerel tahminciler önermişlerdir. Bu testte yokluk hipotezi “birimler arası varyans eşittir” şeklinde kurulmuştur.

Sabit etkiler modelinde, otokorelasyon, değişen varyans ve yatay kesit bağımlılığı sorunlarının olduğu durumda literatürde sıklıkla kullanılan tahminci Driscoll-Kraay

tahmincisidir. Driscoll ve Kraay (1998) yatay kesit ortalamaları serisi için Newey-West türü düzeltme yaparak dirençli standart hatalar üretmektedir. Driscoll-Kraay tahmincisi $N \rightarrow \infty$ ve dengesiz paneller geçerli iken de kullanılabilir. Driscoll-Kraay tahmincisi $N \rightarrow \infty$ ve dengesiz paneller geçerli iken de kullanılabilir.

Rassal etkiler modelinde ise söz konusu sorunların varlığı Arellano, Froot ve Rogers tahmincisi kullanılarak elde edilen dirençli standart hatalar ile giderilmiştir. Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tarafından geliştirilen bu tahminci kalıntıların bağımsız dağılımlı olması varsayımının esnekleştiği durumda da tahminler yapmaktadır.

5.3.2. Dinamik Panel Veri Analizi

Çalışmada statik panel veri analiz tekniklerine ek olarak dinamik panel veri analiz tekniklerinden de yararlanılmıştır. Statik panel veri tahmincilerinden farklı olarak dinamik panel veri tahmincilerinde bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri de bağımsız değişken olarak modele dâhil edilebilmektedir. Ayrıca analize dâhil edilen birimlere özgü sabit etkiler hesaplanmakta ve her bir birime özgü gözlenemeyen değişkenlerin etkilerinin kontrol edilmesine olanak sağlamaktadır.

Dinamik panel veri analizlerinde, ilk olarak Anderson ve Hsiao (1982), bağımsız değişkenler ve hata terimi arasında ortaya çıkabilecek ilişkinin etkisinin giderilmesi için fark alınmış değişkenler veya araç değişkenler kullanılmasını önermişlerdir. Arellano ve Bond (1991) tarafından Genelleştirilmiş Momentler Metodu geliştirilmiştir. Arellano ve Bond (1991) GMM tahmincisinde, ilk olarak birinci fark modeli araç değişken matrisi kullanılarak dönüştürülmekte ve daha sonra bu dönüştürülmüş model genelleştirilmiş en küçük kareler ile tahmin edilmektedir. Bu yönü ile Arellano ve Bond (1991) tarafından geliştirilen GMM tahmincisi Anderson ve Hsiao (1982) tarafından geliştirilen araç değişken tahmincisinden daha etkindir (Baltagi, 2005: 148).

Arellano-Bond tahmincisi, otoregresif parametreler çok fazla ya da birim etkinin varyansının artık hatanın varyansına oranı çok yüksek ise, zayıf kalmaktadır. Ayrıca dengesiz panel verilerle çalışılırken ya da zaman boyutu küçük iken, birinci fark dönüşümü yine zayıf kalmaktadır. Dengesiz panelde örneğin Y_{it} 'ye ait veri olmayınca, dönüştürülmüş veride ΔY_{it} ve ΔY_{it-1} 'e ait veriler de kayıp olacaktır. Bu şekilde, birinci

fark alınarak bazı birimlere ait veriler tümüyle kaybolabilmektedir. Bu nedenle birinci fark dönüşümü yerine önerilen bir başka dönüşüm, “ileri ortogonal sapmalar” ya da “ortogonal sapmalar” yöntemidir. Arellano ve Bover (1995), dinamik panel veri modelleri için “ortogonal sapmalar” yöntemini kullanarak, etkin araç değişken tahmincisini önermişlerdir. Bu yöntemde birinci farklar yönteminde olduğu gibi, cari dönemden bir önceki dönemin farkı alınmamakta, bunun yerine bir değişkenin tüm mümkün gelecek değerlerinin ortalamasının farkı alınmaktadır. Böylece, özellikle dengesiz panel veri setlerinde birinci farklar yönteminin doğurduğu veri kaybını minimize etmektedir (Tatoğlu, 2013: 85-86).

Roodman (2006) Arellano-Bond/Blundel-Bond sistem GMM tahmincisinden daha gelişmiş sistem GMM tahmincisi geliştirmiştir. Bu tahminci aracılığı ile “küçük T ve büyük N ” e sahip panellerde, sabit etkili ya da sabit etkisiz modellerde, artık kalıntının heteroskedastik ve korelasyonlu (fakat birimler arasında korelasyonsuz-yatay kesit bağımlılığının olmadığı) durumlarda da kullanılabilir. Arellano-Bond/Blundel-Bond tahmincilerinin ikinci aşama tahminleri asimptotik etkindir, fakat raporlanan iki aşamalı standart hatalar ciddi olarak aşağıya doğru sapmalıdır. Bu nedenle, Roodman (2006) tarafından geliştirilen yöntemde iki aşamalı varyans kovaryans matrisine Windmeijer (2005) tarafından türetilen küçük örnek düzeltmesi yapılabilmektedir. Böylece, özellikle sistem GMM’de iki aşamalı tahminciler birinci aşama tahmincilerinden daha etkilidir (Tatoğlu, 2013: 92).

Araç değişken metodu olan GMM tahmincileri hem zaman boyutunun kısa ancak kesit boyutunun uzun olduğu panellerde kullanılabilir bir yöntem olması nedeniyle hem de içsellik problemini ortadan kaldırması nedeniyle önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak GMM tahmincilerinin etkinliği için araç değişkenlerin doğru seçilmesi önem arz etmektedir. Araç değişkenlerin geçerliliğine ilişkin literatürde farklı testler kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, Arellano-Bond (1991) tarafından ortaya atılan AR(1) ve AR(2) testleridir. AR(1) testi “birinci dereceden otokorelasyon yoktur” yokluk hipotezini sınamaktadır. Burada istatistiksel olarak yokluk hipotezi reddedilmelidir. Çünkü araç değişken elde edilirken kullanılan yöntem ile modelin hata teriminde birinci dereceden otokorelasyonun varlığı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Aksi halde araç değişkenlerin doğru tespit edilmediği sonucuna ulaşılır. Aynı şekilde “ikinci dereceden

otokorelasyon yoktur” yokluk hipotezini sınavan AR(2) testinde yokluk hipotezi reddedilmemelidir. Burada da aksi durum geçerli olursa araç değişkenlerin doğru tespit edilmediği sonucuna ulaşılır.

Araç değişkenlerin geçerliliğine ilişkin bir diğer test Sargan Testi olup yokluk hipotezi “araç değişkenler geçerlidir” şeklinde oluşturulmuştur. Burada yokluk hipotezi reddedilmemelidir. Fakat tahmin edilen varyansların sabit varyans olduğu durumda sağlıklı sonuçlar vermektedir. Bununla birlikte değişen varyans sorunu varsa Sargan Testi çalışmamaktadır. Çünkü Sargan test istatistiği asimptotik ki-kare dağılımına sahiptir. Fakat robust standart hataların kullanıldığı modellerde Sargan Test istatistiğinin asimptotik dağılımı bilinmediğinden kullanılamamaktadır.

Araç değişkenlerin geçerliliğine ilişkin son test ise Hansen tarafından geliştirilen Hansen-J Testi olup yokluk hipotezi “araç değişkenler geçerlidir” i sınamaktadır. İstatistiksel olarak bu test reddedilmemelidir (Roodman, 2006: 14). Bu test sadece Roodman (2006) tarafından geliştirilen sistem GMM tahmincileri kullanıldığında ve robust standart hatalar söz konusu iken kullanılmalıdır. Roodman (2006) yukarıda ifade edilen üç testi sırasıyla AR(1) ve AR(2) testleri, Sargan Testi ve Hansen-J Testi şeklinde güvenilirlik derecesine göre sıralanmıştır.

Roodman (2006) tarafından geliştirilen Arellano-Bover/Blundel-Bond yöntemine dayanan tahminci, Arellano Bond GMM tahmincisi ve Arellano-Bond/Blundel-Bond sistem GMM tahmincisine göre daha üstündür. Bu nedenle çalışmanın ampirik kısmında Roodman (2006)’dan elde edilen bulgular yorumlanırken, diğer iki tahminci bulguları sağlamlılık sınaması (robustness check) için kullanılmıştır.

5.4. TAHMİN SONUÇLARI

Türkiye İmalat Sanayii içerisinde yer alan 189 alt sektör ve 2004-2015 dönemine ait verilerle dış ticaret değişkenlerinin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisini araştırmak için panel veri analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Çalışmada hem statik hem de dinamik tahminciler kullanılmıştır. Bununla birlikte özellikle dinamik tahminciler arasında yer alan Arellano-Bover/Bulundell-Bond sistem GMM tahmincisine Roodman (2006)

düzeltilmesi yapılmış yöntemle ait bulgular çalışmada katsayıların yorumlanmasında dikkate alınacaktır.

Bu çerçevede, çalışmanın bulguları üç alt bölümde incelenecektir. İlk olarak, Model 1 için sırasıyla Türkiye İmalat Sanayii'nde yer alan 189 sektör, rekabet gücü yüksek 100 sektör ve rekabet gücü düşük 89 sektöre ait bulgulara yer verilecektir. Benzer şekilde Model 2 bulguları her üç panel grubu için ayrı ayrı sunulacaktır. Daha sonra her iki model ve üç panel grubu için sağlamlık analizleri yapılacaktır. Bu bağlamda, hem Model 1'in hem de Model 2'nin alternatif dinamik panel (GMM) tahmincilerine ait bulgularına ayrı başlıklar altında yer verilecektir.

5.4.1. Model 1 Tahmin Sonuçları

5.4.1.1. Türkiye İmalat Sanayii

Türkiye İmalat Sanayii'nde yer alan 189 alt sektör için statik analizde hem sabit etkiler hem de rassal etkiler tahmincilerine yer verilmiştir. Gerçekleştirilen sına testleri sonucunda değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı problemleri nedeniyle sabit etkiler modelinde Driscoll-Kraay tahmincisi; rassal etkiler modelinde ise Arellano, Froot ve Rogers GLS tahmincisi kullanılmıştır. Bu çerçevede elde edilen bulgular Tablo 9'da sunulmuştur. Sabit ve rassal etkiler modellerinden hangisinin seçileceği konusunda Hausman Testi yapılmıştır. Hausman testi sonuçlarına göre "açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur" şeklindeki yokluk hipotezi reddedilmektedir. Buna göre sabit etkiler modelinden elde edilen bulgular dikkate alınmıştır. F-testi bulgularına bakıldığında modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. İthalat penetrasyon oranı katsayısı 0.121 olarak elde edilmiş olup istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre ithalat penetrasyon oranında meydana gelen %1'lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.121 arttırmaktadır. İhracat yoğunluğuna ait katsayı da -0.331 olarak elde edilmiş olup istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre ihracat yoğunluğunda meydana gelen %1'lik bir artış fiyat-maliyet ekinde %0.331'lik bir azalmaya yol açmaktadır. Diğer taraftan sektörel reel döviz kuru ve yoğunlaşma oranına ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bununla birlikte toplam istihdamın fiyat-maliyet eki üzerinde pozitif bir etkisi (0.053)

olup, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Diğer taraftan, rassal etkiler modeli bulgularına bakıldığında anlamlı olan katsayılar ve işaretleri sabit etkiler modeli sonuçları ile tutarlılık göstermektedir.

Tablo 9. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 1 Statik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	<i>Sabit Etkiler</i> (<i>Driscoll-Kraay Tahmincisi</i>)		<i>Rassal Etkiler</i> (<i>Arellano, Froot ve Rogers GLS</i> <i>Tahmincisi</i>)	
	Katsayılar	Olasılık Değeri	Katsayılar	Olasılık Değeri
<i>m</i>	0.121***	0.000	0.118***	0.000
<i>x</i>	-0.331***	0.000	-0.315***	0.000
<i>rer</i>	-0.002	0.909	-0.005	0.537
<i>cr4</i>	-0.012	0.268	0.017	0.260
<i>L</i>	0.053***	0.000	0.049***	0.000
<i>constant</i>	0.992***	0.000	0.992***	0.000
<i>R</i> ²	0.26		0.27	
<i>F – testi</i>	121.36 (0.000)		-	
<i>Wald Testi</i>	-		392.97 (0.000)	
Hausman Testi	22.44 (0.000)			

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindekiler olasılık değerini ifade etmektedir.

Model 1 statik panel veri analizlerine ek olarak, modeldeki olası içsellik problemi göz önüne alınarak dinamik panel veri analizleri ile de tahmin edilmiştir. Arellano-Bover/Bulundell-Bond sistem GMM tahmincisine Roodman (2006) düzeltmesi yapılmış tahminci bulguları Tablo 10’da sunulmuştur. Modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Bağımlı değişkenin 1 dönem gecikmesini ifade eden *markup(L1)* değişkeni istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olup, 0.771 olarak elde edilmiştir. Buna göre bulgular fiyat-maliyet ekinin bir dönem önceki gecikmesinde meydana gelen %1’lik artış, cari dönemdeki fiyat-maliyet ekini %0.771 arttırdığını göstermektedir. İthalat penetrasyon oranı katsayısı statik analizdeki gibi pozitif elde edilmiş olup (0.038), istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre, ithalat penetrasyon oranında meydana gelen %1’lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.038 arttırmaktadır. İhracat yoğunluğunun katsayısı da statik analiz ile paralellik sergilemektedir. Buna göre istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde ihracat yoğunluğunda meydana gelen %1’lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.038 azaltmaktadır. Statik analizden farklı olarak dinamik analizde, sektörel reel döviz kuru ve yoğunlaşma oranı katsayıları (sırasıyla 0.110 ve

0.012) istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak elde edilmiştir. Statik analizle benzer şekilde toplam istihdamın fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisi de pozitif olarak elde edilmiştir.

Tablo 10. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 1 Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bover/Blundell-Bond (Roodman) ⁽¹⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.771***	0.000
<i>m</i>	0.038***	0.000
<i>x</i>	-0.038***	0.000
<i>rer</i>	0.110***	0.000
<i>cr4</i>	0.012***	0.000
<i>L</i>	0.007***	0.000
Zaman Boyutu	12	
Kesit Boyutu	189	
Gözlem Sayısı	2078	
<i>Wald Testi</i>	6.51e+06 (0.000)	
<i>AR(1)</i>	-2.63 (0.009)	
<i>AR(2)</i>	0.10 (0.924)	
<i>Hansen – J Testi</i>	4.47 (0.924)	
<i>Hansen Testi (dif)</i>	2.14 (0.830)	
Araç Değişken Sayısı	70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bover/Blundell-Bond İki Aşamalı Roodman Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Roodman testinde araç değişkenlerin geçerliliği Hansen testi aracılığı ile sınanmıştır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

GMM tahmincilerinde araç değişkenlerin geçerliliği önem arz etmektedir. *AR(1)* testine bakıldığında, “birinci dereceden otokorelasyon yoktur” yokluk hipotezi istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. *AR(2)* testinde ise, “ikinci dereceden otokorelasyon yoktur” yokluk hipotezi istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde reddedilememektedir. Bu bulgular araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir. Tahminlerde değişen varyansın varlığı nedeniyle “robust” yani “dirençli” standart hatalar kullanılmıştır. Bu durumda araç değişkenlerin geçerliliği için Sargan Testi kullanılmadığı için Hansen-J testi sonuçlarına bakılmıştır. Hansen-J testinden elde edilen bulgular da araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir.

Hem sabit etkiler modeli hem de dinamik panel veri tahmincisi ile tahmin edilen Model 1’e ait bulgular ithalat penetrasyon oranı (*m*) ile fiyat-maliyet eki (*markup*) arasında

pozitif ilişki, ihracat yoğunluğu (x) ile fiyat-maliyet eki arasında ise negatif ilişki olduğu görülmektedir. İthalat penetrasyon katsayısının pozitif olması teorik beklentilerle uyumlu bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki toplam ithalat içerisindeki ara malı ithalatı payının yüksek olmasına bağlı olarak ithalat artışının daha yüksek kaliteli ürünlerin üretilmesini veya verimliliğin artmasını sağlayarak fiyat-maliyet eki üzerinde pozitif bir etki yarattığı söylenebilir. Bu sonuç literatürde yer alan Hornok ve Muraközy (2015) ile Li ve Miao (2018)'in bulgularını destekler niteliktedir. İhracat yoğunluğu değişkeninin katsayısı negatif olarak tahmin edilmiştir. İhracat sonrası, piyasaların genişlemesi ile piyasada rekabetin artması sektörün piyasada fiyat belirleme üstünlüğünü kaybetmesine neden olmakta ve ihracatçı sektörlerin daha verimli olmalarından kaynaklanan yüksek fiyat-maliyet ekini baskılaması ile fiyat-maliyet ekinin azalmasına yol açabilmektedir. Özellikle yeni yeni dış teorileri, ihracatçı firmaların yüksek verimliliğe sahip olması nedeniyle daha yüksek ihracat ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki olmasına rağmen ihracat yapılan piyasalardaki artan rekabetin bu etkiyi bastırabileceğini öngörmektedir. Tahmin sonuçlarımız bu öngörü ile paralellik arz etmektedir.

Bu sonuç, yeni dış ticaret teorisi ve yeni yeni dış ticaret teorisi çerçevesinde, ihracatın olduğu piyasalardaki rekabetin daha fazla olması nedeniyle fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisinin negatif olacağını ifade eden ampirik çalışmalarla da uyumludur (Fedderke vd., 2007; Lee ve Choi, 2015). Sektörel reel döviz kuru (rer) ile fiyat-maliyet eki ($markup$) arasında dinamik panel veri tahmin sonuçlarına göre pozitif ilişki söz konusudur. Döviz kuru geçişkenliği teorisine göre özellikle küçük ülke varsayımı altında döviz kuru değişimlerinin ithalatın yurt içi fiyatına tam olarak yansımaları beklenmektedir. Döviz kuru geçişkenliğinin tam olduğu bu durumda ülke parasındaki değer kaybı kadar ithalatın yurt içi fiyatında artış olmaktadır. Bu nedenle ulusal paranın değer kaybetmesi aynı oranda firmalar için maliyet artışına yol açacaktır. Diğer yandan döviz kuru geçişkenliği teorisi, döviz kurlarındaki değişimin ihracatın döviz cinsinden fiyatına tam olarak yansımalarının nedeni olarak döviz kurlarındaki değişimin fiyat-maliyet ekinde ve ihracatın yurt içi fiyatında değişime neden olmasını göstermektedir. Dolayısıyla tahmin sonucumuza göre reel döviz kurunun artması yani ulusal paranın değer kazanması sonucu fiyat-maliyet ekinin artması ithal girdi fiyatlarında meydana gelen artış nedeniyle maliyetlerde meydana gelen artışı firmaların fiyatlarına yansıttığına işaret etmektedir. Reel döviz kuru

artışı ile fiyat-maliyet eki arasındaki bu pozitif ilişki aynı zamanda ihracatçı sektörlerde döviz kuru geçişkenliğinin tam olmaması olgusu ile de desteklenmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, yoğunlaşma oranında ($cr4$) meydana gelen artışların fiyat-maliyet ekini ($markup$) arttırdığını göstermektedir. Bu durum endüstriyel organizasyon teorisinde yer alan ve yoğunlaşma oranı ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki olduğunu ifade eden Schwartzman (1959), Collins ve Preston (1969) ve Weiss (1974)'ün çalışmaları ile uyumludur.

Son olarak, toplam istihdam (l) ile fiyat-maliyet eki ($markup$) arasında beklendiği üzere pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Sektör büyüklüğünün bir göstergesi olarak modele dâhil edilen toplam istihdamda meydana gelen bir artışın fiyat-maliyet ekini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

5.4.1.2. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler

Türkiye İmalat Sanayii'nde yer alan rekabet gücü yüksek 100 sektör için statik analiz bulguları Tablo 11'da verilmiştir. Buna göre, Hausman Testi'ne bakıldığında "açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur" şeklindeki yokluk hipotezi reddedilmektedir. Buna göre sabit etkiler modelinden elde edilen bulgular dikkate alınmaktadır. Modelin anlamlılığını veren F testi istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. İthalat penetrasyon oranı 189 sektörün yer aldığı genel modeldeki gibi pozitif ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı tahmin edilmiştir. Buna göre ithalat penetrasyon oranında meydana gelen %1'lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.153 arttırmaktadır. İhracat yoğunluğu da yine genel modeldeki gibi negatif ve istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı tahmin edilmiştir. Buna göre ihracat yoğunluğundaki meydana gelen %1'lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.53 azaltmaktadır. Sektörel reel döviz kuru değişkeni istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bununla birlikte yoğunlaşma oranı negatif (-0.131) elde edilmiş olup, istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlıdır. Toplam istihdamın fiyat-maliyet üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Rassal etkiler modeline baktığımızda, dış ticaret değişkenlerinin işaret ve anlamlılığının sabit etkiler modeli ile tutarlılık gösterdiği söylenebilir.

Tablo 11. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 1 Statik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	<i>Sabit Etkiler</i> (<i>Driscoll-Kraay Tahmincisi</i>)		<i>Rassal Etkiler</i> (<i>Arellano, Froot ve Rogers GLS Tahmincisi</i>)	
	Katsayılar	Olasılık Değeri	Katsayılar	Olasılık Değeri
<i>m</i>	0.153***	0.000	0.140***	0.000
<i>x</i>	-0.530***	0.001	-0.445***	0.002
<i>rer</i>	-0.007	0.637	-0.009	0.444
<i>cr4</i>	-0.131**	0.013	-0.033	0.105
<i>L</i>	0.063***	0.000	0.055***	0.000
<i>constant</i>	1.199***	0.000	1.127***	0.000
R^2	0.32		0.26	
<i>F – testi</i>	1533.52 (0.000)		-	
<i>Wald Testi</i>	-		1742.75 (0.000)	
Hausman Testi	48.40 (0.000)			

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindekiler olasılık değerini ifade etmektedir.

Model 1, rekabet gücü yüksek sektörlerde hem statik hem dinamik panel veri analizleri ile tahmin edilmiştir. Arellano-Bover/Bulundell-Bond sistem GMM tahmincisine Roodman (2006) düzeltmesi yapılmış tahminci bulguları Tablo 12’de sunulmuştur. Modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Fiyat-maliyet ekinin bir dönem gecikmesini ifade eden *markup(L1)* değişkeni istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olup, 0.753 olarak tahmin edilmiştir. Fiyat-maliyet ekinin bir dönem önceki gecikmesinde meydana gelen %1’lik artış, cari dönemdeki fiyat-maliyet ekini %0.753 arttırdığını göstermektedir. İthalat penetrasyon oranı katsayısı ise 0.047 olarak elde edilmiş olup, istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre, ithalat penetrasyon oranında meydana gelen %1’lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.047 arttırmaktadır. İhracat yoğunluğu katsayısı da statik analiz ile benzer sonuçlar vermiştir. Buna göre istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde, ihracat yoğunluğunda meydana gelen %1’lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.028 azaltmaktadır. Tahmin edilen bu katsayılar 189 sektörün olduğu genel model ile de tutarlılık göstermektedir. Diğer taraftan sektörel reel döviz kuru ve toplam istihdam katsayıları (sırasıyla 0.125 ve 0.007) istatistiksel olarak anlamlı ve teori ile uyumlu olarak pozitif elde edilmiştir. Reel döviz kurunda meydana gelen değişimlere verimliliği yüksek olan ve düşük olan firmaların vereceği tepkiler farklılaşmaktadır. Yüksek verimli firmalar, reel döviz kurlarındaki yükselme karşısında

ihracatlarını arttırmak yerine fiyat-maliyet ekini arttırmayı tercih ederken, düşük verimli firmalar tam tersi bir yol izlemektedirler. Yani yüksek verimli firmalar, döviz kuru hareketlerini fiyat-maliyet ekini arttırarak baskılayabilirken, düşük verimli firmalar bunu yapamamaktadır. Bunun temel nedeni ise yüksek verimli firmaların talep esnekliğinin düşük, düşük verimli firmaların talep esnekliğinin yüksek olmasıdır (Berman vd. 2009: 1-2). Türkiye’de de rekabet gücü yüksek sektörlerdeki firmaların daha verimli olduğu varsayımı altında reel döviz kuru artışının fiyat-maliyet eki üzerindeki pozitif etkisi açıklanabilir. Bu sonuç, Martin ve Rodriguez (2004), Berman vd. (2009) ve Caselli vd. (2017)’nin sonuçları ile tutarlılık sergilemektedir.

Bununla birlikte yoğunlaşma oranı katsayısı, rekabet gücü yüksek sektörlerde istatistiksel olarak anlamsızdır.

Tablo 12. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 1 Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bover/Blundell-Bond (Roodman) ⁽¹⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.753***	0.000
<i>m</i>	0.047***	0.000
<i>x</i>	-0.028***	0.000
<i>rer</i>	0.125***	0.000
<i>cr4</i>	0.001	0.495
<i>L</i>	0.007***	0.000
Zaman Boyutu	12	
Kesit Boyutu	100	
Gözlem Sayısı	1099	
<i>Wald Testi</i>	2.05e+07	
<i>AR(1)</i>	-2.17 (0.000)	
<i>AR(2)</i>	-0.04 (0.966)	
<i>Hansen – J Testi</i>	1.12 (0.999)	
<i>Hansen Testi (dif)</i>	0.94 (0.967)	
Araç Değişken Sayısı	70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bover/Blundell-Bond İki Aşamalı Roodman Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Roodman testinde araç değişkenlerin geçerliliği Hansen testi aracılığı ile sınanmıştır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

AR(1) ve *AR(2)* test sonuçlarına bakıldığında araç değişkenlerin geçerli olduğu ifade edilebilir. Benzer şekilde Hansen-J testinden elde edilen bulgular da araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir.

Dinamik panel veri tahmincisinden elde edilen bulgular incelendiğinde, sonuçların imalat sanayii sektörünün tamamı için yapmış olduğumuz tahminlerin sonuçları ile tutarlılık sergilediği görülmektedir. Buna göre rekabet gücü yüksek sektörlerde de ithalat penetrasyon oranı (m) ile fiyat-maliyet eki ($markup$) arasında pozitif ilişki, ihracat yoğunluğu (x) ile fiyat-maliyet eki arasında ise negatif ilişki olduğu görülmektedir. Aynı şekilde, teori ile uyumlu olarak sektörel reel döviz kuru, yoğunlaşma oranı ve toplam istihdam değişkenlerinin de fiyat-maliyet eki üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir.

5.4.1.3. Rekabet Gücü Düşük Sektörler

Türkiye İmalat Sanayii'nde yer alan rekabet gücü düşük 89 sektör için statik analiz bulguları Tablo 13'de verilmiştir. Öncelikle Hausman Testi'ne bakıldığında "açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur" şeklindeki yokluk hipotezi reddedilememektedir. Buna göre rassal etkiler modelinden elde edilen bulgular dikkate alınmaktadır. Modelin anlamlılığını veren Wald testi istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Rekabet gücü düşük sektörlerde ihracat yoğunluğu, ithalat penetrasyon oranı ve sektörel reel döviz kuru değişkenlerine ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu bağlamda dış ticaret değişkenleri ile fiyat-maliyet eki arasında bir ilişki söz konusu değildir. Diğer taraftan yoğunlaşma oranı ve toplam istihdam değişkenine ait katsayılar sırasıyla %10 ve %1 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı olup her ikisi de teori ile uyumlu şekilde pozitif elde edilmiştir. Sabit etkiler modelinden elde edilen bulgulara da bakıldığında rassal etkiler modelinden elde edilen bulgularla tutarlılık sergilemektedir.

Tablo 13. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 1 Statik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	<i>Sabit Etkiler</i> (<i>Driscoll-Kraay Tahmircisi</i>)		<i>Rassal Etkiler</i> (<i>Arellano, Froot ve Rogers GLS Tahmircisi</i>)	
	Katsayılar	Olasılık Değeri	Katsayılar	Olasılık Değeri
m	-0.011	0.702	-0.005	0.907
x	-0.028	0.666	-0.037	0.647
rer	-0.001	0.977	-0.004	0.728
$cr4$	0.027**	0.021	0.039*	0.060

<i>L</i>	0.045***	0.000	0.044***	0.000
<i>constant</i>	0.592***	0.000	0.615***	0.000
<i>R</i> ²	0.21		0.29	
<i>F – testi</i>	151.80 (0.000)		-	
<i>Wald Testi</i>	-		38.20 (0.000)	
Hausman Testi	7.02 (0.219)			

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindekiler olasılık değerini ifade etmektedir.

Rekabet gücü düşük sektörlerde Model 1 Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisine Roodman (2006) düzeltmesi yapılmış tahminci ile tahmin edilmiş ve bulgular Tablo 14’de sunulmuştur. Modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Fiyat-maliyet ekinin bir dönem gecikmesini ifade eden *markup(L1)* değişkeni istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olup, 0.791 olarak tahmin edilmiştir. Fiyat-maliyet ekinin bir dönem önceki gecikmesinde meydana gelen %1’lik artış, cari dönemdeki fiyat-maliyet ekini %0.791 arttırdığını göstermektedir. İthalat penetrasyon oranı katsayısı ise negatif (-0.029) olarak elde edilmiş olup istatistiksel olarak %5 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre, ithalat penetrasyon oranında meydana gelen %1’lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.029 azaltmaktadır. Bununla birlikte ihracat yoğunluğuna ait katsayı istatistiksel olarak anlamlı tahmin edilememiştir. Tahmin edilen bu katsayılar 189 sektörün olduğu genel model ve 100 sektörün yer aldığı rekabet gücü yüksek sektörlerden elde edilen bulgularla tutarlılık göstermemektedir. Diğer taraftan sektörel reel döviz kuru, yoğunlaşma oranı ve toplam istihdam katsayıları (sırasıyla 0.031, 0.014 ve 0.007) istatistiksel olarak anlamlı ve teori ile uyumlu olarak pozitif elde edilmiştir.

Tablo 14. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 1 Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bover/Blundell-Bond (Roodman) ⁽¹⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.791***	0.000
<i>m</i>	-0.029**	0.047
<i>x</i>	0.038	0.113
<i>rer</i>	0.031***	0.003
<i>cr4</i>	0.014**	0.010
<i>L</i>	0.007***	0.006
Zaman Boyutu	12	

Kesit Boyutu	89
Gözlem Sayısı	979
<i>Wald Testi</i>	1.05e+06 (0.000)
<i>AR(1)</i>	-4.28 (0.000)
<i>AR(2)</i>	1.07 (0.285)
<i>Hansen – J Testi</i>	1.47 (0.999)
<i>Hansen Testi (dif)</i>	0.77 (0.979)
<u>Araç Değişken Sayısı</u>	<u>70</u>

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bover/Blundell-Bond İki Aşamalı Roodman Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Roodman testinde araç değişkenlerin geçerliliği Hansen testi aracılığı ile sınanmıştır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

Son olarak, *AR(1)* ve *AR(2)* test sonuçlarına bakıldığında araç değişkenlerin geçerli olduğu ifade edilebilir. Benzer şekilde Hansen-J testinden elde edilen bulgular da araç değişkenlerin geçerli olduğunu göstermektedir.

Rekabet gücü düşük sektörlerde ithalat penetrasyon oranı (m) ile fiyat-maliyet eki ($markup$) arasında negatif ilişki söz konusudur. Bu sonuç ticaret serbestisinin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisinin rekabet gücü yüksek ve düşük sektörler için farklı mekanizmalarla çalışabileceğine işaret etmektedir. Rekabet gücü düşük sektörlerde ithalat artışı rekabetin artışına yol açarak fiyat-maliyet ekini düşürebilmektedir. Buna karşılık rekabet gücü yüksek sektörlerde ithalat artışı girdi kalitesini ve çeşitliliğini arttırarak malların kalitesini arttırmakta ve bu yolla fiyat-maliyet ekinin artışına neden olabilmektedir. Diğer taraftan ihracat yoğunluğu ile fiyat-maliyet eki arasında rekabet gücü düşük sektörlerde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Sektörel reel döviz kuru, yoğunlaşma oranı ve toplam istihdam değişkenlerinin ise fiyat-maliyet eki üzerinde pozitif bir etkisi söz konusudur. Sektörel reel döviz kuru değişkeninin katsayısı söz konusu olduğunda bu katsayının rekabetçi olmayan sektörler için rekabetçi olan sektörlerle karşılaştırıldığında daha düşük olduğu görülmektedir. Bu ise rekabetçi olmayan sektörlerin döviz kuru değişimlerini rekabetçi sektörler kadar yansıtamadığına işaret etmektedir.

5.4.2. Model 2 Tahmin Sonuçları

5.4.2.1. Türkiye İmalat Sanayii

Çalışmada kullanılan Model 1’de yer alan toplam ithalatın penetrasyon oranı yerine Model 2’de ara ve yatırım malı ithalatını içeren penetrasyon oranı kullanılarak, Model 1’in sağlamlık analizi yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye İmalat Sanayii’nde yer alan 189 sektör için Model 2’ye ait statik tahmin sonuçları Tablo 15’de sunulmuştur. Hausman testi sonuçlarına bakıldığında “açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur” şeklindeki yokluk hipotezi reddedilmektedir. Buna göre sabit etkiler modelinden elde edilen bulgular dikkate alınmıştır. F-testi bulgularına bakıldığında modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ara ve yatırım malı ithalatını içeren penetrasyon oranı katsayısı pozitif, ihracat yoğunluğu ise negatif olarak elde edilmiştir. Diğer taraftan sektörel reel döviz kuru ve yoğunlaşma oranına ait katsayılar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bununla birlikte toplam istihdamın fiyat-maliyet eki üzerinde pozitif bir etkisi söz konusudur. Tüm bu bulgular Tablo 9’de sunulan Model 1’e ait bulgularla önemli derecede tutarlılık sergilemektedir. Benzer bir durum rassal etkiler modelinden elde edilen bulgular için de geçerlidir.

Tablo 15. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 2 Statik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	<i>Sabit Etkiler</i> (<i>Driscoll-Kraay Tahmincisi</i>)		<i>Rassal Etkiler</i> (<i>Arellano, Froot ve Rogers GLS Tahmincisi</i>)	
	Katsayılar	Olasılık Değeri	Katsayılar	Olasılık Değeri
<i>m1</i>	0.658***	0.009	0.661*	0.059
<i>x</i>	-0.544***	0.001	-0.549**	0.038
<i>rer</i>	0.006	0.624	0.001	0.908
<i>cr4</i>	-0.011	0.428	0.017	0.257
<i>L</i>	0.053***	0.000	0.048***	0.000
<i>constant</i>	1.736***	0.000	1.765***	0.003
<i>R</i> ²	0.20		0.27	
<i>F – testi</i>	136.86 (0.000)		-	
<i>Wald Testi</i>	-		99.72 (0.000)	
Hausman Testi	26.86 (0.000)			

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindekiler olasılık değerini ifade etmektedir.

Model 2’de statik panel veri analizlerine ek olarak, dinamik panel veri analizleri ile de tahmin edilmiştir. Arellano-Bover/Bulundell-Bond sistem GMM tahmincisine Roodman (2006) düzeltmesi yapılmış tahminci bulguları Tablo 16’da sunulmuştur. Modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin istatistiksel olarak %1 düzeyinde

anlamli olduğunu gstermektedir. Bağımlı değişkenin 1 dđnem gecikmesini ifade eden *markup(L1)* değişkeni istatistiksel olarak %1 anlamlılık dđzeyinde anlamlı olup, 0.716 olarak elde edilmiştir. Buna gđre bulgular fiyat-maliyet ekinin bir dđnem ۆnceki gecikmesinde meydana gelen %1'lik artış, cari dđnemdeki fiyat-maliyet ekini %0.716 arttırdığını gstermektedir. Bu durum Tablo 10'da sunulan Model 1 bulguları ile tutarlılık sergilemektedir. Ara ve yatırım malı iğereren ithalat penetrasyon oranı katsayısı Model 1'den farklı olarak negatif elde edilmiş olup (-0.036), istatistiksel olarak %1 dđzeyinde anlamlıdır. Buna gđre, ara ve yatırım malı iğereren ithalat penetrasyon oranında meydana gelen %1'lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.036 azaltmaktadır. İhracat oranı katsayısı da Model 1'den farklı olarak pozitif elde edilmiştir. Buna gđre istatistiksel olarak %1 anlamlılık dđzeyinde ihracat yoğunluğunda meydana gelen %1'lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.053 arttırmaktadır. Diğer değişkenler ise Model 1'den elde edilen bulgularla tutarlılık gstermekte olup hepsi pozitif olarak tahmin edilmiştir.

Tablo 16. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 2 Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bover/Blundell-Bond (Roodman) ⁽¹⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.716***	0.000
<i>m1</i>	-0.036***	0.000
<i>x</i>	0.053***	0.000
<i>rer</i>	0.047***	0.000
<i>cr4</i>	0.013***	0.000
<i>L</i>	0.008***	0.000
Zaman Boyutu	12	
Kesit Boyutu	189	
Gözlem Sayısı	2076	
<i>Wald Testi</i>	4.24e+06 (0.000)	
<i>AR(1)</i>	2.48 (0.013)	
<i>AR(2)</i>	-0.08 (0.939)	
<i>Hansen – J Testi</i>	4.09 (0.943)	
<i>Hansen Testi (dif)</i>	0.93 (0.968)	
Araç Değişken Sayısı	70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık dđzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bover/Blundell-Bond İki Aşamalı Roodman Sistem Genelleştirmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Roodman testinde araç değişkenlerin geçerliliği Hansen testi aracılığı ile sınanmıştır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

5.4.2.2. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler

Çalışmada kullanılan Model 1’de yer alan toplam ithalatın penetrasyon oranı yerine Model 2’de ara ve yatırım mali ithalatını içeren penetrasyon oranı kullanılarak, Model 1’in sağlamlık analizi yapılmıştır. Bu çerçevede rekabet gücü yüksek 100 sektör için Model 2’ye ait statik tahmin sonuçları Tablo 17’de sunulmuştur. Hausman testi sonuçlarına bakıldığında “açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur” şeklindeki yokluk hipotezi reddedilmektedir. Buna göre sabit etkiler modelinden elde edilen bulgular dikkate alınmıştır. F-testi bulgularına bakıldığında modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Model 2’de elde edilen değişkenlere ait katsayı tahminlerine ait işaretler, Model 1’den elde edilen katsayı tahminleri ile tamamen tutarlılık göstermektedir.

Tablo 17. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 2 Statik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	<i>Sabit Etkiler</i> (<i>Driscoll-Kraay Tahmincisi</i>)		<i>Rassal Etkiler</i> (<i>Arellano, Froot ve Rogers GLS Tahmincisi</i>)	
	Katsayılar	Olasılık Değeri	Katsayılar	Olasılık Değeri
<i>m1</i>	1.449***	0.000	1.355***	0.000
<i>x</i>	-1.274***	0.000	-1.173***	0.000
<i>rer</i>	-0.004	0.738	-0.008	0.500
<i>cr4</i>	-1.142**	0.016	-0.041**	0.041
<i>L</i>	0.060***	0.000	0.054***	0.000
<i>constant</i>	3.249***	0.000	3.074***	0.000
<i>R</i> ²	0.29		0.26	
<i>F – testi</i>	61.40 (0.000)		-	
<i>Wald Testi</i>	-		92.35 (0.000)	
Hausman Testi	66.77 (0.000)			

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindekiler olasılık değerini ifade etmektedir.

Rekabet gücü yüksek 100 sektör için Model 2’de statik panel veri analizlerine ek olarak, dinamik panel veri analizleri ile de tahmin edilmiştir. Arellano-Bover/Bulundell-Bond sistem GMM tahmincisine Roodman (2006) düzeltilmesi yapılmış tahminci bulguları Tablo 18’de sunulmuştur. Modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Bağımlı değişkenin 1 dönem gecikmesini ifade eden *markup(L1)* değişkeni istatistiksel olarak %1

anlamlılık düzeyinde anlamlı olup, 0.690 olarak elde edilmiştir. Buna göre bulgular fiyat-maliyet ekinin bir dönem önceki gecikmesinde meydana gelen %1’lik artış, cari dönemdeki fiyat-maliyet ekini %0.690 arttırdığını göstermektedir. Bu durum Tablo 11’de sunulan Model 1 bulguları ile tutarlılık sergilemektedir. Ara ve yatırım malı içeren ithalat penetrasyon oranı katsayısı Model 1’den farklı olarak negatif elde edilmiş olup (-0.026), istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlıdır. Buna göre, ara ve yatırım malı içeren ithalat penetrasyon oranında meydana gelen %1’lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.026 azalmaktadır. İhracat oranı katsayısı da Model 1’den farklı olarak pozitif elde edilmiştir. Buna göre istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde ihracat yoğunluğunda meydana gelen %1’lik bir artış, fiyat-maliyet ekini %0.082 arttırmaktadır. Diğer değişkenlere baktığımızda ise sektörel reel döviz kuru ve tam istihdam değişkenleri Model 1’den elde edilen bulgularla tutarlılık göstermekte olup hepsi pozitif olarak tahmin edilmiştir. Yoğunlaşma oranı değişkeni de Model 1 ile benzer şekilde istatistiksel olarak anlamsız elde edilmiştir.

Tablo 18. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 2 Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bover/Blundell-Bond (Roodman) ⁽¹⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.690***	0.000
<i>m1</i>	-0.026***	0.000
<i>x</i>	0.082***	0.000
<i>rer</i>	0.052***	0.000
<i>cr4</i>	-0.002	0.231
<i>L</i>	0.008***	0.000
Zaman Boyutu	12	
Kesit Boyutu	100	
Gözlem Sayısı	1099	
<i>Wald Testi</i>	1.27e+07	
<i>AR(1)</i>	-2.07 (0.038)	
<i>AR(2)</i>	-0.20 (0.839)	
<i>Hansen – J Testi</i>	0.47 (0.999)	
<i>Hansen Testi (dif)</i>	0.48 (0.993)	
Araç Değişken Sayısı	70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bover/Blundell-Bond İki Aşamalı Roodman Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Roodman testinde araç değişkenlerin geçerliliği Hansen testi aracılığı ile sınanmıştır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir

5.4.2.3. Rekabet Gücü Düşük Sektörler

Rekabet gücü düşük 89 sektör için Model 2'ye ait statik tahmin sonuçları Tablo 19'da sunulmuştur. Hausman testi sonuçlarına bakıldığında “açıklayıcı değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur” şeklindeki yokluk hipotezi reddedilememektedir. Buna göre rassal etkiler modelinden elde edilen bulgular dikkate alınmıştır. F-testi bulgularına bakıldığında modelin genel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Model 2'de elde edilen değişkenlere ait katsayı tahminlerine ait işaretler, Model 1'den elde edilen katsayı tahminleri ile tamamen tutarlılık göstermektedir.

Tablo 19. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 2 Statik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	<i>Sabit Etkiler</i> (<i>Driscoll-Kraay Tahmincisi</i>)		<i>Rassal Etkiler</i> (<i>Arellano, Froot ve Rogers GLS Tahmincisi</i>)	
	Katsayılar	Olasılık Değeri	Katsayılar	Olasılık Değeri
<i>m</i>	-0.217*	0.081	-0.189	0.133
<i>x</i>	0.120	0.311	0.101	0.325
<i>er</i>	-0.002	0.910	-0.005	0.634
<i>cr4</i>	0.029**	0.022	0.040**	0.049
<i>L</i>	0.047***	0.000	0.045***	0.000
<i>constant</i>	0.236	0.327	0.293	0.172
<i>R</i> ²	0.22		0.28	
<i>F – testi</i>	182.56 (0.000)		-	
<i>Wald Testi</i>	-		50.79 (0.000)	
Hausman Testi	10.78 (0.056)			

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Parantez içindekiler olasılık değerini ifade etmektedir.

Rekabet gücü düşük 89 sektör için Model 2'de statik panel veri analizlerine ek olarak, dinamik panel veri analizleri ile de tahmin edilmiştir. Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisine Roodman (2006) düzeltmesi yapılmış tahminci bulguları Tablo 20'de sunulmuştur. Modelin anlamlılığını gösteren Wald testi, kurulan modelin istatistiksel olarak %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Model 2 tahmininden elde edilen bulgular Tablo 14'de yer alan Model 1'den elde edilen bulgularla karşılaştırıldığında tüm değişkenlere ait katsayıların işaretlerinin aynı olduğu görülmektedir.

Tablo 20. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 2 Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bover/Blundell-Bond (Roodman) ⁽¹⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.783***	0.000
<i>m1</i>	-0.051**	0.032
<i>x</i>	0.024	0.169
<i>er</i>	0.027***	0.007
<i>cr4</i>	0.016***	0.007
<i>L</i>	0.008***	0.003
Zaman Boyutu	12	
Kesit Boyutu	89	
Gözlem Sayısı	977	
<i>Wald Testi</i>	1.00e+06 (0.000)	
<i>AR(1)</i>	-4.29 (0.000)	
<i>AR(2)</i>	1.49 (0.137)	
<i>Hansen – J Testi</i>	1.20 (0.999)	
<i>Hansen Testi (dif)</i>	0.32 (0.997)	
Araç Değişken Sayısı	70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bover/Blundell-Bond İki Aşamalı Roodman Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Roodman testinde araç değişkenlerin geçerliliği Hansen testi aracılığı ile sınanmıştır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

Her üç panel grubu için Model 2 dinamik tahminci (Roodman) sonuçları birlikte değerlendirildiğinde; ithalat penetrasyon oranındaki artışın, fiyat-maliyet ekini azalttığı görülmüştür. Bu bulgu, yeni dış ticaret teorilerinde rekabet yanlı etki nedeniyle ithalattaki artışın fiyat-maliyet ekinde azalmaya yol açabileceği öngörüsünü destekler niteliktedir. Toplam imalat sanayii ve rekabet gücü yüksek sektörler için ihracat yoğunluğu ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Bu sonuç ihracattaki artışın verimlilikte artışa neden olarak, fiyat-maliyet ekinde artış sağlayacağını öne süren yeni yeni dış ticaret teorilerinin öngörüsü ile paralellik arz etmektedir. Rekabet gücü düşük sektörlerde ise ihracat yoğunluğu ile fiyat-maliyet eki arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Sektörel reel döviz kuru, yoğunlaşma oranı ve toplam istihdam değişkenlerinin katsayıları, model 1 sonuçları ile paralel şekilde ve teori ile uyumlu biçimde pozitif olarak elde edilmiştir.

5.4.3. Sağlamlık (Robustness) Analizleri

Bu bölümde her bir sektör grubu ve oluşturulan her iki model için sağlamlık analizi yapılmaktadır. Bu çerçevede, Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisine, Roodman (2006) düzeltmesi yapılmış tahminciden elde edilen bulguların sağlamlığı araştırılacaktır. Bu amaçla iki farklı GMM tahmincisi ile yeniden Model 1 ve Model 2 tahmin edilmiştir. Söz konusu bu tahminciler Arellano-Bond GMM tahmincisi ve Arellano-Bover/Blundell-Bond Sistem GMM tahmincileridir.

5.4.3.1. Türkiye İmalat Sanayii İçin Sağlamlık Bulguları

5.4.3.1.1. Model 1'in Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini

Tablo 21'de hem Arellano-Bond GMM tahmincisine hem de Arellano-Bover/Blundell-Bond Sistem GMM tahmincisine ait bulgulara yer verilmiştir. Türkiye İmalat Sanayii İçin Tablo 10'da sunulan Sistem GMM tahmincisi bulguları Arellano-Bond GMM tahmincisi ile karşılaştırıldığında, fiyat-maliyet ekinin bir dönem gecikmesi, ithalat penetrasyon oranı, ihracat yoğunluğu, sektörel reel döviz kuru ve toplam istihdam değişkenlerine ait katsayılar tutarlılık sergilemektedir. Arellano-Bond tahmincisinde elde edilen bulgularda sadece yoğunlaşma oranı farklılaşmakta olup, söz konusu değişken Arellano-Bond GMM tahmincisinde negatif değer almaktadır. Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisinden elde edilen bulgulara bakıldığında ise, fiyat-maliyet ekinin bir dönem gecikmesi, sektörel reel döviz kuru, yoğunlaşma oranı ve toplam istihdam değişkenleri Tablo 10'da sunulan sistem GMM tahmincisi ile tutarlılık sergilemektedir. Ancak ithalat penetrasyon oranı ve ihracat yoğunluğu değişkenleri bu tahmincide istatistiksel olarak anlamlı tahmin edilememiştir.

Tablo 21. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 1 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bond ⁽¹⁾		Arellano-Bover/Blundell-Bond ⁽²⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.363**	0.016	0.458**	0.014
<i>m</i>	0.138***	0.000	0.039	0.168
<i>x</i>	-0.388***	0.000	0.084	0.284
<i>rer</i>	0.017*	0.085	0.089***	0.000

<i>cr4</i>	-0.050**	0.028	0.098**	0.022
<i>L</i>	0.040***	0.002	0.050***	0.000
Zaman Boyutu	12		12	
Kesit Boyutu	189		189	
Gözlem Sayısı	1889		2078	
<i>Wald Testi</i>	373.64 (0.000)		86658.11 (0.000)	
<i>AR(1)</i>	-2.348 (0.019)		-2.712 (0.007)	
<i>AR(2)</i>	-0.925 (0.355)		-0.246 (0.806)	
Araç Değişken Sayısı	60		70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bond'un Bir Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. (2) Arellano-Bover/Blundell-Bond Bir Aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

Son olarak, *AR(1)* ve *AR(2)* test sonuçlarına bakıldığında araç değişkenlerin geçerli olduğu ifade edilebilir.

5.4.3.1.2. Model 2'nin Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini

Model 2'de alternatif dinamik tahmincilerle tahmin edilmiş olup, bulgular Tablo 22'de sunulmuştur. Her iki tahmincede de fiyat-maliyet ekinin bir dönem gecikmesi pozitif elde edilmiştir. Ara ve yatırım mali ithalatını içeren ithalat penetrasyon oranı Arellano-Bond GMM tahmincisinde pozitif, Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisinde ise negatif elde edilmiştir. İhracat oranına baktığımızda ise Arellano-Bond'da negatif elde edilirken, Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisinde ise pozitif elde edilmiştir. Bu durumda Arellano-Bond GMM tahmincisi Model 1'de elde edilen bulgularla tutarlılık sergilemektedir. Diğer taraftan, sektörel reel döviz kuru ve toplam istihdam katsayısına ait bulgulara baktığımızda Model 1 bulguları ile tutarlılık sergilemektedir.

Tablo 22. Türkiye İmalat Sanayii İçin Model 2 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bond ⁽¹⁾		Arellano-Bover/Blundell-Bond ⁽²⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.389***	0.009	0.393*	0.050
<i>m1</i>	0.867**	0.015	-0.043	0.700
<i>x</i>	-0.699**	0.012	0.149*	0.085
<i>rer</i>	0.024**	0.030	0.044***	0.001

<i>cr4</i>	-0.040*	0.072	0.068	0.120
<i>L</i>	0.039***	0.002	0.049***	0.000
Zaman Boyutu	12		12	
Kesit Boyutu	189		189	
Gözlem Sayısı	1886		2076	
<i>Wald Testi</i>	169.36 (0.000)		79896.61 (0.000)	
<i>AR(1)</i>	-2.502 (0.012)		-2.330 (0.020)	
<i>AR(2)</i>	-0.656 (0.512)		-0.370 (0.712)	
Araç Değişken Sayısı	60		70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bond'un Bir Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. (2) Arellano-Bover/Blundell-Bond Bir Aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

Tüm bunlar dikkate alındığında, Türkiye İmalat Sanayii'nde yer alan 189 sektör için Model 2 tahmininden elde edilen bulgular statik analizde Model 1 bulguları ile tamamen, dinamik analizde ise Arellano-Bover/Blundell-Bond (Roodman) dışındaki tahmin yöntemleriyle elde edilen sonuçlarla tutarlılık sergilemektedir.

5.4.3.2. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Sağlık Bulguları

5.4.3.2.1. Model 1'in Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini

Tablo 23'de Model 1 için hem Arellano-Bond GMM tahmincisine hem de Arellano-Bover/Blundell-Bond Sistem GMM tahmincisine ait bulgulara yer verilmiştir. Rekabet gücü yüksek sektörler için Tablo 12'de sunulan Sistem GMM tahmincisi bulguları Arellano-Bond GMM tahmincisi ile karşılaştırıldığında, tüm değişkenlerin işaretleri aynı olup tamamen tutarlılık göstermektedir. Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisinden elde edilen bulgulara bakıldığında ise, sadece ihracat yoğunluğu pozitif elde edilmiş olup diğer değişkenler tutarlılık göstermektedir. Bu bağlamda elde edilen bulguların tüm dinamik tahminlerde büyük oranda tutarlılık gösterdiği ifade edilebilir.

Tablo 23. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 1 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları

	Arellano-Bond ⁽¹⁾	Arellano-Bover/Blundell-Bond ⁽²⁾
--	------------------------------	---

Değişkenler	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.323*	0.062	0.384***	0.000
<i>m</i>	0.169***	0.000	0.034***	0.000
<i>x</i>	-0.605***	0.000	0.134***	0.000
<i>rer</i>	0.007	0.662	0.096***	0.000
<i>cr4</i>	-0.094*	0.080	0.040	0.328
<i>L</i>	0.044**	0.013	0.050***	0.000
Zaman Boyutu	12		12	
Kesit Boyutu	100		100	
Gözlem Sayısı	999		1099	
<i>Wald Testi</i>	512.46 (0.000)		179315.56 (0.000)	
<i>AR(1)</i>	-1.971 (0.049)		-2.062 (0.039)	
<i>AR(2)</i>	-1.126 (0.260)		-0.448 (0.654)	
Araç Değişken Sayısı	60		70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bond'un Bir Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. (2) Arellano-Bover/Blundell-Bond Bir Aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

5.4.3.2.2. Model 2'nin Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini

Model 2'de alternatif dinamik tahmincilerle tahmin edilmiş olup, bulgular Tablo 24'de sunulmuştur. Her iki tahminde de fiyat-maliyet ekinin bir dönem gecikmesi pozitif elde edilmiştir. Ara ve yatırım malı ithalatını içeren ithalat penetrasyon oranı Arellano-Bond GMM tahmincisinde pozitif, Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisinde ise negatif elde edilmiştir. İhracat oranına baktığımızda ise Arellano-Bond'da negatif elde edilirken, Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisinde ise pozitif elde edilmiştir. Bu durumda Arellano-Bond GMM tahmincisi Model 1'de elde edilen bulgularla tutarlılık sergilemektedir. Diğer taraftan, sektörel reel döviz kuru ve toplam istihdam katsayısına ait bulgulara baktığımızda Model 1 bulguları ile tutarlılık sergilemektedir. Her iki tahminde de yoğunlaşma oranı istatistiksel olarak anlamsız tahmin edilmiştir.

Tablo 24. Rekabet Gücü Yüksek Sektörler İçin Model 2 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bond ⁽¹⁾		Arellano-Bover/Blundell-Bond ⁽²⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.349**	0.037	0.315***	0.000

<i>m1</i>	1.671***	0.000	-0.056**	0.011
<i>x</i>	-1.480***	0.000	0.216***	0.000
<i>rer</i>	0.009	0.550	0.045***	0.000
<i>cr4</i>	-0.080	0.152	-0.034	0.405
<i>L</i>	0.041**	0.023	0.049***	0.000
Zaman Boyutu	12		12	
Kesit Boyutu	100		100	
Gözlem Sayısı	999		1099	
<i>Wald Testi</i>	177.82 (0.000)		189634.18 (0.000)	
<i>AR(1)</i>	-2.118 (0.034)		-1.852 (0.064)	
<i>AR(2)</i>	-1.003 (0.316)		-0.588 (0.556)	
Araç Değişken Sayısı	60		70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bond'un Bir Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. (2) Arellano-Bover/Blundell-Bond Bir Aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

Tüm bulgular dikkate alındığında, rekabet gücü yüksek 100 sektör için Model 2 tahmininden elde edilen bulgular statik analizde Model 1 bulguları ile tamamen, dinamik analizde ise büyük ölçüde tutarlılık sergilemektedir.

5.4.3.3. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Sağlamlık Bulguları

5.4.3.3.1. Model 1'in Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini

Tablo 25'de Model 1 için rekabet gücü düşük sektörlerde hem Arellano-Bond GMM tahmincisine hem de Arellano-Bover/Blundell-Bond Sistem GMM tahmincisine ait bulgulara yer verilmiştir. Rekabet gücü düşük sektörler için Tablo 14'de sunulan Sistem GMM tahmincisi bulguları Arellano-Bond GMM tahmincisi ile karşılaştırıldığında, ithalat penetrasyon oranı istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde tahmin edilemediği görülmektedir. İhracat oranı Arellano-Bond GMM tahmincisinde bezer şekilde istatistiksel olarak anlamsız tahmin edilmiştir. Aynı şekilde sektörel reel döviz kuru ve toplam istihdam değişkenleri de istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olarak elde edilmiştir. Fakat yoğunlaşma oranı değişkenine ait katsayı istatistiksel olarak anlamlı değildir. Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisinden elde edilen bulgulara bakıldığında ise, bağımlı değişkenin bir dönem gecikmesi, ithalat penetrasyon oranı, sektörel reel döviz kuru ve toplam istihdam değişkenlerine ait katsayıların işaretleri Tablo 14'de sunulan sistem GMM tahmincisi ile tutarlılık sergilemektedir.

Tablo 25. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 1 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bond ⁽¹⁾		Arellano-Bover/Blundell-Bond ⁽²⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.495***	0.000	0.563***	0.000
<i>m</i>	-0.040	0.283	-0.075***	0.001
<i>x</i>	0.027	0.759	0.105***	0.003
<i>er</i>	0.022*	0.051	0.032***	0.006
<i>cr4</i>	-0.007	0.699	0.009	0.604
<i>L</i>	0.028**	0.018	0.024**	0.017
Zaman Boyutu	12		12	
Kesit Boyutu	89		89	
Gözlem Sayısı	890		979	
<i>Wald Testi</i>	202.44 (0.000)		106566.55 (0.000)	
<i>AR(1)</i>	-5.626 (0.000)		-5.307 (0.000)	
<i>AR(2)</i>	0.690 (0.490)		0.661 (0.508)	
Araç Değişken Sayısı	60		70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bond'un Bir Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. (2) Arellano-Bover/Blundell-Bond Bir Aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

5.4.3.3.2. Model 2'nin Alternatif Dinamik Yöntemler İle Tahmini

Model 2'de alternatif dinamik tahmincilerle tahmin edilmiş olup, bulgular Tablo 26'de sunulmuştur. Her iki tahmincide de fiyat-maliyet ekinin bir dönem gecikmesi pozitif elde edilmiştir. Ara ve yatırım malı ithalatını içeren ithalat penetrasyon oranı Arellano-Bond GMM tahmincisinde istatistiksel olarak anlamsız, Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisinde ise negatif elde edilmiş olup tutarlılık sergilemektedir. İhracat oranına baktığımızda ise Arellano-Bond'da istatistiksel olarak anlamsız elde edilirken, Arellano-Bover/Blundell-Bond sistem GMM tahmincisinde ise pozitif elde edilmiştir. Bu durumda Arellano-Bond GMM tahmincisi Model 1'de elde edilen bulgularla tutarlılık sergilemektedir. Diğer taraftan, sektörel reel döviz kuru ve toplam istihdam katsayısına ait bulgulara baktığımızda Model 1 bulguları ile tutarlılık sergilemektedir. Her iki tahmincide de yoğunlaşma oranı istatistiksel olarak anlamsız tahmin edilmiş olup bu da Model 1 bulguları ile tutarlılık sergilemektedir.

Tablo 26. Rekabet Gücü Düşük Sektörler İçin Model 2 Alternatif Dinamik Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Arellano-Bond ⁽¹⁾		Arellano-Bover/Blundell-Bond ⁽²⁾	
	Katsayı	Olasılık Değeri	Katsayı	Olasılık Değeri
<i>markup(L1)</i>	0.494***	0.000	0.554***	0.000
<i>m1</i>	-0.119	0.129	-0.129***	0.001
<i>x</i>	0.047	0.526	0.061**	0.017
<i>er</i>	0.022**	0.048	0.029**	0.019
<i>cr4</i>	-0.003	0.863	0.007	0.671
<i>L</i>	0.028**	0.022	0.023**	0.020
Zaman Boyutu	12		12	
Kesit Boyutu	89		89	
Gözlem Sayısı	887		977	
<i>Wald Testi</i>	209.21 (0.000)		105211.67 (0.000)	
<i>AR(1)</i>	-5.757 (0.000)		-5.318 (0.000)	
<i>AR(2)</i>	1.013 (0.311)		1.282 (0.199)	
Araç Değişken Sayısı	60		70	

Not: ***, ** ve * sırası ile istatistiksel olarak %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. (1) Arellano-Bond'un Bir Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. (2) Arellano-Bover/Blundell-Bond Bir Aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Metodu Tahmincisi. Robust edilmiş standart hatalar kullanılmaktadır. Parantez içindekiler olasılık değerlerinin ifade etmektedir.

Tüm bulgular dikkate alındığında, rekabet gücü düşük 89 sektör için Model 2 tahmininden elde edilen bulgular statik analizde Model 1 bulguları ile tamamen, dinamik analizde ise büyük ölçüde tutarlılık sergilemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye İmalat Sanayii' nde, dış ticaretin piyasadaki rekabet derecesinin önemli göstergelerinden birisi olan fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Dış ticaretin, firma davranışları ve piyasa yapısı üzerindeki etkilerinin incelenmesi bağlamında, dış ticaretin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkileri hem teorik hem de uygulamalı uluslararası iktisat teorisi yazınının önemli ilgi alanlarından birisidir. Bu konuda aynı zamanda endüstriyel organizasyon teorisi çerçevesinde de gerçekleştirilmiş zengin bir yazın mevcuttur.

Uluslararası ticaret yazınında dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçları iki olguya dikkat çekmektedir. Birincisi, genel olarak ithalat veya ithalat penetrasyon oranı ile fiyat-maliyet eki arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Ancak bu ilişkiyi pozitif bulan çalışmalar da mevcuttur. İthalat ve fiyat-maliyet eki arasındaki negatif ilişki rekabet yanlı etkiler ile pozitif ilişki ise ara malı ithalatı sonucu üretim kalitesinin ve/veya verimliliğinin artmasıyla açıklanmaktadır. İkincisi, nicel çalışmalarda fiyat-maliyet eki ile ihracat arasındaki ilişkinin ise genel olarak ihracat yapılan piyasalardaki rekabet etkisinden negatif olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak, ihracat yapan firmaların daha verimli olduğu bu nedenle de daha yüksek fiyat-maliyet ekine sahip olduğunu öne süren çalışmalarda bulunmaktadır. Endüstriyel organizasyon teorisi çerçevesinde yapılan çalışmalarda da dikkate alındığında çalışmaların sonuçlarından hem ithalat hem de ihracatın fiyat-maliyet eki üzerinde yarattığı etki konusunda kesin bir sonuca ulaşılamadığı söylenebilir. Türkiye için yapılmış çalışmalarda, çoğunlukla dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çerçevede çalışmamızın iki temel amacı bulunmaktadır. Çalışmanın birinci amacı, dış ticaretin fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisini, Türkiye İmalat Sanayii'nde faaliyet gösteren firmaların verileri kullanılarak, toplulaştırılmış sektörel düzeyde veri seti kullanarak incelemektir. Bu amaca yönelik olarak dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişki, Türkiye İmalat Sanayii içerisinde yer alan 189 alt sektör ve 2004-2015 dönemi için, panel veri analizi teknikleri ile tahmin edilmiştir.

Çalışmanın bir diğer amacı, dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkinin “ihracat rekabet gücü yüksek” ve “yüksek olmayan” sektörler arasında farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesidir. Bu amaca yönelik olarak, ihracat rekabet gücü yüksek ve yüksek olmayan sektörler ayrımı yapılarak, ithalat ve ihracat artışının fiyat-maliyet eki üzerindeki etkileri tahmin edilmiştir. Rekabet gücü yüksek ve rekabet gücü düşük sektörlerin ayrımını yapabilmek için ilgili sektörün ihracatının toplam imalat sanayii ihracatı içindeki payı dikkate alınmıştır. İhracat rekabet gücü yüksek ve düşük olan sektörler, öncelikle 2 basamak sektör ayrımında, toplam imalat sanayii ihracatı içerisindeki payları temel alınarak, payları %5’in altında ve üzerinde olan sektörler olarak sınıflanmıştır. Bu kapsamda 100 alt sektör ihracat rekabet gücü yüksek olarak, 89 alt sektör ise rekabet gücü düşük sektörler olarak alınmıştır.

Çalışmada hem statik hem de dinamik tahminciler kullanılmıştır. Bununla birlikte özellikle dinamik tahminciler arasında yer alan Arellano-Bover/Bulundell-Bond sistem GMM tahmincisine Roodman (2006) düzeltmesi yapılmış yöntemle ait bulgular çalışmada katsayıların yorumlanmasında dikkate alınmıştır.

Çalışmanın birinci amacı çerçevesinde, Türkiye İmalat Sanayii’nde yer alan 189 sektöre ait bulgular (Model 1) ilk olarak ithalat penetrasyon oranı ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki, ihracat yoğunluğu ile fiyat-maliyet eki arasında ise negatif ilişki olduğu göstermektedir. İthalat penetrasyon oranı katsayısının pozitif olması toplam ithalat içerisindeki ara malı ithalatı payının yüksek olmasına bağlı olarak ithalat artışının daha yüksek kaliteli ürünlerin üretilmesini veya verimlilik artışı sağlayarak fiyat-maliyet eki üzerinde pozitif bir etki yarattığını savunan çalışmaların sonucunu destekler niteliktedir. İhracat yoğunluğu değişkeninin katsayısı negatif olarak tahmin edilmiştir. İhracat sonrası, piyasaların genişlemesi ile piyasada rekabetin artması sektörün piyasada fiyat belirleme üstünlüğünü kaybetmesine neden olmakta ve fiyat-maliyet ekinin azalmasına yol açabilmektedir. Tahmin sonuçlarımız, ihracat artışının fiyat maliyet ekinde azalmaya neden olduğunu savunan yeni dış ticaret teorileri ve ihracatçı firmaların yüksek verimliliğe sahip olması nedeniyle daha yüksek ihracat ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki olmasına rağmen, ihracat yapılan piyasalardaki artan rekabetin bu etkiyi baskılayabileceğini savunan yeni yeni dış ticaret teorilerinin öngörülerıyla paralellik arz etmektedir. Bu sonuç, yeni dış ticaret teorisi ve yeni yeni dış ticaret teorisi çerçevesinde,

ihracatın olduğu piyasalardaki rekabetin daha fazla olması nedeniyle fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisinin negatif olacağını ifade eden nicel çalışmalarla da uyumludur.

Sektörel reel döviz kuru ile fiyat-maliyet eki arasında dinamik panel veri tahmin sonuçlarına göre pozitif ilişki söz konusudur. Döviz kuru geçişkenliği teorisine göre özellikle küçük ülke varsayımı altında, döviz kuru değişimlerinin ithalatın yurt içi fiyatına tam olarak yansması beklenmektedir. Döviz kuru geçişkenliğinin tam olduğu bu durumda ülke parasındaki değer kaybı kadar ithalatın yurt içi fiyatında artış olmaktadır. Bu nedenle ulusal paranın değer kaybetmesi aynı oranda firmalar için maliyet artışına yol açacaktır. Diğer yandan döviz kuru geçişkenliği teorisi, döviz kurlarındaki değişimin ihracatın döviz cinsinden fiyatına tam olarak yansmasının nedeni olarak döviz kurlarındaki değişimin fiyat-maliyet ekinde ve ihracatın yurt içi fiyatında değişime neden olmasını göstermektedir. Dolayısıyla tahmin sonucumuza göre reel döviz kurunun artması, yani ulusal paranın değer kaybetmesi sonucu fiyat-maliyet ekinin artması ithal girdi fiyatlarında meydana gelen artış nedeniyle maliyetlerde meydana gelen artışı, firmaların fiyatlarına yansıttığına işaret etmektedir. Reel döviz kuru artışı ile fiyat-maliyet eki arasındaki bu pozitif ilişki aynı zamanda ihracatçı sektörlerde döviz kuru geçişkenliğinin tam olmaması olgusu ile de desteklenmektedir.

Elde edilen bulgulara göre, yoğunlaşma oranında meydana gelen artışların fiyat-maliyet ekini arttırdığını göstermektedir. Bu durum endüstriyel organizasyon teorisinde yer alan ve yoğunlaşma oranı ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki olduğunu ifade eden nicel çalışmalar ile uyumludur.

Son olarak, toplam istihdam ile fiyat-maliyet eki arasında beklendiği üzere pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Sektör büyüklüğünün bir göstergesi olarak modele dâhil edilen toplam istihdamda meydana gelen bir artışın, fiyat-maliyet ekini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci amacı çerçevesinde, sektör ayrımı yapılarak, ihracat rekabet gücü yüksek sektörlerle ait dinamik panel veri tahmincisinden elde edilen bulgular incelendiğinde, sonuçların imalat sanayii sektörünün tamamı için yapmış olduğumuz tahminlerin sonuçları ile tutarlılık sergilediği görülmektedir. Buna göre rekabet gücü yüksek sektörlerde de ithalat penetrasyon oranı ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki,

ihracat yoğunluğu ile fiyat-maliyet eki arasında ise negatif ilişki olduğu görülmektedir. İthalat penetrasyon oranı ile fiyat-maliyet eki arasında pozitif ilişki ithalat artışı girdi kalitesini ve çeşitliliğini arttırarak malların kalitesini ve verimliliği arttırarak, fiyat-maliyet ekinin artışına neden olabileceğine işaret etmektedir. Mıhıcı ve Bolatoğlu (2019), Türkiye’de 2012 yılı için, girdi-çıktı tablosu ve girdi-çıktı yöntemi kullanarak ihracat için yapılan üretimin ithal girdi bileşeninin yurt içi üretimin ithal girdi bileşeninden daha yüksek olduğunu göstermişlerdir. Çalışma aynı zamanda ithal girdi yoğunluğunun özellikle önde gelen ihracatçı sektörler için çok yüksek olduğuna dikkat çekmektedir (Mıhıcı ve Bolatoğlu, 2019:275). Çalışmanın sonucu ihracatın ithal girdi bileşeninin bu derece yüksek olmasının ihracatın büyüme ve istihdam yaratma kapasitesi üzerindeki olumsuz etkiye işaret etmektedir. İhracat artışının, yüksek ithal girdi bileşeni nedeniyle büyüme ve istihdam üzerindeki sınırlı etkisine ek olarak tahmin sonuçlarımıza göre rekabet gücü yüksek ihracatçı sektörlerde, ithalat penetrasyon oranının artmasının aynı zamanda fiyat-maliyet eki artışına da neden olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, özellikle ihracat sektörünün ithal girdi bileşeninin azaltılması için orta ve uzun vadede alınacak politika önlemlerinin hem imalat sanayiinin rekabetçi yapısı hem de büyümesi üzerinde olumlu etkiye neden olacaktır.

Sektörel reel döviz kuru, yoğunlaşma oranı ve toplam istihdam değişkenlerinin de fiyat-maliyet eki üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir.

Rekabet gücü düşük sektörler için dinamik panel veri tahmincisinden elde edilen bulgular incelendiğinde, rekabet gücü düşük sektörlerde ithalat penetrasyon oranı ile fiyat-maliyet eki arasında negatif ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuç, ithalat ve ihracat artışlarının fiyat-maliyet eki üzerindeki etkisinin rekabet gücü yüksek ve düşük sektörler için farklı mekanizmalarla çalışabileceğine işaret etmektedir. Rekabet gücü düşük sektörlerde ithalat artışı rekabetin artışına yol açarak fiyat-maliyet ekini düşürebilmektedir. Diğer taraftan ihracat yoğunluğu ile fiyat-maliyet eki arasında rekabet gücü düşük sektörlerde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememekle birlikte katsayının pozitif olması, rekabet gücü yüksek olmayan sektörlerde meydana gelecek ihracat artışının bu sektörün verimliliğin artması anlamına gelebileceğinden, fiyat-maliyet ekinde artışa yol açabileceğini düşündürmektedir. Sektörel reel döviz kuru, yoğunlaşma oranı ve toplam istihdam değişkenlerinin ise fiyat-maliyet eki üzerinde pozitif bir etkisi söz konusudur.

Sektörel reel döviz kuru değişkeninin katsayısı, söz konusu katsayının rekabetçi olmayan sektörler için rekabetçi olan sektörlerle karşılaştırıldığında daha düşük olduğu görülmektedir. Bu ise rekabetçi olmayan sektörlerin döviz kuru değişmelerini rekabetçi sektörler kadar yansıtamadığına işaret etmektedir.

Bu çalışma Türkiye üzerine olan ilgili çalışmalardan dört nedenle farklılaşmaktadır. Birincisi, çalışmada kullanılan veri seti, firma verilerinin toplulaştırılmasıyla sektör boyutuna getirilmiş bir veri seti olması nedeniyle firma dinamiklerini daha iyi yansıtan bir veri seti olduğu düşünülmektedir. İkincisi, çalışma döneminin daha güncel olması ve ele alınan sektör sayısı itibariyle Türkiye için yapılan diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu yönden dış ticaret ile fiyat maliyet eki arasındaki ilişkinin dinamiklerinin güncel veriler altında değerlendirilmesine yardımcı olarak, Türkiye ile ilgili yazına bu yönleriyle katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Üçüncüsü, Türkiye için yapılmış diğer çalışmalardan farklı olarak, 2004-2015 döneminde, her bir yıl ve sektör için sektörel reel döviz kuru hesaplanmış ve fiyat-maliyet ekini etkilemesi olası bir başka değişken olarak modele dâhil edilmiştir. Türkiye’de fiyat-maliyet ekinin dış ticaret ile olan ilişkisini inceleyen çalışmalarda, sektörel reel döviz kuru değişkenini kullanan başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla çalışmanın bu yönüyle Türkiye ile ilgili yazına katkı sağladığı ve bu konuda yeni yapılacak çalışmalar için bir motivasyon kaynağı olduğu düşünülmektedir. Dördüncüsü, bu çalışma diğer çalışmalardan farklı olarak dış ticaret ile fiyat-maliyet eki arasındaki ilişkinin “ihracat rekabet gücü yüksek” ve “yüksek olmayan” sektörler arasında farklılık gösterip göstermediğini de sınamaktadır.

Kuşkusuz tüm nicel çalışmaların olduğu gibi bu çalışmanın da belirli sınırlamaları bulunmaktadır. Bu çalışmanın özellikle firma düzeyinde veriler kullanarak fiyat maliyet-ekinin belirleyicilerine ışık tutacak çalışmalara motivasyon sağlaması umut edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, A. S. (1996). Yeni dış ticaret teorileri. *Ekonomik Yaklaşım*, 7(21), 71-99.
- Akkoyunlu Wigley, A., Mihçı, S., & Ataç, K (2018). Türkiye imalat sanayii sektörlerlerinin küresel değer zincirleri içerisindeki konumu ve rekabet gücü: 2000–2011. İçinde Engin, N., Aslanoğlu, E., Erdoğan, O., Karahasan, B. C., & Tata, K. *Türkiye Ekonomisinde kalkınma ve dönüşüm Taner Berksoy'a Armağan*, (ss. 217-251), İmge Yayınevi, Ankara.
- Amidei, F. B., & Gomellini, M. (2014). Direct measures of competition and Italian industry performance. In *The Long Run. Conference, "Mercato E Crescita In Italia: Il Lungo Periodo"*, 29-30 October 2014, Roma.
- Anderson, T. W., & Hsiao, C. (1982). Formulation and estimation of dynamic models using panel data. *Journal of Econometrics*, 18(1), 47-82.
- Arellano, M. (1987). Practitioners' corner: Computing robust standard errors for within-groups estimators. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 49(4), 431-434.
- Arellano, M., & Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The Review of Economic Studies*, 58(2), 277-297.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis Of Panel Data*. Third Edition, John Wiley&Sons Inc., England.
- Arellano, M., & Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68(1), 29-51.
- Aslan, A., & F. Kula (2008). Dış ticaret serbestisinin Türk İmalat Sanayi fiyat maliyet marjları üzerindeki etkisi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 175-192.
- Bernard, A. B., Eaton, J., Jensen, J. B., & Kortum, S. (2003). Plants and productivity in international trade. *American Economic Review*, 93(4), 1268-1290.

- Amiti, M. (1998). New trade theories and industrial location in the EU: A survey of evidence. *Oxford Review of Economic Policy*, 14(2), 45-53.
- Arkolakis, C., Costinot, A., Donaldson, D., & Rodríguez-Clare, A. (2015). The elusive pro-competitive effects of trade, *NBER Working Paper*, No. 21370.
- Aw, B. Y., & Hwang, A. R. M. (1995). Productivity and the export market: A Firm-level analysis. *Journal of Development Economics*, 47(2), 313-332.
- Baldwin, R. E., & Venables, A. J. (1995). Regional economic integration. *Handbook of International Economics*, 3, 1597-1644.
- Baltagi, B. H., & Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR(1) disturbances. *Econometric Theory*, 15(6), 814-823.
- Bain, J. S. (1949). A note on pricing in monopoly and oligopoly. *The American Economic Review*, 39(2), 448-464.
- Bain, J. S. (1951). Relation of profit rate to industry concentration: American Manufacturing, 1936–1940. *The Quarterly Journal of Economics*, 65(3), 293-324.
- Bain, J. S. (1954). Economies of scale, concentration, and the condition of entry in twenty manufacturing industries. *The American Economic Review*, 44(1), 15-39.
- Bain, J. S. (1956). *Barriers To New Competition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bain, J. S. (1968). *Industrial Organization* (2nd Edition). New York: John Wiley And Sons Inc.
- Beath, J., & Katsoulacos Y. (1991). *The Economic Theory of Product Differentiation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Berman, N., Martin, P. J., & Mayer, T. (2009). How do different exporters react to exchange rate changes?: Theory, empirics and aggregate implications, *CEPR Working Paper* No. 7493.

- Bernard, A., & Jensen, J. (1994). Exporters, jobs and wages in US Manufacturing: 1976-1987. (No. 95-7), *Massachusetts Institute of Technology (MIT), Department Of Economics*.
- Bernard A., & Jensen B. (2004). Why some firms export?. *The Review of Economics and Statistics*, 86(2), 561-569.
- Bernard, A. B., Jensen, J. B., & Schott, P. K. (2006). Trade costs, firms and productivity. *Journal of Monetary Economics*, 53(5), 917-937.
- Bernard, A. B., Jensen, J. B., Redding, S. J., & Schott, P. K. (2007). Firms in international trade. *Journal of Economic Perspectives*, 21(3), 105-130.
- Blaug, M. (2014). *İktisat kuramının geçmişine bakış*. (Çev. Ö. F. Çolak, A. Birdal, ve F. Güle). Ankara: Efil Yayıncılık.
- Blundell, R., & Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143.
- Brander A. J. (1981). Intra-industry trade in identical commodities. *Journal of International Economics*, 11(1), 1-14.
- Brander, J. A., & Krugman, P. (1983). A reciprocal dumping model of international trade. *NBER Working Paper*, No:1194.
- Brandt, L., Van Biesebroeck, J., Wang, L., & Zhang, Y. (2017). WTO accession and performance of Chinese manufacturing firms. *American Economic Review*, 107(9), 2784-2820.
- Brown, M. B., & Forsythe, A. B. (1974). Robust tests for the equality of variances. *Journal of the American Statistical Association*, 69(346), 364-367.
- Caselli, M., Chatterjee, A., & Woodland, A. (2017). Multi-product exporters, variable markups and exchange rate fluctuations. *Canadian Journal Of Economics/Revue Canadienne D'économique*, 50(4), 1130-1160.

- Caves, R. E. (1985). International trade and industrial organization: Problems, solved and unsolved. *European Economic Review*, 28(3), 377-395.
- Chamberlin, E. (1933). *Theory Of Monopolistic Competition*. Cambridge, Mass.: Harvard Univeristy Press.
- Chaney, T. (2016). Liquidity constrained exporters. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 72, 141-154.
- Chen, N., Imbs, J., & Scott, A. (2009). The dynamics of trade and competition. *Journal of International Economics*, 77(1), 50-62.
- Ciuriak, D., Lapham, B., Wolfe, R., Collins-Williams, T., & Curtis, J. (2015). Firms in international trade: Trade policy implications of the new new trade theory. *Global Policy*, 6(2), 130-140.
- Clarke, R. (1985). *Industrial Economics*. London: Basil Blackwell Ltd.
- Conyon, M., & Machin, S. (1991). The Determination Of Profit Margins In Uk Manufacturing. *The Journal of Industrial Economics*, 39(4), 369-382.
- Çermikli, A. H. (2013). *Endüstriyel İktisat*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çoban, O. (2002). Endüstri iktisadı: Kavramlar, olgular ve etkileşimler. *Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 163-174.
- Davut, L. (2002). *Sanayi İktisadı*, Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Demirel, O., & Hatırlı, S. A. (2014). Teorik pazar gücü modelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5(10), 92-121.
- De Loecker, J., & Warzynski, F. (2012). Markups and firm-level export status. *American Economic Review*, 102(6), 2437-71.
- De Loecker, J., Goldberg, P. K., Khandelwal, A. K., & Pavcnik, N. (2016). Prices, markups, and trade reform. *Econometrica*, 84(2), 445-510.

- De Melo, J., & Urata, S. (1986). The influence of increased foreign competition on industrial concentration and profitability. *International Journal of Industrial Organization*, 4(3), 287-304.
- Driscoll, J. C., & Kraay, A. C. (1998). Consistent covariance matrix estimation with spatially dependent panel data. *Review of Economics and Statistics*, 80(4), 549-560.
- Dixit A., & J. S. Stiglitz (1977). Monopolistic competition and optimum product diversity. *American Economic Review*, 67(3), 297-308.
- Doğruel, S. (2008). *Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış*. TÜSİAD, No. Tüsiad-T/2008 - 05/466, İstanbul.
- Eaton J., & H. Kierzkowski (1982). *Oligopolistic Competition, Product Variety, And International Trade*. Seminar Paper No:204, Institute For International Economic Studies, Stockholm, Sweden.
- Eaton, J., Kortum, S., & Kramarz, F. (2004). Dissecting trade: firms, industries, and export destinations. *American Economic Review*, 94(2), 150-154.
- Edmond, C., Midrigan, V., & Xu, D. Y. (2012). Competition, markups, and the gains from international trade. *NBER Working Paper* No. 18041.
- Epifani, P., & Gancia, G. (2011). Trade, markup heterogeneity and misallocations. *Journal of International Economics*, 83(1), 1-13.
- Fan, H., Gao, X., Li, Y. A., & Luong, T. A. (2017). Trade liberalization and markups: Micro evidence from China. *Journal of Comparative Economics*, 46(1), 103-130.
- Fedderke, J., Kularatne, C., & Mariotti, M. (2007). Mark-up pricing in South African Industry. *Journal of African Economies*, 16(1), 28-69.
- Foroutan, F. (1991). Foreign trade and its relation to competition and productivity in Turkish Industry. *The World Bank*, Paper No. 604.
- Froot, K. A. (1989). New hope for the expectations hypothesis of the term structure of interest rates. *The Journal of Finance*, 44(2), 283-305.

- Genç, Ö. (2016). Türkiye ara malı dış ticareti. *Kalkınma Bakanlığı Araştırma Raporları*, Ankara.
- Geroski, P. A., & Jacquemin, A. (1981). Imports as a competitive discipline. *Recherches Économiques De Louvain/Louvain Economic Review*, 47(3-4), 197-208.
- Gilbert, R. J. (1989). The role of potential competition in industrial organization. *Journal of Economic Perspectives*, 3(3), 107-127.
- Grazzi, M. (2012), Export and firm performance: Evidence on productivity and profitability of Italian companies. *Journal of Industry, Competition and Trade*, 12, 413-444.
- Greenaway, D., & Milner, C. (1987). Intra-industry trade: Current perspectives and unresolved issues. *Review of World Economics*, 123(1), 39-57.
- Greenaway, D., & Yu, Z. (2004). Firm-level interactions between exporting and productivity: Industry-specific evidence. *Review of World Economics*, 140(3), 376-392.
- Greene, W. H. (2012). *Econometric Analysis*. 7th Edition, Harlow: Pearson Education Limited.
- Günalp, B., & Cilasun, S. M. (2002). Türk imalat endüstrilerinde piyasaya giriş davranışı, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(2), 43-53.
- Gunay, A., Metin-Ozcan, K., & Yeldan, E. (2005). Real wages, profit margins and inflation in Turkish manufacturing under post-liberalization. *Applied Economics*, 37(16), 1899-1905.
- Helpman, E. (1981). International trade in the presence of product differentiation, economies of scale and monopolistic competition: A Chamberlin-Heckscher- Ohlin approach. *Journal of International Economics*, 11, 305-340.

- Helpman, E., & Krugman, P. (1985). *Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition, and The International Economy*, London: MIT Press.
- Hornok, C., & Muraközy, B. (2015). Markup and productivity of exporters and importers, *Iehas Discussion Papers*, No. Mt-Dp-2015/30.
- Hotelling, H. (1929). Stability in competition, *Economic Journal*, 39, 41-57.
- Husted, S., & Melvin, M. (2013). *International Economics*. Boston: Addison Wesley Longman.
- Ireland, N. J. (1987). *Product Differentiation and Non-Price Competition*, New York, Basil Blackwell Inc.
- Jacquemin, A., De Ghellinck, E., & Huveneers, C. (1980). Concentration and profitability in a small open economy. *The Journal of Industrial Economics*, 29(2), 131-144.
- Jägerstedt, H. (2016). *On The Link Between Innovation, Markups And Exporting*. Master Thesis, Lund University.
- Karakaya, F., & Stahl, M. J. (1991). *Entry barriers and market entry decisions: A Guide For Marketing Executives*. Quorum Books.
- Katrak, H. (1980). Industry structure, foreign trade and price-cost margins in Indian manufacturing industries. *The Journal of Development Studies*, 17(1), 62-79.
- Katics, M., & Peterson, B. (1994). The effects of rising import competition on market power. *American Economic Review*, 88, 107-20.
- Keisuke, K. (2018). *Markups, City Size, and Exports: Evidence from Japan*. RIETI Discussion Paper Series, No. 18017.
- Kıpııcı, A. N., & Kesriyeli, M. (1997). The real exchange rate definitions and calculations. *Central Bank of the Republic of Turkey, Research Department Publication*, 97(1).

- Konings, J., Van Cayseele, P., & Warzynski, F. (2001). The dynamics of industrial mark-ups in two small open economies: Does national competition policy matter?. *International Journal of Industrial Organization*, 19(5), 841-859.
- Krishna, P., & Mitra, D. (1998). Trade liberalization, market discipline and productivity growth: New evidence from India. *Journal of Development Economics*, 56(2), 447-462.
- Krugman, P. (1979). Increasing returns, monopolistic competition and international trade. *The Journal of International Trade*, 9, 469-479.
- Krugman, P. (1980). Scale economies, product differentiation and the pattern of trade. *The American Economic Review*, 70, 950-959.
- Krugman, P. (1983). New theories of trade among industrial countries. *The American Economic Review*, 73(2), 343-347.
- Krugman, P. (1985). Increasing returns and the theory of international trade. *NBER Working Paper*, No. W1752.
- Krugman, O., & Melitz, O. M. (2012). *International Economics Theory and Policy*. Boston: Pearson Addison-Wesley.
- Lancaster, K. J. (1966). A new approach to consumer theory. *Journal of Political Economy*, 74(2), 132-157.
- Lancaster, K. (1971). *Consumer Demand: A New Approach*. Columbia University Press.
- Lancaster, K. (1980). Intra-industry trade under perfect monopolistic competition. *Journal of International Economics*, 10, 151-175.
- Lapham, B. (2015). *International Trade with Firm Heterogeneity: Theoretical Developments and Policy Implications*. Redesigning Canadian Trade Policies For New Global Realities.
- Lee, S., & Choi, Y. S. (2011). Export intensity, markup & productivity: Micro-evidence from the Korean manufacturing. *ERIA Research Project Report 2011*, No. 3

- Leontief, W. (1953). Domestic production and foreign trade; The American capital position re-examined. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 97(4), 332-349.
- Levene, H. (1960). *Contributions to Probability And Statistics*. Essays In Honor Of Harold Hotelling, 278-292.
- Li, Z., & Yu, M. (2009). *Exports, productivity, and credit constraints: A firm-level empirical investigation of China*. Available at SSRN 1461399.
- Li, Y., & Miao, Z. (2018). Trade costs, import penetration, and markups. *MPRA Paper No. 85690*.
- Liu, H., Xu, M., & Zhong, T. (2019). Import competition and export markups: Evidence from Chinese multi-product exporters. *Annals Of Economics & Finance*, 20(1), 357-385.
- Maddala, G. S. (2002). *Introduction To Economics*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Manova, K. (2008). Credit constraints, equity market liberalizations and international trade. *Journal of International Economics*, 76(1), 33-47.
- Markusen, J. R., Melvin, J. R., Maskus, K. E., & Kaempfer, W. (1995). *International Trade: Theory and Evidence* (No. 21989). University Library of Munich, Germany.
- Martín, L. M., & Rodríguez, D. R. (2010). Export activity, persistence and mark-ups. *Applied Economics*, 42(4), 475-488.
- Mason, E. S. (1939). Price and production policies of large-scale enterprise. *The American Economic Review*, 29(1), 61-74.
- Melitz, M. (2003). The impact of trade on intra-industry reallocations and aggregate industry productivity. *Econometrica*, 71(6), 1695-1725.
- Melitz, M. J., & Ottaviano, G. I. (2008). Market size, trade, and productivity. *The Review of Economic Studies*, 75(1), 295-316.

- Melitz, M. J., & Redding, S. J. (2014). *Heterogeneous Firms and Trade*. In Handbook of International Economics (Volume 4, pp 1-54). Elsevier.
- Metin-Özcan, K., Voyvoda, K., & Yeldan, E. (2002). The impact of the liberalization program on the price-cost margin and investment of Turkey's Manufacturing sector after 1980, *Emerging Markets Finance And Trade*, 38(5), 72-103.
- Mihçı, S., & Wigley, A. A. (2002). Dış ticaret serbestisinin Türk İmalat Sanayi sektörleri üzerindeki yoğunlaşma ve karlılık etkileri, *Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5(3), 77-91.
- Mihçı, S., & Wigley, A. A. (2003). Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği'nin Türk İmalat Sanayi alt sektörleri üzerinde karlılık etkileri, *İktisat İşletme ve Finans*, 71-89.
- Mihçı, S., & Bolatoğlu, N. (2019). Import dependency in Turkey: An input-output analysis based on firm level data. In Wigley, A. A. & Çağatay, S. *The Dynamics of Growth in Emerging Economies: The Case Of Turkey*, London and New York, Routledge Studies in the Modern World Economy, Routledg.
- Pagoulatos, E., & Sorensen, R. (1976). Foreign trade, concentration and profitability in open economies. *European Economic Review*, 8(3), 255-267.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *CESifo Working Paper No. 1229*.
- Redding, S. (2010). Theories of heterogeneous firms and trade. *NBER Working Paper Series*, No: 16562.
- Roberts, M. J., & Tybout, J. R. (1997). Producer turnover and productivity growth in developing countries. *The World Bank Research Observer*, 12(1), 1-18.
- Robinson, J. (1933). *The Economics of Imperfect Competition*, London: Macmillan.
- Rogers, E. M. (2002). Diffusion of preventive innovations. *Addictive Behaviors*, 27(6), 989-993.

- Roodman, D. (2006). How to do xtabond2: An introduction to. “Difference” and “system” GMM in Stata. *Working Paper*, 103.
- Salvatore, D. (2013). *International Economics*. John Wiley & Sons.
- Scherer, F. M. & Ross, D. R. (1980). *Industrial Market Structure and Economic Performance* (2. Ed.). Chicago: Rand McNally.
- Shaked A., & J. Sutton (1984). Natural oligopolies and international trade. In Kierzkowski, H. *Monopolistic competition and international trade*, (ss. 69-83), Oxford: Clarendon Press.
- Stewart, F. (1992). *Recent theories of international trade: Some implications for the South*. In *North-South And South-South* (pp. 69-98). London: Palgrave Macmillan.
- Stigler, G. (1968). *The Organisation of Industry*. Homewoods. Il: Richard D. Irwin. Inc.
- Stiglitz, J. E. (1996). *Principles of Microeconomic* (2nd Edition), UK: Stanford University.
- Tamminen, S. (2014). *Heterogeneous Firms, Mark-Ups and Income Inequality*. Ph.D. Thesis, Utrecht University School of Economics.
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *İleri Panel Veri Analizi: Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Taymaz, E., Voyvoda, E., & Yılmaz, K. (2008). Türkiye imalat sanayiinde yapısal dönüşüm, üretkenlik ve teknolojik değişme dinamikleri. *Economic Research Center Working Papers in Economics*, 106K050.
- Taymaz, E., & Suiçmez, H. (2005). Türkiye’de verimlilik büyüme ve kriz. (No. 2005/4). *Discussion Paper*.
- Urata, S. (1984). Price–cost margins and imports in an oligopolistic market. *Economics Letters*, 15(1-2), 139-144.

- Vesala, J. (1995). *Testing for Competition in Banking: Behavioral Evidence from Finland*. Helsinki: Bank of Finland Studies.
- Yalçın, C., (2000). Price-cost margins and trade liberalization in Turkish manufacturing industry: A panel data analysis. *Central Bank of the Republic of Turkey, Research Department Working Paper*, Ankara.
- Yaşar, M. & Rejesus, R. (2005). Exporting status and firm performance: Evidence from a matched sample. *Economic Letters*, 88, 397-402.
- Yılmaz, E. Ş. (2014). *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*, 3. Baskı, Efil Yayınevi, Ankara.
- Yükseler, Z. (2016). *Türkiye İmalat Sanayii Sektörü (Kısa Vadeli İş İstatistikleri, Sektörel Gelişmeler Ve Teknoloji Düzeyi)*. İnternet Kaynağı, Erişim Tarihi: Mart,2019 https://www.researchgate.net/publication/289534199_TURKIYE_IMALAT_SANAYI_SEKTORU_Kisa_Vadeli_Is_Istatistikleri_Sektorel_Gelismeler_ve_Teknoloji_Duzeyi
- Wagner, J. (2012). International trade and firm performance: A survey of empirical studies since 2006. *Review of World Economics*, 148, 235-267.
- Windmeijer, F. (2005). A finite sample correction for the variance of linear efficient two-step GMM estimators. *Journal of Econometrics*, 126(1), 25-51.
- Yentürk, H. (1997). *Türk İmalat Sanayiinde Ücretler, İstihdam ve Birikim*. Friedericht Ebert Shifting Araştırma Sonuçları, İstanbul.

EK 1. SEKTÖREL DÖVİZ KURUNUN HESAPLANMASINDA YARARLANILAN ÜLKELER

1- Fransa	32- Finlandiya	76- Gürcistan	386- Malavi	662- Pakistan
3- Hollanda	38- Avusturya	78- Azerbaycan	388- Güney Afrika	664- Hindistan
4- Almanya	39- İsviçre	79- Kazakistan	400- ABD	666- Bangladeş
5- İtalya	46- Malta	204- Fas	404- Kanada	680- Tayland
6- Birleşik Krallık	55- Litvanya	208- Cezayir	442- Panama	690- Vietnam
7- İrlanda	60- Polonya	212- Tunus	508- Brezilya	700- Endonezya
8- Danimarka	61- Çekya	220- Mısır	604- Lübnan	701- Malezya
9- Yunanistan	63- Slovenya	228- Moritanya	608- Suriye	706- Singapur
10- Portekiz	64- Macaristan	288- Nijerya	612- Irak	720- Çin
11- İspanya	66- Romanya	302- Kamerun	616- İran	728- Güney Kore
17- Belçika	68- Bulgaristan	350- Uganda	624- İsrail	732- Japonya
28- Norveç	72- Ukrayna	352- Tanzanya	628- Ürdün	740- Hong Kong
30- İsveç	75- Rusya	378- Zambiya	632- Suudi Arabistan	800- Avustralya

Not: Ülkeler uluslararası ticaret kodlarına göre sıralanmıştır.

EK 2. SEKTÖREL İHRACAT PAYLARI (2015)

Kod	Sektörler	(%)
29	Motorlu Kara Taşıtı, Treyler (Römork) Ve Yarı Treyler (Yarı Römork) İmalatı	14.03
24	Ana Metal Sanayii	12.78
14	Giyim Eşyalarının İmalatı	11.14
10	Gıda Ürünlerinin İmalatı	8.65
13	Tekstil Ürünlerinin İmalatı	8.07
27	Elektrikli Teçhizat İmalatı	6.75
28	Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine Ve Teçhizat İmalatı	5.32
25	Makine Ve Teçhizat Hariç, Fabrikasyon Metal Ürünleri İmalatı	5.23
20	Kimyasalların Ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı	4.81
22	Kauçuk Ve Plastik Ürünlerin İmalatı	4.78
32	Diğer İmalatlar	3.46
19	Kok Kömürü Ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri İmalatı	3.06
23	Diğer Metalik Olmayan Mineral Ürünlerin İmalatı	2.84
26	Bilgisayarların, Elektronik Ve Optik Ürünlerin İmalatı	1.93
30	Diğer Ulaşım Araçlarının İmalatı	1.74
31	Mobilya İmalatı	1.48
17	Kağıt Ve Kağıt Ürünlerinin İmalatı	1.33
15	Deri Ve İlgili Ürünlerin İmalatı	0.78
21	Temel Eczacılık Ürünlerinin Ve Eczacılığa Ait Malzemelerin İmalatı	0.69
16	Ağaç, Ağaç Ürünleri Ve Mantar Ürünleri İmalatı (Mobilya Hariç); Saz, Saman Ve Benzeri Malzemelerden Örülerek Eşya İmalatı	0.54
12	Tütün Ürünleri İmalatı	0.39
11	İçeceklerin İmalatı	0.20
18	Kayıtlı Medyanın Basılması Ve Çoğaltılması	0.01

EK 3. ÇALIŞMADA KULLANILAN SEKTÖRLER

REKABET GÜCÜ YÜKSEK SEKTÖRLER

10. Gıda ürünlerinin imalatı

1011	Etin işlenmesi ve saklanması
1012	Kümes hayvanları etlerinin işlenmesi ve saklanması
1013	Et ve kümes hayvanları etlerinden üretilen ürünlerin imalatı
1020	Balık, kabuklu deniz hayvanları ve yumuşakçaların işlenmesi ve saklanması
1031	Patatesin işlenmesi ve saklanması
1032	Sebze ve meyve suyu imalatı
1039	Başka yerde sınıflandırılmamış meyve ve sebzelerin işlenmesi ve saklanması
1041	Sıvı ve katı yağ imalatı
1042	Margarin ve benzeri yenilebilir katı yağların imalatı
1051	Süthane işletmeciliği ve peynir imalatı
1052	Dondurma imalatı
1061	Öğütülmüş hububat ve sebze ürünleri imalatı
1062	Nişasta ve nişastalı ürünlerin imalatı
1071	Ekmek, taze pastane ürünleri ve taze kek imalatı
1072	Peksimet ve bisküvi imalatı; dayanıklı pastane ürünleri ve dayanıklı kek imalatı
1073	Makarna, şehriye, kuskus ve benzeri unlu mamullerin imalatı
1081	Şeker imalatı
1082	Kakao, çikolata ve şekerleme imalatı
1083	Kahve ve çayın işlenmesi
1084	Baharat, sos, sirke ve diğer çeşni maddelerinin imalatı
1086	Homojenize gıda müstahzarları ve diyetetik gıda imalatı
1089	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer gıda maddelerinin imalatı
1091	Çiftlik hayvanları için hazır yem imalatı

13. Tekstil ürünlerinin imalatı

1310	Tekstil elyafının hazırlanması ve bükülmesi
1320	Dokuma
1330	Tekstil ürünlerinin bitirilmesi
1391	Örgü (triko) veya tığ işi (kroşe) kumaşların imalatı
1392	Giyim eşyası dışındaki tamamlanmış tekstil ürünlerinin imalatı
1393	Halı ve kilim imalatı
1395	Dokusuz kumaşların ve dokusuz kumaştan yapılan ürünlerin imalatı, giyim eşyası hariç
1396	Diğer teknik ve endüstriyel tekstillerin imalatı
1399	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer tekstillerin imalatı

14. Giyim eşyalarının imalatı

1411	Deri giyim eşyası imalatı
1412	İş giysisi imalatı
1413	Diğer dış giyim eşyaları imalatı
1414	İç giyim eşyası imalatı
1419	Diğer giyim eşyalarının ve giysi aksesuarlarının imalatı
1431	Örme (trikotaj) ve tığ işi (kroşe) çorap imalatı
1439	Örme (trikotaj) ve tığ işi (kroşe) diğer giyim eşyası imalatı

24. Ana metal sanayii

2410	Ana demir ve çelik ürünleri ile ferro alaşımların imalatı
2420	Çelikten tüpler, borular, içi boş profiller ve benzeri bağlantı parçalarının imalatı
2432	Dar şeritlerin soğuk haddelenmesi
2433	Soğuk şekillendirme veya katlama

2434	Tellerin soğuk çekilmesi
2441	Değerli metal üretimi
2442	Alüminyum üretimi
2444	Bakır üretimi
2451	Demir döküm
2452	Çelik dökümü
2453	Hafif metallerin dökümü

25. Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (Makine ve teçhizat hariç)

2511	Metal yapı ve yapı parçaları imalatı
2512	Metalden kapı ve pencere imalatı
2521	Merkezi ısıtma radyatörleri (elektrikli radyatörler hariç) ve sıcak su kazanları (boylerleri) imalatı
2529	Metalden diğer tank, rezervuar ve konteynerler imalatı
2530	Buhar jeneratörü imalatı, merkezi ısıtma sıcak su kazanları (boylerleri) hariç
2540	Silah ve mühimmat (cephane) imalatı
2550	Metallerin dövülmesi, preslenmesi, baskılanması ve yuvarlanması; toz metalürjisi
2561	Metallerin işlenmesi ve kaplanması
2562	Metallerin makinede işlenmesi ve şekil verilmesi
2571	Çatal-bıçak takımları ve diğer kesici aletlerin imalatı
2572	Kilit ve menteşe imalatı
2573	El aletleri, takım tezgahı uçları, testere ağızları vb. imalatı
2591	Çelik varil ve benzer muhafazaların imalatı
2592	Metalden hafif paketleme malzemeleri imalatı
2593	Tel ürünleri, zincir ve yayların imalatı
2594	Bağlantı malzemelerinin ve vida makinesi ürünlerinin imalatı
2599	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer fabrikasyon metal ürünlerin imalatı

27. Elektrikli teçhizat imalatı

2711	Elektrik motorlarının, jeneratörlerin ve transformatörlerin imalatı
2712	Elektrik dağıtım ve kontrol cihazları imalatı
2720	Akümülatör ve pil imalatı
2731	Fiber optik kabloların imalatı
2732	Diğer elektronik ve elektrik telleri ve kablolarının imalatı
2733	Kablolamada kullanılan gereçlerin imalatı
2740	Elektrikli aydınlatma ekipmanlarının imalatı
2751	Elektrikli ev aletlerinin imalatı
2752	Elektriksiz ev aletlerinin imalatı
2790	Diğer elektrikli ekipmanların imalatı

28. Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı

2811	Motor ve türbin imalatı (hava taşıtı, motorlu taşıt ve motosiklet motorları hariç)
2812	Akışkan gücü ile çalışan ekipmanların imalatı
2813	Diğer pompaların ve kompresörlerin imalatı
2814	Diğer musluk ve valf/vana imalatı
2815	Rulman, dişli/dişli takımı, şanzıman ve tahrik elemanlarının imalatı
2821	Fırın, ocak (sanayi ocakları) ve brülör (ocak ateşleyicileri) imalatı
2822	Kaldırma ve taşıma ekipmanları imalatı
2823	Büro makineleri ve ekipmanları imalatı (bilgisayarlar ve çevre birimleri hariç)
2825	Soğutma ve havalandırma donanımlarının imalatı, evde kullanılanlar hariç
2829	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer genel amaçlı makinelerin imalatı
2830	Tarım ve ormancılık makinelerinin imalatı
2841	Metal işleme makinelerinin imalatı

2849	Diğer takım tezgahlarının imalatı
2891	Metalürji makineleri imalatı
2892	Maden, taş ocağı ve inşaat makineleri imalatı
2893	Gıda, içecek ve tütün işleme makineleri imalatı
2894	Tekstil, giyim eşyası ve deri üretiminde kullanılan makinelerin imalatı
2896	Plastik ve kauçuk makinelerinin imalatı
2899	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer özel amaçlı makinelerin imalatı

29. Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı

2910	Motorlu kara taşıtlarının imalatı
2920	Motorlu kara taşıtları karoseri (kaporta) imalatı; treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı
2931	Motorlu kara taşıtları için elektrik ve elektronik donanımların imalatı
2932	Motorlu kara taşıtları için diğer parça ve aksesuarların imalatı

REKABET GÜCÜ DÜŞÜK SEKTÖRLER

11. İçeceklerin imalatı

1101	Alkollü içeceklerin damıtılması, arıtılması ve harmanlanması
1105	Bira imalatı
1107	Alkolsüz içeceklerin imalatı; maden sularının ve diğer şişelenmiş suların üretimi

12. Tütün ürünleri imalatı

1200	Tütün ürünleri imalatı
------	------------------------

15. Deri ve ilgili ürünlerin imalatı

1511	Derinin tabaklanması ve işlenmesi; kürkün işlenmesi ve boyanması
1512	Bavul, el çantası ve benzerleri ile saraçlık ve koşum takımı imalatı (deri giyim eşyası hariç)
1520	Ayakkabı, bot, terlik vb. imalatı

16. Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek eşyaların imalatı

1610	Ağaçların biçilmesi ve planyalanması
1621	Ahşap kaplama paneli ve ağaç esaslı panel imalatı
1622	Birleştirilmiş parke yer döşemelerinin imalatı
1623	Diğer bina doğramacılığı ve marangozluk ürünlerinin imalatı
1624	Ahşap konteyner imalatı

17. Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı

1711	Kağıt hamuru imalatı
1712	Kağıt ve mukavva imalatı
1721	Oluklu kağıt ve mukavva imalatı ile kağıt ve mukavvadan yapılan muhafazaların imalatı
1722	Kağıttan yapılan ev eşyası, sıhhi malzemeler ve tuvalet malzemeleri imalatı
1723	Kağıt kırtasiye ürünleri imalatı
1729	Kağıt ve mukavvadan diğer ürünlerin imalatı

18. Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması

1811	Gazetelerin basımı
1812	Diğer matbaacılık
1813	Basım ve yayım öncesi hizmetler

19. Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı

1920	Rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
------	--

20. Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı

2011	Sanayi gazları imalatı
2012	Boya maddeleri ve pigment imalatı
2013	Diğer inorganik temel kimyasal maddelerin imalatı

2014	Diğer organik temel kimyasalların imalatı
2015	Kimyasal gübre ve azot bileşiklerinin imalatı
2016	Birincil formda plastik hammaddelerin imalatı
2020	Haşere ilaçları ve diğer zirai-kimyasal ürünlerin imalatı
2030	Boya, vernik ve benzeri kaplayıcı maddeler ile matbaa mürekkebi ve macun imalatı
2041	Sabun ve deterjan ile temizlik ve parlatici maddeler imalatı
2042	Parfümlerin, kozmetiklerin ve kişisel bakım ürünlerinin imalatı
2051	Patlayıcı madde imalatı
2052	Tutkal imalatı
2053	Uçucu yağların imalatı
2059	Başka yerde sınıflandırılmamış diğer kimyasal ürünlerin imalatı
2060	Suni veya sentetik elyaf imalatı

21. Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı

2120	Eczacılığa ilişkin ilaçların imalatı
------	--------------------------------------

22. Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı

2211	İç ve dış lastik imalatı; lastiğe sırt geçirilmesi ve yeniden işlenmesi
2219	Diğer kauçuk ürünleri imalatı
2221	Plastik tabaka, levha, tüp ve profil imalatı
2222	Plastik torba, çanta, poşet, çuval, kutu, damacana, şişe, makara vb. paketleme malzemelerinin imalatı
2223	Plastik inşaat malzemesi imalatı
2229	Diğer plastik ürünlerin imalatı

23. Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı

2311	Düz cam imalatı
2312	Düz camın şekillendirilmesi ve işlenmesi
2313	Çukur cam imalatı
2314	Cam elyafı imalatı
2319	Diğer camların imalatı ve işlenmesi (teknik amaçlı cam eşyalar dahil)
2320	Ateşe dayanıklı (refrakter) ürünlerin imalatı
2331	Seramik karo ve kaldırım taşları imalatı
2332	Fırınlanmış kilden tuğla, karo ve inşaat malzemeleri imalatı
2341	Seramik ev ve süs eşyaları imalatı
2342	Seramik sıhhi ürünlerin imalatı
2351	Çimento imalatı
2352	Kireç ve alçı imalatı
2361	İnşaat amaçlı beton ürünlerin imalatı
2362	İnşaat amaçlı alçı ürünlerin imalatı
2363	Hazır beton imalatı
2364	Toz harç imalatı
2365	Lif ve çimento karışımli ürünlerin imalatı
2370	Taş ve mermerin kesilmesi, şekil verilmesi ve bitirilmesi
2391	Aşındırıcı ürünlerin imalatı
2399	Başka yerde sınıflandırılmamış metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı

26. Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı

2611	Elektronik bileşenlerin imalatı
2612	Yüklü elektronik kart imalatı
2620	Bilgisayar ve bilgisayar çevre birimleri imalatı
2630	İletişim ekipmanlarının imalatı
2640	Tüketici elektroniği ürünlerinin imalatı
2651	Ölçme, test ve seyrüsefer amaçlı alet ve cihazların imalatı

2680 Manyetik ve optik kaset, bant, CD, vb. ortamların imalatı

30. Diğer ulaşım araçlarının imalatı

3011 Gemilerin ve yüzen yapıların inşası
 3012 Eğlence ve spor amaçlı teknelerin yapımı
 3020 Demir yolu lokomotifleri ve vagonlarının imalatı
 3030 Hava taşıtları ve uzay araçları ile bunlarla ilgili makinelerin imalatı
 3040 Askeri savaş araçlarının imalatı
 3091 Motosiklet imalatı
 3092 Bisiklet ve engelli aracı imalatı

31. Mobilya imalatı

3101 Büro ve mağaza mobilyaları imalatı
 3102 Mutfak mobilyalarının imalatı
 3103 Yatak imalatı
 3109 Diğer mobilyaların imalatı

32. Diğer imalatlar

3211 Madeni para basımı
 3212 Mücevher ve benzeri eşyaların imalatı
 3230 Spor malzemeleri imalatı
 3240 Oyun ve oyuncak imalatı
 3250 Tıbbi ve dişçilik ile ilgili araç ve gereçlerin imalatı
 3291 Süpürge ve fırça imalatı
 3299 Başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatlar

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 24/06/2019

Tez Başlığı : Dış Ticaretin Fiyat-Maliyet Eki Üzerine Etkisi: Türkiye İmalat Sanayii İçin Bir Uygulama

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 109 sayfalık kısmına ilişkin, 24/06/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 9'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24.06.2019
Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Demet YAMAN SONGUR

Öğrenci No: N11241845

Anabilim Dalı: İKTİSAT

Programı: İKTİSAT

Statüsü: Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ECONOMICS DEPARTMENT

Date: 24/06/2019

Thesis Title : The Impacts of Foreign Trade on Mark-Up: An Application for Turkish Manufacturing Industry

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 24/06/2019 for the total of 109 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 9 %.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

24.06.2019
Date and Signature

Name Surname: Demet YAMAN SONGUR

Student No: N11241845

Department: Economics

Program: Economics

Status: Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU WIGLEY

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih:24/06/2019

Tez Başlığı: Dış Ticaretin Fiyat-Maliyet Eki Üzerine Etkisi: Türkiye İmalat Sanayii İçin Bir Uygulama

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

24.06.2019

Adı Soyadı: Demet YAMAN SONGUR

Öğrenci No: N11241845

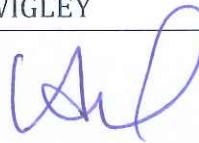
Anabilim Dalı: İktisat

Programı: İktisat

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU
WIGLEY

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ECONOMICS DEPARTMENT

Date: 24/06/2019

Thesis Title: The Impacts of Foreign Trade on Mark-Up: An Application for Turkish Manufacturing Industry

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

24.06.2019
Date and Signature

Name Surname: Demet YAMAN SONGUR

Student No: N11241845

Department: Economics

Program: Economics

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Arzu AKKOYUNLU
WIGLEY

(Title, Name Surname, Signature)

